MOST

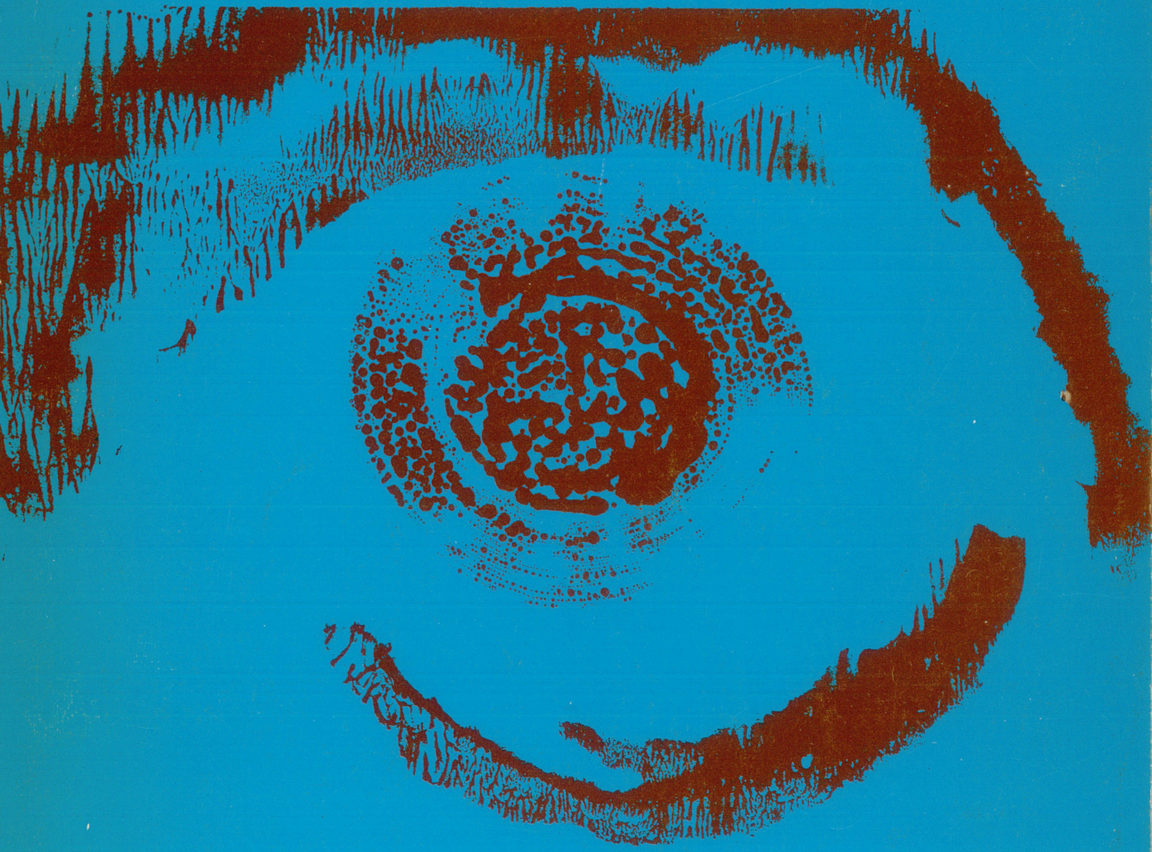

ŠTVRŤROČNÍK PRE SLOVENSKÚ KULTÚRU
A QUARTERLY FOR SLOVAK CULTURE
ROČNÍK 26 VOLUME ČÍSLO 1—2 NUMBER

MOST 1979

ROČNÍK-VOLUME 26
ČÍSLO-NUMBER 1·2

ŠTVRŤROČNÍK PRE SLOVENSKÚ KULTÚRU ● A QUARTERLY FOR SLOVAK CULTURE

Vydáva Slovenský ústav, Cleveland, Ohio, USA ● Published by the Slovak Institute, Cleveland, Ohio, USA

Predseda: Osv. pán Jeronym Kováľ, OSB, opát kláštora svätého Andreja Svoráda ● President: Right Reverend Abbot Jerome Koval', OSB, Saint Andrew's Abbey

Redaktor: Rev. Mikuláš Šprinc ● Redakcia: Rev. Mikuláš Šprinc, 28700 Euclid Avenue, Wicliffe, Ohio, 44092, USA ● Administrácia: Revue Most, The Slovak Institute, 2900 East Boulevard, Cleveland, Ohio, 44104, USA

Vychodí v dvojčíslach dva razy do roka ● Predplatné: USA a Kanada $8.00. V ostatných krajinách $8.00 alebo protihodnota v tamojšej mene.

OBSAH

Dr. Pavol Magura, In Memoriam, Etienne Gilson 2 ● **Andrzej Jawien,** Samaritánka (Z poľského Žarnov) 13; Simon z Cirény (Z poľského Žarnov) 13 ● **Milan S. Ďurica,** Slovenský národný odpor voči nemeckému nacizmu 14 ● **N.N.,** Zvon a siréna 28 ● **Ján Okáľ,** Sitno 39 ● **Alena Morárová,** Sen 39 ● **Imrich Kružliak,** Nebezpečenstvá reálneho socializmu 40 ● **Peter Klas,** Kariéra Mily Petrášovej 51 ● **Ján Okál,** DDT 59 ● **Friedrich von Spee,** Na prahu leta: Ľúbostná pieseň Ježišovej snúbenice (Preložil Karol Strmeň) 70 ● **Kazimír Mrazik,** Smiech kráľovský 73 ● **Andrej Kuric,** Hej 74 ● **Jožo Mních,** Žobrákov slnovrat 74 ●

ZAZNAMENÁVAME:

K sedemdesiatke Dr. J. G. Cincíka (Ján Okáľ) 75 ● Jozef Felix (Augustín Visco) 76 ● Albánci nie sú Česi (-K-) 82 ● Priliehavé zakončenie Kukučínovho roka (V.D.) 83 ●

KNIHY

Jozef Mikuš, Pamäti slov. diplomata (Jozef Staško) 85 ● **Ľudo Bešeňovský,** Batôžtek a slza (Ján Okáľ) 88 ● **Pavol Hrtus Jurina,** Jazva (Ján Okáľ) 89 ● Žalmy preložil Anton Botek (M. Šprinc) 90 ● **Janko Mlynár,** Zažal som sviecu (K. Strmeň) 91 ● **J. A. Berta,** Slovaks of New York City (J. Staško) 92 ● **Dr. J. Kalvoda,** Czechoslovakia's Role in Soviet Strategy (-A-) 94 ● **M. Šprinc,** Z odviatych dní (J. G. Cincík) 96 ● **J. M. Kirschbaum,** Slovak Culture Through the Centuries 96 ●

Obálka od majstra T. Kovalika
Úprava: Dobrá kniha ● Slovenský ústav Cleveland 1979 ● Printed in Canada by Friends of Good Books Cambridge, Ont. Canada.

Dr. Pavol Magura

In Memoriam: Etienne Gilson (1884-1978).

Most vzdal už hold francúzskemu filozofovi Etiennovi Gilsonovi pri jeho deväťdesiatke pred štyrmi rokmi (Most, roč. 21, č. 1-2). Dňa 19. septembra 1978 odišiel do večnosti v meste Cravant, Francúzsko, tento ušľachtilý katolícky mysliteľ, ktorého medzinárodná reputácia je všeobecne známa aj medzi nekatolíckymi vedeckými a filozofickými odborníkmi. Veď bol to on, ktorý sa podujal na prepotrebnú prácu, keď na počiatku nášho storočia sa zaboril do kritického štúdia kresťanských filozofov a teológov hneď po skončení univerzitných štúdií na parížskej sorbonskej univerzite. Ako kriticky skúmal pramene a diela po knižniciach a archívoch, ako svedomito a so zápalom poukazoval na stále sa opakujúce omyly a nesprávne chápania veľkých kresťanských autorov minulosti, vidno už v jeho doktorskej dizertácii *La liberté chez Descartes et la théologie,* ku ktorej ho povzbudil profesor sorbonnskej univerzity Lucien Lévy-Bruhl (v roku 1913). Po tomto prvom príspevku do vedeckej literatúry nasleduje rad diel s teologickou a filozofickou problematikou hlavne s historickým zameraním, ktoré urobili z Gilsona svetového historika kresťanského stredoveku takého významu, že napriek liberálnym vetrom, ktoré previevali francúzskym filozofickým, vedeckým a všeobecne kultúrnym ovzduším, bol mladý Gilson povolaný za profesora na Sorbone ako autorita pre stredovekú filozofiu (1921).

Gilson si zvolil stredovekú filozofiu, lebo napriek pozitivistickému zmalicherňovaniu tohto údobia on ako praktický katolík, ktorý nikdy nemal náboženského problému (ako jeho starší druh filozof-konvertita Jacques Maritain), vedel, že bez stredovekých a vôbec kresťanských mysliteľov štýlu sv. Augustína, sv. Bonaventúru. sv. Tomáša Aquinského, ale aj básnika Danteho, mystika sv. Bernarda, Johna Duns Scota by kresťanstvo nebolo vydržalo ako kultúrny smer a filozofická sústava,i keď ako náboženstvo alebo cirkevná orgánizácia by sa bolo udržalo popri protestanskom nápore z Nemecka (Lutherova reformácia

1517), Anglie (Henry VIII) a inde. Ako katolícky laik Gilson mohol pôsobiť účinnejšie na neveriacich ale aj protestantských čitateľov svojich diel, ktoré pre svoju vedeckú a prísne dokumentárno-kritickú metódu sa stali predpokladom každej doktorskej dizertácie v odbore stredoveku. No Gilsonovi išlo hlavne o historicky spravodlivé zhodnotenie stredoveku, a nie o lacnú sentimentálnu obranu alebo fanatický apologetický zápal. Tak sa Gilson stal vrcholnou autoritou histórie kresťanského stredoveku nielen doma, v Európe, ale i v ostatnom kultúrnom svete. Nebolo preto pre nikoho prekvapením, keď ho katolícke kruhy pozvali do Toronta, aby zorganizoval *Pontifikálny ústav stredovekých štúdií,* ktorého sa stal dušou a centrálnou hybnou silou (1928). Pozvania svetových univerzít, čestné doktoráty, vyznamenania a uznania ho zahrňovali slávou a odmenou. V roku 1947 ho Francúzska akadémia zvolila za člena, ktorej bol pri svojej smrti najstarším členom; čestné doktoráty mu dala univerzita Saint Andrew, univerzita montrealská, univerzita milánska, univerzita hardwardská (USA), univerzita pennsylvánska, univerzita oxfordská (Anglicko), univerzita glasgovská, columbijská (New York), univerzita freiburgská (Breisgau). Členstvom ho poctili akadémie: poľská, dánska, belgická. Vo vysokej úcte ho mal aj Vatikán a súčasní pápeži, kde platil popri Maritainovi za najvýznamnejšieho katolíckeho filozofa súčasného neotomizmu a neoscholasticizmu. *Americká katolícka filozofická spoločnosť* ho odmenila *medajlou sv. Tomáša Aquinského* roku 1952 (recipient of Aquinas Medail).

No všetky tieto uznania a vyznačenia neznamenali pre Gilsona toľko, ako jeho vlastné vedomie, že žil pravde, ktorú našiel v dielach spomenutých už teologických a filozofických velikášov. Sám to priznáva v svojich biografických publikáciách, keď hovorí o sebe, o svojom filozofickom vývine a náboženskom vierovyznaní. Mať pravdu, vidieť ju tam, kde ju iní nevidia alebo nechcú vidieť, bolo pre neho najväčším zadosťučinením a odmenou za vykonanú prácu. Ako dojímavo znie i dnes, ba možno povedať, práve v dnešných dňoch našej katolíckej pomätenosti po Druhom vatikánskom koncile v určitých krajinách, jeho výrok, ktorý vyslovil na michiganskej univerzite (USA) ako odpoveď na otázku, prečo je tak oddaným tomistom v dobe veľkých útokov na sv. Tomáša Aquinského. «Byť tomistom?

K tomu sú potrebné dve veci: inteligencia a Božia milosť.» V tejto odpovedi Gilson vyjadril niečo tak hlbokého, čo vysvetľuje všetku tú oddanosť, a vytrvalosť v hľadaní a skúmaní historických prameňov, ale aj neoblomnosť, ktorou prekonával útoky na tomizmus hlavne v posledných rokoch svojho života. Maritain to zvýraznil v svojich dvoch posledných dielach *Le paysan de la Garonne a L'Église de Jésus Christ* vydaných krátko pred svojou smrťou. Etienne Gilson odchádza v dňoch pohnutých teologických priečok medzi tzv. konzervatívnymi a liberálnymi autormi, ktorých ekumenické snahy stroskotávajú na neústupčivosti a negativizme nekatolíckych predstaviteľov. (Pozri napr. knihu Hans Küng, *Christ Sein,* R. Piper & Co. Verlag, München, 1974; anglický preklad On Being a Christian, Doubleday & Co. Inc., 1976). Jeho oddannosť katolíckej pravde, viere, Cirkvi a Bohu volá do svedomia všetkých, ktorým nestačia ani ústupky Druhého vatikánskeho koncilu a podaná ruka «separatis fratribus» zo strany katolíckej Cirkvi a ktorí by chceli podľa svojho plánu zrevidovať teológiu a filozofiu tak, aby sa vzdala absolútnej pravdy univerzálnych princípov a hodnôt a išla smerom k relativizmu a subjektivizmu, na ktorých budujú hlavne moderní a súčasní protestantskí teológovia (pozri návrhy H. Künga, R. Schnackenburga a iných). Gilson zaiste čítal tieto názory s poľutovaniahodnými myšlienkami a so zarmúteným srdcom. No jeho všeobecné a odborne vedecké meradlá pomáhali mu zostať pri viere a s Cirkvou, ktorej patril, ktorú bránil a za ktorej pravdu bojoval po celý svoj dlhý a požehnaný život.

2. Gilsonov tomizmus a jeho časovosť.

Z našich úvodných riadkov je jasné, že pre Gilsona nebolo nikdy rozhodujúce to, či filozofia alebo teologické stanoviská sú populárne, prijateľné našim časom, či Cirkev rastie na počte členov alebo sa stáva tŕňom v očiach tradičných i novo sa vynárajúcich odporcov. Ani ekumenizmus, chápaný falošne, ani preexponovaný ireneizmus a zdôrazňovanie lásky tzv. teológmi «of Love and Hope» ho nezmiatlo. Bol presvedčený o tom, čo osvetlil v svojich viacerých filozofických dielach, keď ako historik cítil povinnosť zabočiť i do systematickej teologickej a filozofickej problematiky. Pokladal súčasný dôraz na tézu, že «Cirkev musí držať krok s časom, ak chce byť účinná a významuplná

(meaningful)» za najväčšiu herézu dneška. V súhlase s Maritainom v tom, že prvoradým zmyslom a cieľom Cirkvi je hlásať a brániť Božiu pravdu, ktorá je vždy tá istá, večná, a nie druhoradé, treťoradé akcie humanitné, sociálne alebo aj politicko-ideologické a odborne vedecké, odsúdil všetkých falošných prorokov, ktorí by chceli i teológiu zredukovať na citové, psychologické a pseudomystické predstavy o Bohu, svete a človekovi. Príznačné sú v tomto súvise Gilsonove náhľady, ktoré možno čítať v novších jeho publikáciách a prejavoch. Tak v *Trois leçons sur le Thomisme contemporain* odmietol ostro tzv. teilhardizmus v bodoch, kde tento kladie na evolučnú základňu i výklady teologické a metafyzické pokiaľ ide o pôvod človeka (monogenesis versus polygenesis, stvorenie sveta Bohom, zmysel a eschatológia kozmického zakončenia, atď. ako *theology-fiction* spadajúcu do kategórie *science-fiction,* veľmi populárnej to literatúry v anglicky hovoriacich krajinách. Pre Gilsona pravda má svoje korene v Bohu ako v najvrcholnejšom ontologickom princípe všetkého bytia. Ak kresťanská filozofia a teológia chápe Boha ako nemeniteľnú bytosť, potom všetko, čo je závislé na Božom princípe, musí byť akosi zredukované naň, či ide o metafyziku, etiku alebo etické a iné nemeniteľné hodnoty. Tak ako Boh sa nemôže meniť, nemôžu sa meniť a «ísť s časom» ani jeho pravdy a zákony. Zmena bez bytia nemeniteľného nemá zmyslu. V kritikách svojho veľkého učiteľa na Collége de France, Henricha Bergsona, Gilson pri uznaní všetkých jeho zásluh o záchranu dualistického a špiritualistického svetonáhľadu nemohol súhlasiť s tézou «Dieu se fait», lebo sa protivila kresťanskému stanovisku. Preto Bergsonov akcionizmus a procesualizmus je Gilsonovi neprijateľný a on spolu s Maritainom sa obrátil od bergsonizmu ku tomizmu (pozri o tom knihu *Filozof a teológia).*

Ale Gilsonov tomizmus je filozofická syntéza, ktorej nemožno pripisovať ani platónsku ani aristotelovskú a scholastickú zastaralosť. Bol to on, ktorý odsúdil každý nesprávny výklad a predstavovanie či už tomistických textov, alebo Tomášovho profilu rôznymi tzv. tomizmami. Gilson napísal, že vlastne tomizmus nejestvuje «ako taký» a treba rozoznávať medzi rôznymi tomizmami, podľa subjektívnych výkladov tomistických textov. Je známe v tomto súvise, že Gilson sa ostro postavil i proti istým neoscholastickým predstavám o tomizme a isté jezuitské a

iné kruhy ho veľmi kritizovali, keď pripisovali Tomášovi tézy, ktoré nikdy nedržal. V polemickom zápale podvrátil Gilson i tvrdenia bývalého kardinála Legera (Kanada), keď pri príležitosti zasedania Druhého vatikánskeho koncilu tento vyhlásil, že «beda Cirkvi, ktorá nasleduje iba jedného učiteľa». Legerov útok bol namierený proti tomizmu ako ho doporučuje alebo predpisuje *Codex juris canonici,* canon 1366, par. 2: «*Philosophiae rationalis ac theologiae studia et alumnorum in his disciplinis institutionem professores omnino pertractent ad mentem Angelici Doctoris rationem, doctrinam et principia eaque sancte teneant.*» Kardinál Leger neskôr rezignoval z osobných dôvodov a odišiel do misií k postihnutým leprou.

Gilsonov tomizmus bol však premyslený logicky a podopretý historickou verifikáciou originálnych textov sv. Tomáša Aquinského. Treba si len prelistovať Gilsonove klasické *Dejiny kresťanskej filozofie v stredoveku* L'Histoire de la philosophie chrétienne au moyen âge (anglický preklad vyšiel roku 1955, Random House, New York s titulom *History of Christian Philosophy in the Middle Ages).* Toto doteraz najdôkladnejšie dielo o kresťanskej filozofii v stredoveku obsahuje aj filozofiu arabskú a židovskú a bolo napísané v Toronte, kde na *Pontifikálnom ústave* Gilson na ňom pracoval vyše dvadsaťpäť rokov. V ňom Gilson predstavil Tomáša a jeho náhľady na svet a tomistické poňatie teológie ako «scientia sacra» po prvý raz kriticky a bez prímeskov potomášovských scholastických autorov a komentárov. V iných dielach osvetlil určité problémy a otázky a dal presnejší zmysel Tomášovým tézam v ohľade noetickom, metafyzickom, a teologickom. Išlo mu hlavne o objasnenie toho, čo Tomáš skutočne učil a o odlíšenie náhľadov tomistických epigónov od vlastných tomistických textov. Najzáslužnejšou kapitolou v tomto ohľade a vo vzťahu k Gilsonovmu tomizmu je jeho presné označenie, kde Tomáš musel nesúhlasiť so svojím filozofickým hrdinom a majstrom Aristotelom v záujme čistoty kresťanskej viery a revelácie (pozri hlavne otázky o stvorení sveta Bohom, de aeternitate mundi, otázky noetického iluminacionizmu proti Bonaventúrovmu a františkánskemu výkladu poznania, a iné).

No najvýznamnejším príspevkom ku otázkam noetickým z hľadiska dnešného stanoviska je dielko, ktoré Gilson nazval

Réalisme thomiste et Critique de la connaissance (Vrin, 1939). V ňom zaútočil na Descarta a jeho nasledovateľov, že uviedli do noetických špekulácií tzv. subjektivizmus v zmysle princípu imanencie. Gilson tvrdí, že bol to Descartes, ktorý uviedol v pochybnosť platnosť zmyslového poznania vonkajšej skutočnosti a uznal iba *cogito ergo sum* ako jedinú istotu, t.j. istotu poznávajúceho subjektu, že len on sám jestvuje. Vonkajší svet podľa Gilsona nemožno vyvodiť zo subjetívneho vedomia a tzv. kritický realizmus je neschopný dokázať existenciu sveta postihnuteľného zmyslami čistým rozumom ani na podklade princípu príčinnosti. Oproti kritickému realizmu, ktorého vlastným otcom bol René Descartes, a nie, ako sa všeobecne uznáva, anglický empirista John Locke, Gilson stavia realizmus tomistický, podľa ktorého poznanie musí začať zmyslami, ktoré i keď často klamú, neklamú nás vždy a úplne. Bez materiálu zadovažovaného zmyslami, by sme ani rozumom, ani intelektuálnou intuíciou nemohli poznať immateriálne,nehmotné skutočnosti. Gilson preto takmer odmietol samu noetiku ako zbytočné mrhanie času a energie a tvrdil, že vonkajší svet musí byť daný ako nutný predpoklad ku každej zdravej kritike poznania skutočnosti. Rozumové poznanie je závislé na zmyslovom a rozum môže poznať len to, čo môže vyvodiť z materiálu poskytnutého mu zmyslami. Toto je v podstate téza noetického kresťanského *intelektualizmu,* ktorý Tomáš Aquinský držal a vypracoval. Gilson sa oprel o priame citáty z Tomáša, kde napriek tomu, že Tomáš hovorí aj o *species* alebo *medium quo,* predsa len je prízvukované, že poznanie, aby sa mohlo vyvarovať skepticizmu, musí akosi končiť v predmetoch vonkajšieho sveta samého (terminare in objecto). Po Gilsonovom diele nastala v noetickej debate akási celková averzia ku kritickému realizmu napr. Mercierovej školy Louvainskej a iných centier a tzv. Gredtov bezprostredný alebo naturálny realizmus prevláda dodnes u katolíckych a iných filozofov. Debata je ešte stále otvorená, no tzv. teória kópií bola všebecne zavrhnutá. A o tú otázku išlo hlavne aj Tomášovi, aby uvaroval ľudské poznanie pred skepticizmom, do ktorého upadla väčšina filozofov po smrti Descartovej (1650). Zbadalo sa, že ak poznávajúci subjekt poznáva iba kópie predmetov utvárané vo vedomí, a nie originálne predmety samotné, potom je úplne nemožné

rozhodnúť, čo vlastne je myslené kópiou (species), ktorá bez poznania originálu a bez možnosti porovnať ju s originálom je neurčiteľná a teda nie je kópiou. Možno sa tu dočasne uchýliť k výrazom ako sú *medium quo,* alebo *imago, symbolum, znak, signum,* ako to urobili niektorí súčasní kritickí realisti i v našom storočí (napr. americkí kritickí realisti, autori diela *Essays in Critical Realism,* Macmillan, New York, 1920) a iní. No taký ústupok je nedostatočný na to, aby zaručil úplný únik zo skepticizmu, ktorý je postrachom súčasného myslenia nielen filozofického ale aj teologického. (Porovnaj Hans Küng, *The Church Infallible, On Being a Christian* a iné diela teologických liberálov, kde sa možnosť *absolútnych právd* totálne vylučuje.)

Gilsonovi patrí zásluha tiež za jeho noetické osvetlenie tomistického intelektualizmu, ktorý je a bol vždy základným článkom filozofie sv. Tomáša Aquinského. Ako ilustráciu uvedieme len jeden citát: «*Quidam posuerunt quod vires cognoscitivae quae sunt in nobis, nihil cognoscunt nisi proprias passiones, puta quod sensus non sentit nisi passionem suis organis. Et secundum hoc, intellectus nihil intelligit nisi suam passionem, id est speciem intelligibilem in se receptam. Et secundum hoc, species huiusque modi est ipsum quod intelligitur. Sed haec opinio manifeste apparet falsa ex duobus: primo quidem, quia eadem sunt quae intelligimus essent solum species quae sunt in anima, sequeretur quod scientiae omnes non essent de rebus quae sunt extra animam, sed solum de speciebus intelligilibus quae sunt in anima; sicut secundum Platonicos omnes scientiae sunt de ideis, quas ponebant esse intellecta in actu. Secundo, quia sequeretur error antiquorum dicentium quod omne quod videtur est verum...et sic quod contradictoriae essent simul verae... (Summa Theologiae* I, 85, 2; *De anima,*III, lect. 2, n. 595).

3. Gilson a tomistická metafyzika.

Popri noetike Gilson objasnil mnohé aspekty aj v oblasti metafyziky. V snahe zladiť tomistickú metafyziku s prírodovedeckými objavmi súčasných vedcov, hlavne v obore vied fyzických a biologických, Gilson zdôraznil, že základným omylom súčasných filozofov a odporcov tomizmu je ich nesprávny postup v ohľade aplikovania vedeckých hypotéz a

teórií, hlavne mikrofyziky a biologickej teórie evolučnej, na otázky čisto metafyzické a ontologické. V svojej štúdii *Tri štúdie o súčasnom tomizme* vyzdvihol hlavne fakt, že metafyzické problémy sú úplne nezávislé na vedeckých teoriách biologických alebo fyzických. Poukázal na fakt, že jednotlivé empirické vedy nielenže nemôžu metafyziku nahradiť, ale naopak, sú podmienené metafyzickými stanoviskami. Ich metódy nesiahajú k otázkam metafyzickým, ale práve naopak metafyziku predpokladajú. Žiadna empirická veda, ak chce zostať vedeckou, nemôže riešiť špekulatívne otázky, ktoré sú v nej obsažené, alebo ku ktorým jej vedecké výskumy a objavy vedú. Biologické vedy zostávajú iba pri popise, meraní živých organizmov, no čo je podstatou života, odkiaľ prišiel alebo vyšiel prvý život, je problém vedúci za vedeckú skúsenosť. Vitalizmus, mechanizmus zápasia medzi sebou, no bez metafyziky materializmu alebo spiritualizmu ich debaty sú prázdne. Gilson sledoval veľmi zblízka myšlienkový vývin svojho učiteľa na Collège de France Henri Bergsona, ako sa tento vysoko vzdelaný mysliteľ prebíjal od materialistického a panteistického evolucionizmu cestou vitalizmu a panpsychizmu ku spiritualistickému dualizmu a kresťanskému spiritualizmu. Bergson pod tlakom fyziologického štúdia opúšťal krok za krokom mechanistické ilúzie vysvetliť život z chémie a fyziky. Už v prvom diele *Essai sur les donnés immédiates de la conscience* (Paris, F. Alcan, 1889) Bergson oddelil fyziologické procesy od čisto psychických a v Matière et mémoire (1896) postavil sa na stanovisko čisto dualistické len v psychológii. No trvalo dlhšie, kým sa vypracoval k prijatiu čisto dualistického poňatia sveta a života vôbec. Ku koncu svojho hľadania dospel až ku kresťanskému poňatiu osobného Boha. No, ako správne poukazoval Gilson, Bergsonov spiritualizmus nebol ešte dokonalý na to, aby sa mohol vyrovnať s tomistickým a biblickým chápaním Boha. No i pri týchto výhradách Gilson si vysoko cenil Bergsonove zásluhy v boji proti mechanizmu. Otázky metafyzické vedú k otázkam teologickým a etickým; a tak aj teológia, aspoň naturálna vyžaduje určitej metafyzickej podpory, ktorú Gilson vyhlásil za kvintesenciu tomizmu. Kresťanská metafyzika vychádza z nemeniteľného Boha, v ktorom tkvie všetka spirituálna energia, i hmotná. Boh je viac ako *élan vital*; on je nekonečná bytosť, *Absolútna spiritualita* a hmotný vesmír je jeho

dielom. *Creatio ex nihilo* je nám tajomstvom a dozvedáme sa o tom iba zo zjavenia supernaturálneho. Bergsonovi, podľa Gilsona, ostávalo ešte vypracovať a riešiť otázku bytia a stávania sa alebo ustavične tečúceho *durée* (panta rei, mobilizmus, popretie nemeniteľného bytia). Gilson poukazoval na to, že tomizmus trval na platónovskom a aristotelovskom rozlíšení medzi bytím a stávaním sa. Kde niet bytia, tam niet ani udalostí, (eventus, motus). Bergsonova metafyzika večného toku sa nedá zladiť so zdravou logikou a s kresťanským poňatím Boha! A tu je nezmieriteľná priepasť medzi tomizmom a súčasnými vedeckými názormi a filozofickými stanoviskami mnohých súčasných škôl. Gilson nástojí na tom, že aj vedci a filozofi sa musia riadiť zjavenou pravdou a len v súlade s ňou stavať metafyzické teórie svojich vied. Na druhej strane však, Gilson odmieta i stanoviská tzv. paleotomistov, ktorí sa krvopotne bránia vedeckým objavom len preto, že ich nemožno potvrdiť citátmi zo sv. Tomáša. Určiac takto vlastné pole prírodným vedám a metafyzike, Gilson nevidí žiadneho rozporu medzi vierou a vedou, medzi metafyzickými princípmi, ktoré sú a musia byť spoločné obom. Ako to dokázal Bergson v psychológii a fyziológii, tak to musí byť aj v iných vedných úsekoch. Je preto, podľa Gilsona, úlohou súčasného tomizmu doplňovať nemetafyzické oblasti tomistického myslenia súčasným vedeckým pokrokom a neodhadzovať správne metafyzické princípy, obsiahnuté v tomizme. Súčasný vývoj v biologických vedách to potvrdzuje krok za krokom. Boj medzi mechanizmom a vitalizmom sa nerozrieši ináč ako prijatím spiritualistického náhľadu, že životné javy sa nedajú redukovať na fyzické a chemické, mechanisticky riadené procesy. Čím viac sa prírodné vedy budú vyvíjať, tým viac sa bude rozdiel medzi spirituálnosťou a materiálnymi javmi, medzi duchom a hmotou stávať jasnejším. A to je práve význam a zmysel tomistickej koncepcie sveta a života.

4. Gilson a problémy nadprirodzenej teológie.

Ako veriaci katolík Gilson nemohol stáť stranou a nevšímať si varu a zbehu udalostí, ktoré sa odohrávali v posledných rokoch jeho života. Nevieme nateraz o priamych jeho zásahoch, a preto v závere chceme spomenúť len to, čo bolo uverejnené doteraz v jeho dielach s teologickou tématikou. Gilson vyjadril svoj osobný i

filozofický postoj k teologickým otázkam dneška veľmi pregnantne a otvorene. V diele *Filozof a teológia* sa otvorene stavia na obranu možnosti dôkazu Božej existencie proti tým, ktorí ju neuznávajú. Z toho vyvodzuje nutnosť naturálnej alebo racionálnej teológie ako predpokladu alebo aspoň podpory teológie zjavenej. I keď v určitých otázkach kresťanská viera je založená výlučne na zjavení a Svätom písme a jeho výklade, nemožno sa teológom ani v dnešnom ťažkom položení obísť bez filozofickej terminológie, logických zákonov zdravého myslenia, ak sa nechcú stať obeťami osobných, subjektívnych a často veľmi neracionálnych výkladov. Hlavným dôvodom, prečo filozof je povinný pomáhať teológii, je, aby sa videl rozdiel medzi vierou a poverou. V dnešných dňoch je kresťanstvo vystavené útokom nielen zo strany nevercov, ale tiež zo strany rôznych charizmatických blúznivcov a pseudomystikov, ktorých stanoviská sa nijako nedajú zladiť s obsahom zjavených právd a článkov kresťanskej dogmatiky. Kríza, do ktorej sa kresťanské cirkvi dostali, je zjavná na každom kroku. Cirkevné magistérium je vyvracané, zosmiešňované a jeho infalibilita priamo popieraná. Autorita a autenticita Sv. písma, Starého i Nového zákona sa podvracia a všetka teologická váha sa prenáša z historicky verného poľa faktov a skutočných udalostí na výlučne symbolickú, alegorickú existencialistickú exegézu teológov typu Rudolfa Bultmana, H. Künga a im podobných liberálnych autorov. Boj proti tradičnému výkladu Biblie rastie a zmätené hlavy veriacich sa riadia podľa toho, čo im diktujú city alebo náboženské návyky od detstva a z rodinnej výchovy.

Gilson, od narodenia katolík, nemohol sa zmieriť s takýmto stavom vecí vo vlastnom katolíckom tábore a je možné predpokladať, že v ostatných rokoch svojho života trpel duševne tak ako jeho druh Jacques Maritain. Keď Druhý vatikánsky koncil nevyobcoval úplne z Cirkvi Tomáša Aquinského, bolo to pre Gilsona iba slabé uľavenie.[2] Hoci nebol tak úzkoprsým, aby sa staval proti každej zmene, čo i liturgickej a organizačnej, predsa len mal obavy, ako my všetci, z toho, čo vystrájajú teológovia v katolíckom tábore. Veríme, že Étienne Gilson sa iba modlil za pravú obnovu a nie zavrhnutie katolíckej teológie viery. Jemu ostalo vždy na mysli to neúnavné úsilie sv. Tomáša

Aquinského, ktorým sa tento usiloval podporiť zjavené a tajomné pravdy nadprirodzenej teológie rozumovými argumentami a logikou. Gilson vedel, že ľudský rozum nebol ponechaný napospas skepticizmu moderných empiristov, ktorí vyvodzovali všetko poznanie výlučne zo smyslových skúseností, ale, že ho Boh vystrojil prvými samozrejmými princípmi, ktoré sú schopné presvedčiť človeka i o tom, kedy ho zmysly klamú a kedy mu hovoria pravdu. A v tieto nezmeniteľné princípy vkladal i svoju poslednú nádej, že pravda a Cirkev založená samým Bohom-Stvoriteľom, ktorý je autorom, koreňom a žriedlom všetkého, nebude porazená. Cirkev založená Ježišom Kristom dostala do vena prísľub, že Duch Boží ju povedie vždy a všade.

Zomrel nám veľký katolícky mysliteľ, hlboko veriaci a žijúci kresťan, humanista a človek šľachetného srdca.

Requiescat in pace.[3]

1 Keď francúzsky jezuita Otec De Tonquedec, S.J. v knihe *Dieu dans l'évolution créatrice* (Paris, Beauchesne, 1912) kritizoval Bergsona v otázke poňatia Boha, odpovedal Bergson dvoma listami toto: «úvahy vyslovené v mojej knihe *Esej* vrhajú svetlo na samý fakt slobody; a tie v *Matière et mémoire* umožňujú rukolapne uznať, tak aspoň dúfam ja, realitu ducha; tie zase v *Évolution créatrice* predstavujú stvorenie ako fakt. Z tohoto všetkého jasne nasleduje pojem Boha tvoriaceho ako aj slobodného, ktorý produkuje hmotu a život a ktorého úsilie sa predlžuje samosebou v oblasti života evolúciou druhov a vytváraním osobností. Z tohoto všetkého vo všeobecnosti nasleduje zavrhnutie monizmu a panteizmu.» K tomu Gilson dodáva: «I keď pripustíme toto, predsa len boh *Tvorivej evolúcie* je ešte stále veľmi vzdialený od Boha kresťanskej teológie. (Pozri poznámku, *Dejiny kresťanskej filozofie v stredoveku,* anglické vydanie, Random House, N. York, 1966, str. 768-769).

2 I keď Druhý vatikánsky koncil rozšíril užší zmysel kánona CIC 1366, p. 2, predsa len prízvukuje v Konštitúcii o výchove kňazov, že sa vyžaduje štúdium kresťanských filozofov, ktorí sú dôležití, ale medzi nimi akosi uprednostnene sa výslovne spomína sv. Tomáš Aquinský.

3 Z diel, ktoré Gilson napísal v odvetví histórie kresťanskej filozofie treba spomenúť hlavne tieto: *Duch stredovekej filozofie, Jednotnosť filozofickej skúsenosti, Rozum a revolúcia v stredoveku, Boh a filozofia sv. Augustína, Elementy kresťanskej filozofie, Filozof a teológia, Moderná filozofia:* Descartes-Kant (3 zv., vyd. Random House, New York a Thomas Langeman). *Dejiny kresťanskej filozofie v stredoveku.* Pod hlavným Gilsonovým redaktorstvom vyšli tiež iné publikácie ako aj ním založené *Études de philosophie médiéval* a *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen âge.* Gilson bol tiež redaktorom publikácie *Medieval Studies,* ktoré vychádzali ročne pri *Pápežskom ústave stredovekých štúdií* v Toronte, Ontario, Kanada.

Samaritánka

Andrzej Jawień

Tá studňa, to je, čo ma s tebou zlúčilo
a priviedlo ma do teba.
Nik nebol medzi nami, len ty, hlboká,
trblietajúca svetlom ako čistá zrenica
v očnici z kamenia.

Takto som v tvojich očiach, zvábená
priehlbňou studne, navždy zamknutá.

Z poľského *A. Žarnov*

Šimon z Cyrény

Andrzej Jawien

Sám zoči-voči s týmto človekom. Ulica. Zástup tvárí.
A v mojich spánkoch buchot ako vo vyhni.
Nie som tu z dobrodružstva. Neurazím nikoho.
Dostačím sebe samému.
Do mňa sa žobrač ani zbojstvo nevodrie,
ba ani Boh.

Jednako, chcem byť spravodlivý,
preto sa tuná dohadzujem s vami, tyrani,
o tohto človeka — (veď treba sa mi vrátiť do mesta).
O spravodlivosť sa to dohadzujem s vami,
o jeho milosť, a nie o svoj zisk.

Jednako, chcem byť spravodlivý,
preto sa tuná dohadzujem s vami, tyrani.
Lež ty sa netúľ veľmi, netkni sa srdca, ani myšlienok,
zbla nevzrušíš. Ó aké násilenstvo!
Surovosť! A on, chudák, prijíma to bez slova!

No ako — tak sa ešte drží — ale čo ďalej?
Potiahnu ľudia, ženy, deti, rad-radom tí istí,
a ja s ním. —
Ktože to spozná, ktorý je kto z nás,
keď bremeno nás vedno k zemi privalí,
mňa i s ním?
Dosť toho: spravodlivosť nie je z ocele.

Rozbi a otvor už! Nech slová zatvrdnú,
vety sa rútia — v zdrsnatelých strofách.
Rozbi a otvor už!
Akési oko visí nado mnou, a srdce s bleskmi lúčov.
Je vyššie, ponad brvnom kríža,
vo výšavách tam, kde ho nedostihnem.

Môj svet je drobný: pravda v kliešťach regúl!
Tvoj mohutnosťou: oko, krížne brvná — a on!
Nemusíš zbadať drob môj v svojej mohutnosti, na prach ho môžeš rozdrviť,
ba tiahnuc s krížom vrhnúť do priepasti —
ty dostupný a mohutný, čo všetky duše pojme.

Lež nechcem viacej už len spravodlivosť!
Pri prahu som, hľa, zastal, skade tuším nový svet!
A pozdĺž dav sa hrnie, ženy, deti, vojaci.
Tí všetci krúžia pohraničím Božím.
Potichu. Ticho.
Spravodlivosť sa vzbury domáha! — Lež proti komu?

Z poľského *A. Žarnov*

Slovenský národný odpor voči nemeckému nacizmu

Milan S. Ďurica

(Venované pamiatke Dr. Jozefa Pauču.)

Ak sa pozastavíme nad historickou literatúrou o období druhej svetovej vojny v Európe, konštatujeme niektoré celkom očividné skutočnosti. Prakticky každý európsky národ produkoval už

viac-menej bohatú knižnicu dokumentačných, spomienkových, vedeckých i divulgačných diel o svojom odpore a prípadne i ozbrojenom odboji proti hitlerovskému nacizmu. V bohatom rozčlenení odporových hnutí, organizácií, politických strán a ozbrojených skupín a každého národa prevláda, alebo je aspoň masívne prítomná domáca, národná zložka, ktorá inšpiruje svoje stanovisko na tradičných hodnotách národnej nezávislosti a slobody, a vidí zmysel odporu či odboja v obrane vlastného národa a jeho historických, kultúrnych sociálnych, politických i ekonomických hodnôt voči nepriateľovi, ktorý ich ohrozoval alebo priam brutálne potláčal. Na tejto spoločnej základni obrany národa a jeho životných záujmov stretli sa a spolupracovali najrozličnejšie zoskupenia politického, triedneho či náboženského rázu podriadiac aspoň predbežne svoj partikularizmus vrcholnému všeobecnému záujmu.

V prípade Slovenska musíme konštatovať azda jedinú tak isto makroskopickú výnimku. V pomerne bohatej slovenskej literatúre o tomto predmete už aj terminológia je nápadne odlišná: hovorí sa takmer výlučne o «odboji», mysliac pod tým predovšetkým partizánske organizácie a najmä vyvrcholenie ich činnosti v ozbrojenom povstaní roku 1944, kým o «odpore» dočítame sa tam veľmi málo alebo celkom nič. Keď potom hlbšie analyzujeme obsah tejto literatúry, zistíme, že odboj na Slovensku bol inšpirovaný, organizovaný, komandovaný a zväčša i prevádzaný z dvoch hlavných, ba takmer výlučných stredísk: z Moskvy a z Londýna. Išlo teda tak v jednom ako i v druhom prípade o ideologické a politické programy slovenskému národu ako takému cudzie, nevychádzajúce z jeho historických tradícií a napriek ich vzájomnej ideologickej protichodnosti stojace na spoločnej politickej základni obnovenia československej štátnosti. Prechodné sporadické odchýlky od tohoto programu (ako napr. dočasná propaganda za «*Slovenskú* sovietsku republiku» zo strany komunistov) alebo dodatočné etiketovanie akcií («*Slovenské národné* povstanie») alebo inštitúcií («*Slovenská národná* rada»), ak mohli prispieť k momentálnej konfúzii pojmov a ku konzekventnému odrazu v historiografii, nijako nevládzu podstatne zmeniť obsah historických skutočností, jednoznačne potvrdených aj nasledujúcim vývojom udalostí v celom tomto povojnovom období.

Predmetom tejto našej úvahy nebude «odboj» ako taký, o ktorom, ako je známe, boli formulované veľmi protirečiace si interpretácie, a to nielen medzi autormi žijúcimi na Slovensku a autormi zo «západného sveta», lež i medzi rozličnými skupinami slovenských a českých, respektíve ruských autorov navzájom. My si tu chceme ozrejmiť nasledujúcu otázku, ktorá sa vnucuje historikovi aspoň podstatne oboznámenému s dejinným vývojom Slovenska a Slovákov: Je možné, že by slovenský národ, ktorý ako prvý zo Slovanov prijal kresťanstvo a na tomto kresťanskom základe vstúpil do rodiny európskych národov, ktorý napriek tvrdým osudom mocenskopolitickým práve vďaka svojej kresťanskej tradícii zachoval si svoju etnickú individualitu a na tom istom základe, vedený prevážne duchovenstvom katolíckej i evanjelickej cirkvi bojoval svoj vyše storočný boj o uznanie svojej národnej suverenity a z nej vyplývajúcich práv na vlastné, autonómne riadenie svojich osudov; je možné, že by ten slovenský národ a jeho vodcovia boli razom adoptovali alebo aspoň netečne trpeli ideológiu Hitlerovho nacizmu, tak diametrálne protivnú a otvorene nepriateľskú voči kresťanstvu? Ak hej, tak ide o postoj natoľko kontrastujúci s logikou — netvrdíme, že by to bola historické nemožnosť! —, že načim veľmi dôkladne analyzovať jeho podmieňovatele, konkrétne prejavy a ich ideologické i pragmatické ozrejmenie, aby sme mohli podmurovať naozaj solídnymi, apodiktickými argumentami túto tak nepravdepodobnú tézu. Ak však nie, vnucuje sa nám ďalšia otázka: Prečo sa teda o slovenskom národnom odpore voči hitlerovskému nacizmu v historiografii tak zanovite mlčí?

Ide o otázky takej dôležitosti, že nijako si nenárokujeme dať na ne na tomto mieste vyčerpávajúcu odpoveď. Pokúsime sa iba, na základe bohatého dokumentačného materiálu, ktorý sme zhromaždili a preskúmali počas dlhoročných štúdií v takmer všetkých prístupných špecializovaných knižniciach a archívoch a na ktorého vyhodnotení pracujeme, načrtnúť tu hlavné rysy tejto problematiky a jej historického riešenia.

Slováci, ak odhliadneme od dávnej minulosti — tak Samovu ríšu ako aj Veľkú Moravu možno už dnes bezpečne považovať za mocensko-politické útvary, ktorých stvárňovateľmi boli hlavne predkovia dnešných Slovákov — prežili neskorý stredovek a najmä celý novovek bez vlastnej politickej štruktúry. Napriek

tomu vedeli si zachovať svoju etnickú individualitu a v devätnástom storočí boli medzi prvými zo slovanských národov, ktorí dospeli k národnému sebavedomiu v modernom zmysle a postavili sa — perom i mečom — na obranu svojich «prirodzených. Bohom daných práv». Obsahom tohoto prvého historického «odporu» a «odboja» Slovákov boli jednoznačne duchovné hodnoty ich etnického svojrázu (jazyk, literatúra) a ich politické (verejnoprávne uznanie národnej individuality, územná samospráva, symboly národnej suverenity) a sociálne predpoklady (osobná sloboda a bezpečnosť, ochrana hmotnej nezávislosti, atď.). Od «Žiadostí slovenského národa» z roku 1848 až po «Memorandum» z roku 1863, napriek rozličným politickým orientáciám jednotlivých skupín vedúcich Slovákov a napriek meniacej sa taktike, ktorú viac-menej úspešne (či skôr neúspešne) sledovali v rozličných momentoch politického diania, spomenuté dva programatické uzly ostávali konštantou slovenských národných snažení. Po prvej svetovej vojne, keď sa Slováci našli v novom štátnom útvare, pripravenom hlavne v zahraničí a nie celkom jednoznačne ratifikovanom obyvateľstvom Slovenska, stačilo niekoľko krátkych mesiacov spoločného života v jednom štáte s Čechmi, aby prevážna časť vedúcich osobností slovenského národného života na čele s Andrejom Hlinkom rozhodla sa opäť pre národný odpor: tento raz vo forme politickej opozície. Iba ak dôsledne evidujeme tento typicky slovenský, v iných podmienkach nie bežný význam politickej opozície ako prejav národného odporu, môžeme pochopiť nielen politický vývoj Slovenska a celej Česko-Slovenskej republiky v období medzi dvoma vojnami, ale najmä aj postoj Slovenska a Slovákov počas medzinárodnej krízy v rokoch 1938-1939 i počas celej druhej svetovej vojny.

Zmyslom slovenskej národnej politiky nikdy neboli mocenské ašpirácie ako také. Jej obsahom ostávali konštanty vykryštalizované počas národného odporu XIX. storočia: uznanie osobitnosti a verejnoprávnej osobnosti slovenského národa a toľko samosprávy na území Slovenska, koľko by zaručilo slobodný a nerušený rozvoj Slovákov na poli kultúrnom, náboženskom, hospodárskom a sociálnom. Zhrňujúc tieto požiadavky do hesla autonómie, národne angažovaní Slováci, aj keď prízvukovali zásadné právo národa na vlastnú štátnu suverenitu, nikdy

nezabúdali s obdivuhodným realizmom pripomenúť, že Slováci ako malý národ nielenže nevylučujú, ale a priori vyhlasujú svoju ochotu zrieknuť sa určitej miery tejto suverenity, aby na základe zásady «rovný s rovným» žili a pracovali v spoločnom štátnom útvare česko-slovenskom. V axiologickej škále slovenskej národnej ideológie vrcholnou hodnotou ostával vždy národ a jeho základné, životné záujmy; teda nie štát ako mocensko-politická štruktúra spoločnosti. V tomto myšlienkovom procese vznikla ako logická dedukcia Hlinkom vyslovená a Tisom často opakovaná zásada: Autonómia Slovenska aj za cenu Republiky! Lebo: Národ je viac, ako štát.

Dnes už aj viacerí marxistickí historici nielenže uznávajú, ale opovážili sa kde-tu i napísať, že autonomistický program, ktorého predstaviteľmi boli Hlinkova slovenská ľudová strana a Rázusova Národná strana, tlmočil ašpirácie najširších vrstiev slovenského národa a reprezentoval teda sprvoti relatívnu, časom i absolútnu väčšinu Slovákov. Ak uvážime, že najmä po roku 1935 aj niektoré tzv. «štátotvorné» centralistické politické zoskupenia, najmä ich mladšie generácie, postupne adoptovali podstatné časti autonomistického programu (myslíme tu predovšetkým na Hodžovu Republikánsku stranu zemedelského a maloroľníckeho ľudu, ktorá bola druhou najväčšou stranou na Slovensku), musíme konštatovať, že v kritických rokoch 1938-39 autonómia Slovenska ako prejav národnej suverenity v hore spomenutom zmysle bola politickým postulátom drvivej (aj novšie komunistické vedecké práce pripúšťajú 60-70%) väčšiny Slovákov.

Za takejto situácie možno naozaj iba obdivovať lojálnosť a logickú dôslednosť vedúcich osobností slovenského politického života pri uskutočňovaní «pokojnej revolúcie» 6. októbra 1938 v Žiline. Loď Benešovej centralistickej republiky sa topila, nik nemal záujem na jej záchrane, kapitán ako prvý dezertoval («Občané, já mám svůj plán...»), diplomati mocností a vlády susedných štátov považovali za istú secesiu Slovákov. No Slováci v Žiline — zástupcovia všetkých politických strán s výnimkou skromnej menšiny ešte stále centralisticky orientovaných komunistov — nedali sa strhnúť k demagogickému triumfalizmu. Nešli ani o krok ďalej od toho, čo bolo ich národným programom: vyhlásili autonómiu Slovenska v rámci Česko-

Slovenskej republiky a šli do Prahy, aby prejavili svoju lojálnosť voči štátnym orgánom a dali si vládou i parlamentom legalizovať výdobytky svojej národnej revolúcie.

14. marec 1939 nebol iniciatívnym dielom Slovákov. Medzinárodné udalosti, ktorých rozmery, príčiny, podmieňovatele a tobôž ešte hybné sily nielen absolútne prevyšovali možnosti slovenského politického konania, ale veľmi pravdepodobne aj teoreticko politickú pripravenosť jeho protagonistov, strhli do svojho víru i autonómne Slovensko. Alternatíva, pred akú bol 13. marca 1939 Hitlerom postavený vtedajší Prahou práve ilegálne degradovaný slovenský ministerský predseda Dr. Jozef Tiso, bola taká zdrvujúca, že ak analyzujeme jeho správanie sa v Berlíne, ako aj celú procedúru vyhlásenia samostatnosti Slovenska a výsledok týchto kritických dní pre dejiny Slovákov, nemôžeme neobdivovať nielen železné nervy, ideovú dôslednosť, ale aj prekvapujúci diplomatický takt tohoto «dedinského farára» na vtedy mimoriadne klzkom parkete stredoeurópskej, ba svetovej politiky. (Stačí porovnať napríklad neistý a málo dôstojný postoj a konanie českého prezidenta Dr. Emila Háchu v tej istej historickej situácii.)

Vyhlásenie samostatnosti Slovenska udialo sa síce pod tlakom medzinárodnej situácie, ale práve vďaka duchaprítomnosti slovenského politického vedenia uskutočnilo sa v striktnej dôslednosti historického vývoja slovenských národných snažení. Ťažko nájsť v dejinách podobný prípad vzniku nového štátneho útvaru, kde by sa bol v takej miere prejavil rešpekt jestvujúceho právneho poriadku a snaha redukovať na nevyhnutné minimum vonkajšie mocenské zásahy. Aby sme nešli ďaleko, stačí sa len rozpomenúť na vznik či už prvej Česko-Slovenskej, alebo druhej, Československej republiky, ktorých utvorenie nebolo mysliteľné bez priameho diplomaticko-mocenského zásahu zo zahraničia a bez rozhodujúcej, úpornej vojenskej okupácie celého územia cudzími brannými silami. Kým Masaryk a Beneš roku 1918/19 iba na francúzskych a talianskych bodákoch, kým Beneš roku 1945 iba na ruských tankoch mohli utvoriť Česko-Slovensko, Tiso roku 1939 rázne odmietol opätovne ponúkanú nemeckú vojenskú pomoc a dal slovenskému snemu, ako vrcholnému

orgánu politickej vôle národa, rozhodnúť o osude Slovenska a Slovákov.

Ak pozorne skúmame diplomatické dokumenty nemecké i slovenské, týkajúce sa marcových udalostí roku 1939, môžeme bezpečne vyhlásiť, že slovenský národný odpor voči nacizmu začína sa jednoznačne prejavovať už 13. marca 1939 počas Tisovej návštevy u Hitlera a Ribbentropa v Berlíne. Napriek drastickým perspektívam i nepriamym hrozbám zo strany Hitlera i Ribbentropa, Tiso odmietol vyhlásiť v Berlíne samostatnosť Slovenska, hoci vtedy už bolo každému jasné, že Nemecko je jediným rozhodujúcim politickým faktorom v Strednej Európe. (Aj tu sa ponúka historické porovnanie: Masaryk a Beneš roku 1918 nielenže neváhali vyhlásiť samostatnosť Česko-Slovenska v Paríži bez toho, žeby predstavitelia českého a tobôž ešte slovenského národa doma o tom vedeli, ale urobili to dokonca s falšovaným podpisom generála M. R. Štefánika, ktorý tiež o ničom nevedel a potom ostro protestoval proti takémuto postupu.) Tiso Hitlerovi nepodľahol, vyžiadal si telefonické spojenie s Prahou cez česko-slovenské veľvyslanectvo v Berlíne, aby zaistil legálne zvolanie slovenského snemu, a vrátil sa do Bratislavy. V Bratislave Tiso zreferoval vláde i parlamentu o svojich rozhovoroch v Berlíne, a keď Slovenský snem jednohlasne vyhlásil samostatnosť Slovenského štátu, Tiso nepredložil snemu na schválenie Nemcami vyžadovaný telegram, v ktorom malo Slovensko požiadať nemeckú Ríšu o ochranu. To by bolo znamenalo verejno i medzinárodnoprávne sankcionovanie nemeckej nadvlády najvyšším ústavným orgánom Slovenského štátu už pri samom jeho vyhlásení. Tiso ušetril svojmu národu toto uponíženie. Neskôr, keď už nemohol vyhnúť nátlaku, poslal on sám takýto telegram, ale iba ako akt ministerského predsedu, a nie parlamentu.

Keď potom nemecké vojsko, obsadzujúce českým prezidentom Dr. Háchom prijatý «Protektorát Čechy a Morava» prekročili aj západné hranice Slovenska, nová slovenská vláda bezprostredne a opätovne veľmi energicky protestovala riadnou diplomatickou cestou, zvýrazňujúc tak formálne (ale i často až nediplomaticky tvrdo) suverenitu novozaloženého štátu slovenského. Proti

nemeckým argumentom o vojenskej nutnosti zabezpečiť Karpaty ich posádkami, slovenská vláda vynútila si riadne medzištátne rokovania o tejto otázke a uzavretie patričnej medzinárodnej zmluvy, ktorá formálne sankcionovala výsostné práva Slovenského štátu aj nad územím «Ochranného pásma», kde sa zdržovali nemecké vojenské jednotky. Nakoľko však i po uzavretí dohody nemeckí vojenskí velitelia neprestávali zasahovať do vnútorných vecí v «Ochrannom pásme», slovenská vláda opätovne protestovala celým radom diplomatických nót, až dosiahla vyslanie osobitnej nemeckej komisie, ktorá bola splnomocnená vyjednávať so Slovákmi o jednotlivých sporných bodoch «Ochrannej zmluvy». Vyjednávalo sa tvrdo a dlho. Slovenskí štátnici bránili záujmy vlastného národa a štátu i proti výslovným «rozkazom» nemeckého diktátora. Počas týchto vyjednávaní tak Tiso ako aj minister Dr. Ferdinand Ďurčanský neváhali hroziť aj demisiou. Ba Tiso pred samým Hitlerom mal odvahu vyhlásiť, reagujúc tak na neprijateľné požiadavky nacistov: «Na toto sa ja nechytám, takúto prácu ja konať nebudem!» A vstal, aby opustil miestnosť. Tu vstal i Hitler a vyslovil pamätné slová, ktoré si Tiso na mieste zaznamenal a dal poto rozšíriť tlačou doma i v cudzine: «Zo Slovenska nechcem ani piaď zeme. Tu sa musia Slováci uplatňovať a rozvíjať po svojom: národne, kultúrne a hospodársky. Ručím za plnú samostatnosť a garantujem hranice Slovenska...» Iba potom si Tiso opäť sadol, aby pokračoval vyjednávať s Hitlerom a jeho poverencami.

Ak uvážime, že tu šlo koniec-koncov iba o prítomnosť cudzích vojenských jednotiek na určitej časti pohraničného územia, nemôžeme nekvitovať urputnosť slovenského odporu voči požiadavkám vtedy všemocnej Nemeckej ríše v samej prítomnosti jej diktátorského kancelára. Nehovorme o tom, či a ako sa bránili toľké iné, väčšie štáty prítomnosti cudzích vojsk tak v onom období, ako aj po roku 1945. Ale porovnajme zase napríklad postoj Dr. E. Beneša — ale i slovenských komunistických a nekomunistických politikov z roku 1945 — keď Stalin postavil požiadavku odtrhnutia celej Podkarpatskej Rusi, ktorá tvorila integrálnu časť nimi obnovenej a medzinárodne uznanej Československej republiky. Z doposiaľ známych dokumentov nemožno vyčítať ani len náznak odporu. Slovenský odpor roku 1939, napriek kompromisu, zachránil to podstatné: celistvosť

štátneho územia a aspoň formálnu štátnu suverenitu i nad územím «Ochranného pásma». Beneš a jeho komunistickí i občianski partneri najprv dovolili obsadiť cudzím vojskom celé Slovensko i Moravu a Čechy, a potom bez akéhokoľvek odporu ponechali svojmu «protektorovi» celú Podkarpatskú Rus, okyptiac tak protiústavne územie obnoveného štátu.

Všade, kde išlo o podstatné prvky slovenskej štátnej zvrchovanosti a o jej charakteristické prejavy: vlastná armáda, vlastná mena, vlastné zahraničné zastupiteľstvá, atď., vládni činitelia Slovenského štátu dokázali sa dôslednými obrancami svojho národa a odporovali úspešne nátlaku hitlerovského Nemecka, aj keď často museli ustúpiť v dôležitých veciach, aby zachránili aspoň formálnu existenciu jednotlivých podstatných atribútov samostatnosti. Vyplývalo to z realistického posudzovania vlastnej slabosti zoči-voči drvivej moci Veľkonemeckej ríše, ale aj z tradičného slovenského národného programu, ktorý povždy kontemploval zrieknutie sa určitej časti štátnej suverenity v záujme vyšších hodnôt národa.

Tým dôslednejšie a oveľa úspešnejšie mohli potom Slováci čeliť nemeckému nátlaku na vnútornom poli slovenského národného života. A robili to, možno povedať, vo všetkých odvetviach politického, kultúrneho, ekonomického i náboženského života. Jedným z najdôležitejších činov v tomto smere bolo bezpochyby odhlasovanie Ústavy nového štátu, ktorú slovenský snem schválil 21. júla 1939. Už i sám definitívny názov štátu — Slovenská republika — sankcionovaný touto ústavou implikuje zásadný odpor voči totalitárnemu systému hitlerovskej ríše. Obsahom potom slovenská ústava sa natoľko dištancovala od zásad nemeckého narodného socializmu, že jej schválenie vzbudilo podráždené reakcie nemeckých reprezentantov na Slovensku. Veď už prvé slová jej preambuly celkom jednoznačne proklamovali pozitívne kresťanskú inšpiráciu celého štátneho zriadenia. Svojím obsahom nová ústava nadväzovala očividne na základné štruktúry ústavy predošlej Česko-Slovenskej republiky, z ktorej prevzala charakteristické črty moderných demokracií, ako klasické delenie štátnej moci, zodpovednosť vlády i jednotlivých ministrov parlamentu, presne vymedzenú právomoc prezidenta republiky, atď. Dištancovala sa od predošlej ústavy uvedením zásad sociálnej spravodlivosti (sociálna funkcia vlastníctva,

rodinná mzda) a adoptovaním stavovského zriadenia v zmysle vtedy aktuálnych pápežských encyklík «Rerum novarum» a «Quadragesimo anno». A táto ústava, napriek tomu, že ju hitlerovskí diplomati a agenti definovali ako vonkoncom neprijateľnú ústavu «klerikálno-liberalistického rázu» a že jej pôvodca a nositeľ štátnej suverenity, slovenský snem, stal sa predmetom sústavných útokov Nemcov a nemeckými agentmi financovaných slovenských extrémistov, táto ústava ostala v platnosti počas celého trvania Slovenskej republiky. Zredigovať a odhlasovať takúto ústavnú listinu roku 1939 v malom, na Nemeckej ríši existenčne závislom štáte, znamenalo nielen jednoznačne postaviť sa na odpor nacistickej ideológii a jej štátoprávnej náuke, ale predovšetkým aj položiť solídnu verejnoprávnu základňu pre sústavný ďalší odpor voči nacizmu v najrozličnejších sektoroch slovenského národného života.

Aj tu sa priam vnucuje porovnanie: kým v ústave Slovenskej republiky nenachádzame ani len pol slova, ktorým by sa uznával alebo odzrkadľoval mocenský vplyv akejkoľvek Slovákom cudzej ideológie, tobôž ešte cudzej mocnosti, už v preambule ústavy Československej socialistickej republiky z roku 1960 sa celkom vyslovene exaltuje cudzia, ruská «Veľká októbrová revolúcia», sankcionuje sa vedúca funkcia cudzej komunistickej strany a zväzok štátu so Zväzom sovietskych socialistických republík, uznávajúc, že nový štát bol dielom sovietskej armády. Tá istá podriadenosť je ešte raz potom kodifikovaná aj v 4., 14. a 16. článku textu ústavy. Ústavný zákon o federácii z 27. októbra 1968 taktiež v preambule dva razy zdôrazňuje ideologické podmienenie v zmysle socializmu a proletárskeho internacionalizmu, ktorých korene márne by sme hľadali v slovenských dejinách.

Slovenská kultúra počas jestvovania Slovenskej republiky rozvíjala sa takým doposiaľ nevídaným rytmom a pri podstatnej slobode — že aj cudzí pozorovatelia netajili svoj obdiv a uznanie. Matica slovenská stala sa skutočným ohniskom národnej kultúry a veľkorysou sprostredkovateľkou kultúrnych hodnôt iných národov Slovákom. Jestvovala síce cenzúra — ako vo všetkých štátoch cez vojnu — ale na Slovensku vychádzali aj preklady z ruských klasických i sovietskych autorov a celý rad neskorších komunistických slovenských spisovateľov a básnikov debutoval

práve v období Slovenskej republiky. Ba ani už vtedy komunisticky orietovaným autorom nebolo znemožnené publikovať svoje práce. Máme o tom svedectvo v národnej bibliografii, ale aj v nemeckých diplomatických dokumentoch.

Univerzita v Bratislave, ktorá po prvý raz v dejinách mohla sa honosiť jediným názvom, ktorý jej pristane — Slovenská univerzita —, hoci bola za prvej Republiky organizovaná s výslovnou tendenciou inštrumentalizácie vedy v službách štátnej fikcie čechoslovakizmu, ostala po celý čas trvania Slovenskej republiky skutočnou svätyňou vedy. Profesorský zbor a akademický senát mohli úspešne čeliť pokusom zo strany Nemcov i niektorých domácich politikov o obmedzovanie ich autonómie najmä čo sa týka habilitačných procedúr a povolávania, respektíve nominácie profesorov. Aj najnovšia slovenská historiografia tohoto sektoru konštatuje, že prvé mocenské zásahy do vnútorných vecí univerzity datujú sa z rokov 1945-47, kedy jej bola nanútená tzv. «očisťovacia akcia». Letným semestrom 1948/49 štátne zásahy úplne likvidovali akademické slobody, čo potom sankcionoval zákon o vysokých školách z18. mája 1950.

V rámci slovenských politických programov od roku 1848 jedným zo základných bodov bola vždy požiadavka, aby školstvo, výchova a vyučovanie slovenskej mládeže boli v slovenských rukách a v službách slovenského národa. Táto požiadavka bola po prvý raz stopercentne uskutočnená v Slovenskej republike. Školy, ktoré vychovávali uvedomelých Slovákov v kresťanskom duchu ich národných tradícií, boli tiež dôležitými vyhňami ideologického odporu voči novopohanstvu národného socializmu.

Bezpochyby najmocnejšou základňou slovenského odporu proti nacizmu bola solídna kresťanská tradícia slovenského národného hnutia. Skutočnosť, že slovenský národ dosiahol svojej štátnej samostatnosti pod vedením Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, ktorá bola odprvoti pod rozhodujúcim vplyvom katolíckej hierarchie a ktorej voličstvo sa regrutovalo v drvivej väčšine z radov katolíkov najrozličnejších spoločenských vrstiev, odrazila sa síce aj v daktorých prejavoch viacej či menej zjavného klerikalizmu, no jej podstata neušla ani nemeckým pozorovateľom a iste prispela k tomu, že Slovensko pod ochranou rasisticko-

novopohanskej Nemeckej ríše vedelo si zachovať absolútnu náboženskú slobodu v najširšom slova zmysle, akej nikdy predtým ani potom viac nemalo. Nemeckí agenti sledovali tento im nepochopiteľný vývin na Slovensku, posielali do Berlína preklady «závadných pasáží» z katolíckej i evanjelickej tlače, referovali o pastierskych listoch a memorandách biskupov, alarmovali pred »jedine smerodajným vplyvom Vatikánu» na slovenské politické vedenie. Berlín síce opätovne protestoval, napomínal, ba i vyhrážal — no Slováci v tomto bode naozaj neustúpili ani len centimeter zo svojich pozícií. A tak hlavne vďaka tomuto v náboženskej podstate národných tradícií väziacemu duchovnému odporu slovenský národ ostal v mori nacistickej záplavy možno povedať takmer úplne imunizovaný. V tomto ohľade, myslím, každé porovnanie s povojnovým vývojom na Slovensku je zbytočné.

Ale aj na poli, na ktorom Slováci mali najmenej skúseností a najviac obáv z následkov osamostatnenia — bolo to pole ekonomické — Slovenská republika dokázala úspešne prekonať svoju skúšku dospelosti. Pri vyhlásení Slovenského štátu susedia v škodoradostnom očakávaní počítali týždne, najviac mesiace, kedy sa slovenská ekonómia zrúti a vláda bude nútená požiadať o colnú úniu s Ríšou alebo vrátiť sa do lona svätoštefanskej koruny. A naskutku, štátna kasa ostala v Prahe a Nemci nemali náhlo vrátiť Slovákom im patriacu časť svojej koristi. Vieme, že iba extrémne napätie všetkých síl slovenskej národnej pospolitosti a potom dôsledná politika odporu voči vykorisťovaniu zo strany Nemecka — a tu musíme naozaj kvitovať inteligentný, často až urputný odpor, s akým vedel voči Nemcom brániť slovenské záujmy aj taký Dr. Karvaš — pomohli nielen prekonať obrovské počiatočné ťažkosti, ale čoskoro — aj za pomoci nemeckého kapitálu — dať taký životný impulz slovenskému hospodárstvu, že Slovensko bolo čo do kvality životnej úrovne bezpochyby jednou z najúspešnejších ekonomických jednotiek vtedajšej Európy. Nebolo tajnosťou v európskych diplomatickych kruhoch, že za závideniahodné privilégium pokladala sa služobná cesta do Bratislavy. Odtiaľ sa diplomati vracali s plnými kuframi fajčiva, požívatín a iných článkov dennej potreby, ba i luxusných výrobkov, po ktorých už na trhoch iných hlavných miest nebolo ani stopy.

V rozbore a dokumentovaní podrobností na všetkých uvedených sektoroch slovenského národného života mohli by sme pokračovať a dokumenty nám poskytujú dostatočnú zásobu dôkazov toho všestranného odporu Slovákov voči hitlerovskému nacizmu. Nám tu však teraz ide o syntetický pohľad na túto dôležitú otázku, na ktorú by sme mohli takto zhrnúť našu odpoveď: Slovenský národný odpor voči nemeckému národnému socializmu a jeho mocensko-ideologickému prenikaniu bol dokázateľnou historickou skutočnosťou. Jeho hlavnými nositeľmi boli vedúce osobnosti slovenského politického, kultúrneho, náboženského i hospodárskeho života, ktoré nachádzali širokú oporu a spoluprácu v prevážnej väčšine príslušníkov Slovenského národa. Tento národný odpor pramenil v dejinných tradíciach slovenského národného hnutia, v kresťanskej životnej orientácii drvivej väčšiny Slovákov a jeho účinnými nástrojmi bola štátna suverenita Slovenskej republiky s jej ústavnými orgánmi, kultúrne a výchovné ustanovizne a cirkevné organizácie tak katolícke ako aj evanjelické.

Tu však by hocikto mohol oprávnene oponovať: A kto teda kolaboroval s Nemcami?

Aj na túto otázku dokumenty nám dávajú jasnú, často až veľmi presnú odpoveď. Hej, boli aj Slováci, ktorí nielenže hitlerizmu neodporovali, lež stali sa jeho presvedčenými alebo aspoň oportunistickými prisluhovačmi, ktorí neváhali zrádzať vlastný národ a jeho vrcholné záujmy. Aj títo opravdiví kolaboranti s nacizmom nachádzali sa vo všetkých spoločenských vrstvách, od snemu a vlády Slovenskej republiky až po kriminálne podsvetie. Našťastie však bolo ich tak málo a išlo o jednotlivcov takej kvality, že i sami Nemci, hoci si nimi dakedy aj účinne slúžili, nemohli ich brať vážne ako partnerov pre politický vývin na Slovensku. Tak napríklad, keď v júni 1939 títo kolaboranti obrátili sa na Hitlera s memorandom, aby zriadil aj na Slovensku nemecký protektorát, našlo sa iba 153 osôb, ktoré to memorandum podpísali. (Memorandum došlo do Ríšskej kancelárie, ale Dr. Lammers ho Hitlerovi vôbec nepredložil.) Keď potom po Salzburgu — v auguste 1940 — nový nemecký vyslanec von Killinger referoval do Berlína o situácii na Slovensku, ako predstaviteľov «einer absolut deutsch eingestellten Gruppe» mohol menovať iba Vávru, Mutňanského, Snaczkého. Že sa ani jeden z

týchto ľudí, ktorým Nemci mohli stopercentne dôverovať, nedostal do nijakej vedúcej pozície v Slovenskej republike, aj to iba dokazuje ostražitosť slovenského národného odporu voči nacizmu.

Odpor nie je spontánna činnosť. Je to v podstate reakcia na inú aktuálnu alebo hroziacu činnosť, na nápor. Nemecký nápor na Slovensku sa v mnohom podstatne líšil od toho, ktorý Nemci vykonávali všade inde v ich záujmovom priestore. Preto celkom logicky aj slovenský národný odpor musel mať podstatne iné formy, než v iných krajinách. Nemecký nápor na Slovensko nikdy nenadobudol brutálnych foriem, nikdy priamo nesiahal na základné hodnoty, ktoré boli tradičným predmetom slovenských národných snažení. Išlo tu skôr o zaistenie vysokej imperialistickej kontroly v zmysle medzištátnom a potom o postupné prenikanie do vnútra slovenského života pri stálom rešpektovaní foriem jeho štátnej zvrchovanosti. Tomuto náporu a jeho formám prispôsobil sa aj slovenský národný odpor. Nebol tiež ani brutálny, ani hlučný. Ba veľmi často bol šikovne maskovaný diplomatickými formulami, ako to dosvedčil pri súde aj nemecký vyslanec Ludin. No celková bilancia vzniku a trvania Slovenskej republiky jednoznačne dokazuje, že slovenský národný odpor voči nacizmu bol jedným z tých faktorov, ktoré podstatne prispeli tak k utvoreniu, ako aj k zachovaniu slovenskej samostatnosti vo víre druhej svetovej vojny. Jeho účinky skronkretizovali sa v nespočetných prípadoch, ktoré bude načim pozorne študovať a trvalo zaregistrovať do slovenských dejín. Aj tomuto dôležitému faktoru načim pripísať to najvzácnejšie, čo dala Slovenská republika národu: zachovanie a zveľadenie jeho historickej substancie definitívnym vykryštalizovaním a možno povedať demograficky totálnym zakorenením národného sebavedomia Slovákov. Toto národné sebavedomie dnes je už takou konštantou slovenskej reality, že musí s ňou počítať akákoľvek politická či mocenská konštelácia v našom geopolitickom priestore, ako to veľmi jasne dokázali aj roky 1968-69.

N. N.

ZVON A SIRÉNA*

1

Za mestom dym, komín a fabrika.
Nekončí podvečer...
a nad ránom nekončí ešte.

Valcuje plech, drót
i človeka
kvalitne, natenko.

Tri smeny bez zmeny
každý deň.

Dva razy po tisíc narátal,
kto zastal dvom bránam oproti,
keď išiel z roboty
človek,
ten v množstve samotár,
ten s tvárou v zármutku,
so svalom i nervom prepiatym
a s hladom v žalúdku.

Šiel,
ako vždy chodieval
—námestia, ulice, uličky, chatrče —
ustatý
z roboty
človek ...

*

*Zbierka «Zvon a siréna», z ktorej uverejňujeme prvý a druhý spev a zlomok z tretieho, je druhou časťou básnickej trilógie. Vznikla na Slovensku pred niekoľkými rokmi. Vyjde v komornej edícii nakladateľstva Dobrá kniha v Cambridge, Ontario.

Stop!

Z nárožia odrazu
oproti
dve dlane detských rúk,
dve dlane žobroty ...

Odo mňa čo chcete? ...
Krvavých mozoľov rad?
Tam mastné podbradky ...
Hľaď!
Za oknom krútia sa v páre,
v parfumoch a v móde z Paríža,
v oblakoch z tabaku,
vo výparoch z vína ...
Choď!
Nestoj už!
Vezmú ťa ku stolu.
Si predsa človek i ty a oni, apoštoli humanity
po uši sýti sú ...
Zostali dva stoly ...
Pozvú ťa.
Choď!

*

Pochválen!
Dobrý deň!
Kúpte si ... prosím vás ...
Hlboko pod cenu ... Omegy ...
Groš na chlieb,
na šaty pre deti ...
Na lieky pre ženu ...

*

Námestia, ulice, uličky, chatrče ...

Za mestom fabrika
valcuje
plech,
drót,
človeka ...

Za mzdu?

Kdežeby! ...
Almužnu všivavú!
My vlastne žobreme.
Prácou.
Prácou si žobreme handry a žranicu ...
A núkame lacno ...
Fuj!

— jak dievky z bulváru —
hlboko pod cenu
každý deň
veľa ráz za smenu
dôstojnosť človeka
a silu poslednú ...

*

Žiť takto ... ?
Ako žiť?
Či nežiť ... ?

Otázkam v ústrety
náhli sa
od štyroch sveta strán
odpoveď:
Dosť!
A v pästi zovretej heslo:
Spravodlivosť!

Najprv len vo vnútri znelo,
pošepky,
nesmelo ...

Potom i hlasnejšie

aj s tvrdým prízvukom.
Stalo sa výkrikom.
Ozvenou zmohutnelo.
Dozrelo na výstrel,
na výstrel do noci.
Dorástlo na úder
hromový
do dvier,
čo mali závory
odvnútra — strachové závory —
na úder tvrdých rúk,
na úder sekery.

2

A keď už módou stalo sa hovoriť: Dosť!
a heslom dňa slovo: Spravodlivosť,
žil človek,
Ullus nejaký.
Čudák!
Hovoril si «My»
sebavedomý vždy
ako tí,
čo velia miliónom ...

Zdvihnutím prsta trhal ľuďom reč
a do pomĺk hádzal
svoj hlas
bezohľadne drsný,
v ktorom päsť logikou,
argumentom strach ...

Bol prvý november,
deň sychravý
a plný hmiel.

Park v meste
už iba v košeli ...
Chystal sa spať.

A vo hmle šedivej
po ceste do kruhu
pod sochou Slobody
šiel človek,
Ullus.
Čudák!

Vše postál ...
Zagánil na pánov;
žobrote sľuboval
raj.

Tak bolo ...
ako šiel okolo, strhol sa odrazu.
Zatvoril dlaň,
navždy a tvrdo.
Zostala mu päsť ...
S tou vyšiel od sochy Slobody
a z cesty do kruhu ...

*

Bol prvý november,
deň plný šedivých hmiel,
deň svätých na nebi ...

Zvon veľký
vo veži Michala
kýval sa ...
Aj malé sa kývali.

Ullus spech videl
z nárožia
u mladých,
u starých krok vážny
po schodoch
cez portál gotický
do prítmia ...

No poď!
Čo?

Ktosi ho oslovil?
Obzrel sa ...
Nič.
Prelud len dáky ...
Klam.
Obzrel sa nanovo.

Prešli.
Nikto už ...
a ticho navôkol
a v tichu sám ...
Úplne.

*

Či prúdom strhnutý ...
Nevedel.

Či nuda pohla ho?
...
Snáď

Vošiel ...

3

Pod klenbou odvážne oblúky
z kameňa.
Nad hlavou organy
hrmeli.
Tam vpredu
triasli sa svetielka
voskovíc.
A vzadu,
pri stene,
tri kroky od lavíc,
Ullus.

Oči si do šera roztvára,
díva sa na kmity bielych sviec,
na slzy horúce,
čo tečú na hlavy voňavých chryzantém,
na lesklé pozlátky hlavného oltára ...

Keď organ v jasavom tremole
zdvihol hlas
až kamsi k oblohe,
tak sa mu zazdalo,
že niekto za ruku
chopil ho
a vedie dopredu,
ta, k soche, kde Michal Archanjel
ťal šabľou drevenou
do draka bez hlavy ...
A odtiaľ do kúta — na spoveď
a kľaknúť ponúka
pred oltár Máriin ...

To z detstva spomienky ...

To matka,
čo drží zápästie ...
To on,
čo krúti a prsty zatína,
priek stavia a vraví:
Nechaj ma!
Veľký som.
Mám rozum, triednu česť ...

Detská dlaň narastá,
nedá sa udržať,
nedá sa viesť ...
Zavretá zo vzdoru
mení sa,
mení sa v tvrdú päsť.

Kedysi bolo tak:
detský zrak úctivo prisával
na všetky chrámové výbavy

a všetky povely matkine
diali sa poddajne
i tiché: Kľakni si!
i nežné: Zlož ruky k modlitbe!

Keď potom už štrnásť bolo preč,
čas súril
um i sval zasnúbiť
s robotou.

Komíny z fabriky
chŕlili k oblohe čierny dym
každý deň ...
Siréna vrešťala
silnejšie
než zvony z Michala
a reči súdruhov
a chuť, vždy nová v zarobenom chlebe
a v tele oheň rastúci
a potlačená ľudská česť
vraveli nutkavo stále len:
Preč odtiaľ ...
Preč!

Dávno už v kostole nebol.

Aj dnes iba tak.

Smeje sa všetkému
všetkému navôkol
aj zúri jednostaj.
Hnevá sa
na tých zvlášť,
čo v teplých kožuchoch
na miestach prednosti,
na miestach pre nich len,
sedia si,
čakajú
v úcte i cti prví
i tu
pred Bohom
aj v pohodlí prví.

Zrak hodil za nimi,
zrak plný nechuti
a slovo zlé
bezmála vyšlo z úst
do ticha,
čo všetci tak verne strážili.

Nadávku vybral si za výkrik akýsi.
Aj ústa otvoril ...
No stačil privrieť ich ešte
a stiahnuť sa v pravý čas
do prítmia,
ku stene,
pod chórus.

Kňaz chudý, vysoký,
jemných rúk,
odetý od hlavy po päty
v biely háv,
stal si tam dopredu
pred oltár
a čítal
z kníh Jánových
z Apokalypsy.

Pod chvíľou temné nadvihol obočia.
Nad hlavy sklonené,
čo ticho mlčali
pozrel sa zopár ráz.
Letmo len.
Ukončil.

A za tým z Matúša
známa stať:
Ježiš raz
na Horu vystúpil,
sadol pred zástup
a učil
blaženstvá.
Chudobní,
tichí,

plačúci
a tí, čo lační sú,
čo majú smäd po práve
a spravodlivosti
a milosrdní,
tí všetci blahoslavení sú ...
a budú blažení.

Dočítal.
Knihu privrel
a nabral dych
kňaz chudý, vysoký,
od hlavy po päty
odetý
v bielom ...

*

Bratia,
kto z nás netúži po blaženosti?
Ale tá nie je tam,
kde ju my hľadáme zvyčajne.
Obíďme múdro tento klam.
Skutočné blaho nás všetkých na zemi
a šťastie posmrtné je len tu. — Oprel prst
o knihu pokojne na prsiach privretú —
o ôsmych prísľuboch.
Nie v sláve.
Nie v slastnej rozkoši.
V imaní, čo vzrástlo z cudzej lopoty
tiež nie.
To blaho, to šťastie svoje
— podľa slov na Hore —
poviem vám paradox: možno nájsť vo svojom
«nešťastí».
Viem, toto znie cudzo vám.
I vašim deťom to bude znieť cudzo.

A kašeľ váš, tá vaša protireč
a úškrn pod maskou

aj keby zosilnel,
nemôže v reči ma pomýliť ...

Knihu mám.
A v knihe Slovo
a v Slove istotu,
že ten iba,
čo čistotu, tichosť a dobrotu milosrdnú
zvolil si za cestu.
dopláva ku brehu večného pokoja.
Tí teda, čo stoja vo svojej pokore
v úzadí a v kútoch na chóre
pre biedu vpísanú do šiat,
čo údel svoj bez hnevu vedia si prevziať
a ticho vydržať,
pokiaľ ho čestnou hrou nemožno premeniť,
tým patria prísľuby,
tým patria na Hore do slávy rozdané vstupenky.

SITNO

Dr. Jozefovi G. Cincíkovi k sedemdesiatke

Mohyly padli, zrútili sa hrady;
čo bolo zašlo, viac sa neráta.
Rytieri driemu — podviazané brady,
pri boku čepel hrdzou prežratá.

Zabudli žreci zaklínadlá tajné,
len kliatby sa im tisnú na pery —
Popolvár v plači čistí cudzie stajne,
strigônska dievka spinká v páperí.

Kde je princ, ktorý plieseň vekov zotrie
a začne vládnuť v novom znamení —
slávnemu meču vráti britké ostrie,
igricov jazyk zažne v plameni?

Kde je princ, ktorý bozkom život vlúdi,
zodvihne z trosiek múry svätyne,
nabrzne krvou zmeravené údy,
otvorí brázdy novej siatine?

Už jeho trúba staré Sitno trasie,
zobúdza slávne vojsko zo spánku —
na steblách ohňa tátošík sa pasie,
už rytier v zbroji sadá do tanku.

Ján Okáľ

Alena Morárová

SEN

Mám oči, a nevidím,
mám uši, a nečujem,
mám pery, a nevravím,
mám ruky, a necítim.

Mám srdce, a nebije,
mám dušu, a nežije,
Som už azda mŕtvola?
Akoby som nebola.

Imrich Kružliak

Nebezpečenstvá reálneho socializmu

Od federácie česko-slovenského štátu sa zmenil politický, kultúrny i ekonomický obraz Slovenska. Slovensko má vlastné ministerstvá, legislatívny orgán, národné akadémie, zväzy a ústavy. Podstatne sa zmenila aj spoločenská štruktúra obyvateľstva. Slovensko nie je už poľnohospodárskou, ale industrializovanou krajinou, ktorá produkuje dnes viac ako celé Česko-Slovensko v medzivojnových rokoch.[1]

Slovensko má dnes 5 miliónov obyvateľov. Národnostne je zaťažené pomerne silnou maďarskou menšinou (11.9%), ktorú komunistická národnostná politika až do r. 1968 protežovala do tej miery, že v národnostne miešaných krajoch na južnom Slovensku sa slovenské deti v školách maďarizovali. Maďari tam mali a majú svoj kultúrny spolok Csemadok, ale Slováci, hoci sú doma, vo vlasti, nesmú prevádzať kultúrnu činnosť v odboroch Matice slovenskej,[2] lebo činnosť Matice bola v pookupačnej normalizácii opäť obmedzená. Politicky protežovaná je aj ukrajinská menšina (0.9%) na východnom Slovensku. V rokoch gottwaldovského a novotnovského stalinizmu prejavovalo sa to nielen na poli kultúrnom, ale aj na poli náboženskom, v silnom tlaku na slovenských gréckokatolíkov. Ostatné menšiny (česká, poľská a nemecká) sú nepatrné a nespôsobujú nijaké zvláštne problémy.

V tejto súvislosti treba uviesť, že vyše 500 tisíc Slovákov žije v českých krajinách. V niektorých okresoch tvoria dokonca 12% obyvateľstva. Režim sa ani do r. 1968 nestaral o ich kultúrne a školské potreby, a v pookupačnom období sa nestará o nich ani Matica slovenská, hoci by to mala byť jedna z jej hlavných úloh. Pre súčasný reálny socializmus sú títo Slováci iba občanmi všeľudového štátu a patria tak k bratstvu proletárskeho internacionalizmu. Rovnaký pomer má súčasný režim aj k Slovákom v Maďarsku, ktorých počet sa odhaduje na 380 tisíc. Zatiaľ čo maďarská menšina na Slovensku má všetky kultúrne práva, Slováci v Maďarsku sú ponechaní sami na seba a vystavení permanentnému národnému vymieraniu.[3]

Najväčšiu mieru samostatnosti ukazuje Slovensko na kultúrnom poli. Vyplýva to z kultúrnej národnej tradície, z jazykovej rozdielnosti a z následkov rozporov, aké vznikli medzi slovenskou a českou kultúrnou obcou r. 1967. Slovenská kultúra znášala od r. 1948 najväčšie krivdy (nanútenie socialistického realizmu na Zjazde národnej kultúry v Prahe r. 1948,[4] likvidácia Matice slovenskej r. 1954, vynútené zlúčenie Slovenskej akadémie s Čsl. akadémiou vied r. 1960),[5] preto sa v kultúrnej oblasti vytvorila aj najsilnejšia opozícia proti pražskému komunistickému centralizmu. Nacionálnu uvedomelosť a politickú odvahu prejavila slovenská kultúrna obec už r. 1956 (Kultúrny život, Mladá tvorba, Slovenské pohľady, Romboid). Od r. 1963 do 1969 prežívala slovenská kultúra najväčšiu mieru slobody pod komunistickým režimom. Vtedy vznikli aj najodvážnejšie diela a odznela aj najprísnejšia kritika politiky komunistickej strany.

Od r. 1969 prežíva Slovensko následky tzv. normalizačnej politiky aj v oblasti kultúry. V masových čistkách stratili tisíce kultúrnych pracovníkov svoje miesta a boli preradení na podradné pracoviská alebo poslaní na manuálnu prácu. Boli zakázané aj kultúrne časopisy (Kultúrny život a Mladá tvorba), ktoré sa angažovali za Dubčekovu politiku. Mnohým spisovateľom a vedeckým pracovníkom zakázali publikovať, výtvarným umelcom vystavovať ich diela, filmovým režisérom nakrúcať filmy a mnohých učiteľov a profesorov odstránili zo škôl. Koncom roku 1977 začala nová éra zlučovania umeleckých zväzov, čo doteraz viac menej zostalo pri formalite tohto faktu. Zlúčené umelecké zväzy totiž doteraz nefungujú. Priepasť, ktorá sa medzi slovenskou a českou kultúrou začala r. 1967,[6] sa po okupácii prehĺbila a dnes sú ich oficiálne styky značne obmedzené, čo sa prenáša aj na osobné kontakty.[7] Slovenskí kultúrni pracovníci sa len ojedinele pridali k Charte '77 a to im režim svojím spôsobom toleruje. Preto je politický tlak na kultúru na Slovensku menší a vychádzajú tu aj v súčasnej normalizácii ojedinele pozoruhodné diela beletristické i náukové.[8] Ale nad celým životom i nad celou kultúrou vládne strach z neistoty i z bezperspektívnosti. A to je práve vhodná pôda pre reálny socializmus, ktorý manipuluje okupovanú krajinu, aby jej to, čo má, predstavil ako nevyhnutnú realitu tohto času.

Najhoršie sa pociťuje politický tlak na školách. Školy sa stali

výchovnými ústavmi socialistickej a protináboženskej výchovy. Učebné osnovy sú v prvom rade návodom na presadzovanie marxistickej ideológie. V kultúrnej politike prikladá strana škole zvlášť významnú politickú funkciu. Slovenská socialistická republika má 2938 základných škôl so 678.383 žiakmi. Stredné školy sú rozdelené na gymnáziá, stredné odborné školy a priemyslové školy. Ich celkový počet je 216. V dennom vyučovaní ich navštevuje 82.918 žiakov. Spolu s diaľkovým, externým a večerným štúdiom majú tieto školy 115.416 žiakov. Počet vysokých škôl je 13 so 42 fakultami a 70.197 poslucháčmi.[9]

Náboženská organizácia je v každom komunistickom štáte iba trpenou inštitúciou. Čím je v krajine náboženský život intenzívnejší, tým je aj tlak režimu na cirkevnú organizáciu a na veriacich tvrdší. To je aj prípad Slovenska. Napriek tomu, že Slovensko má od r. 1978 samostatnú katolícku Cirkevnú provinciu, slovenský arcibiskup nebol menovaný dosiaľ. Treba tiež konštatovať, že v súčasnej situácii napätého pomeru medzi cirkvou a štátom aj menovanie arcibiskupa nebude ľahkou záležitosťou a rovnako nebude ľahkou ani jeho činnosť. Na katolícku cirkev na Slovensku sa totiž najviac koncentruje politický tlak režimu, lebo táto cirkev v svojom jadre zostala dosiaľ intaktnou a potenciálne najvážnejším odporcom režimu. Kostoly sú plné nielen na dedinách ale aj v mestách, a pozoruhodná je tu najmä účasť mládeže. Intelektuálna vrstva sa nábožensky angažuje viac menej individuálne a jej akcie sú pod prísnym zrakom štátnej bezpečnosti.

Grécko-katolícka cirkev je úplne zatienená štátom protežovanou pravoslávnou cirkvou, ktorá je napojená na ruskú pravoslávnu cirkev. Protestantské cirkvi na Slovensku, menovite evanjelická cirkev, s veľkou národnou tradíciou, stratili svoj bývalý vplyv. Zato tvrdo odporujú režimu drobné sekty ako baptisti, svedkovia Jehovovi a iní. Evanjelickú cirkev do značnej miery rozhlodal režim už v prvom nápore v 50. rokoch. Aj táto cirkev má však miestami pevné zázemie veriacich a ojedinele aj nepodajných kňazov. Slovenskí gréckokatolíci sú v zlej situácii najmä preto, že v ich radoch naráža otázka národnostná a pravoslávna (cirkevná) na starú národnú tradíciu slovenských gréckokatolíkov. Ich utrpenie a odpor do r. 1968 vytvorili jedno z najobdivovanejších hrdinstiev na povojnovom Slovensku.

Štátom uznané, alebo lepšie trpené cirkvi majú aj svoje bohoslovecké fakulty. V Bratislave je celoslovenská Rímsko-katolícka bohoslovecká cyrilo-metodská fakulta, na ktorej r. 1978 študovalo 122 bohoslovcov. V Bratislave je rovnako aj evanjelická bohoslovecká fakulta, ktorá mala r. 1978 30 bohoslovcov. A v Prešove je pravoslávna bohoslovecká fakulta, ktorá mala r. 1978 25 zapísaných bohoslovcov.[10] Grékokatolíkom režim dovolí poslať ročne jedného až dvoch bohoslovcov na bratislavskú r. k. bohoslovecků fakultu. Inak gréckokatolícki kňazi sú zväčša už na dôchodku, takže táto cirkev je teraz v najväčšom nebezpečenstve. Ale na druhej strane má mimoriadne obetavých a verných veriacich. Vzhľadom na priemerný vek kňazov a na počet kňazského dorastu v existenčnom nebezpečenstve sa nachádzajú na Slovensku všetky cirkvi. Vyučovanie náboženstva je formálne povolené len na základných školách. Ale aj tu režim robí také zábrany, že na mnohých miestach je vyučovanie náboženstva už eliminované.

Napriek stiesnenej situácii cirkevného a náboženského života na Slovensku nemecký pozorovateľ Herbert Mayer podáva o Slovensku takýto obraz: «... v krajinách ako Slovensko, kde je viera ešte živou a pevnou oporou života, spočíva nádej Európy a sveta. Poznal som tento národ a jeho neotrasiteľnú vieru v Boha a vo vlastnú slobodnú budúcnosť... Už vrchy a ľudia pod Tatrami sú dôkazom nepodajnosti. Možno im vziať všetko, čo vlastnia na majetku, ale nemožno im vziať dušu, vieru a nádej... Títo ľudia sa naučili vzdorovať prívalom prírody i časov, a poraziť ich môže len smrť. Aj tá len ich osobne, lebo po nich prídu noví veriaci Slováci».[11]

V pookupačnej dobe zaznamenáva Slovensko pozoruhodný hospodársky rozmach. Všíma si to často aj západná tlač. Hrubý národný dôchodok Slovenska robí dnes 30% dôchodku celého Česko-Slovenska. Slovensko je dnes priemyselnou krajinou. Podľa priznania šéfa slovenského plánovacieho úradu K. Martinku vzrástla priemyslová produkcia Slovenska za posledných desať rokov ročne o 8.5% a o 3.5% mala vzrásť aj poľnohospodárska produkcia, a to i napriek nepriaznivým povetrnostným podmienkam. Chemický priemysel zvyšoval produkciu o 11% a strojárenstvo o 10%. V celkovej slovenskej priemyslovej produkcii na strojárenstvo pripadá 25% a na

chemický priemysel 21%. V dôsledku toho sa hrubý národný dôchodok ročne zvyšoval o 6%. Zatiaľ čo energia, palivá a všeobecné strojárenstvo spadajú do federálnej kompetencie, konzumné tovary, potravinárstvo, textil a drevopriemysel sú doménou slovenských hospodárskych orgánov. Dynamický priemyslový rozvoj Slovensko zažilo najmä v piatej päťročnici (1971-1975) a v bežnej päťročnici (1976-1980). Ale aj tu sa vyskytujú vážne ťažkosti, ktoré sa vyrovnávajú najmä tým, že slovenský priemysel je relatívne moderný a na dosť vysokom technologickom stupni.[12] Okrem toho slovenský priemysel má priemerne mladšie pracovné sily a pracuje racionálnejšie ako v českých krajinách. Zamestnanosť žien vykazuje úradne 86% a u mužov je úplná. Ročný prírastok zamestnanosti robí 40 tisíc pracovných síl. Takýto obraz podávajú úradné výkazy.[13]

Domáci pozorovateľ slovenskej scény, ktorý vie ako sa dá narábať so štatistikami a pozná čo sa za nimi skrýva ako realita, tento industriálny rozmach Slovenska dokresľuje tvrdením: «v druhom roku šiestej päťročnice sme vysoko prekročili plán hrubej výroby. V porovnaní s týmito úspechmi sú všetky nedostatky zanedbateľné — stačí na nich iba trocha popracovať. Energetická kríza je iba hlúpa lapália, to že iba necelých 25% našich výrobkov dosahuje prvú kvalitu je ťažkosť rastu, to že raz niet soli, inokedy klincov či toaletného papiera, vyplýva z neuvedomelosti a nedisciplinovanosti spotrebiteľov... Reálny socializmus proklamatívne prechádza z jednej historickej etapy do druhej, — z etapy budovania vyspelej socialistickej spoločnosti do etapy vybudovanej vyspelej socialistickej spoločnosti, z etapy diktatúry proletariátu do etapy všeľudového štátu — a pritom sa okrem osláv a formalít neudeje vôbec nič. Keby nebolo osláv, nikto by sa o tomto prechode ani nedozvedel, nikto by ho nepocítil na zmene pomerov. Zostáva ten istý štát, tie isté mocenské orgány, ten istý represívny aparát, rovnaký volebný systém, rovnaká branná povinnosť».[14] Na pozadí mohutnej industrializácie, ktorá mení tvárnosť Slovenska, takto vyzerá realita života.

Roku 1979 si celé Česko-Slovensko pripomínalo 30. výročie kolektivizácie poľnohospodárstva. Hoci v socialistickom sektore je 90% pôdy, mnoho pôdy zostáva neobrobenej. A tak neobrobené pozemky majú byť zase dané do súkromného

užívania ako záhumienky. Ukázalo sa, že výkazy o tom, že vzrástla poľnohospodárska produkcia, nezodpovedali v mnohom skutočnosti. Zvýšila sa produkcia obilia, okrem kukurice, ale poklesla produkcia cukrovky, zeleniny, zemiakov a ovocia. Zeleninu ešte aj dnes produkujú súkromníci na 40% a ovocie dokonca na 70%. Katastrofálny je najmä nedostatok krmív, za ktoré režim platí miliardy devízových korún a preto vláda pristupuje na antiimportnú politiku.

Zaujímavý bol politický aspekt celoštátneho zjazdu JRD. R. 1968 na zjazde v Nitre založili dva národné zväzy: Zväz družstevných a jednotlivo hospodáriacich roľníkov SSR a Zväz družstevných roľníkov ČSR. Tieto zväzy pracovali spočiatku samostatne. Až neskoršie vytvorili Federálny zväz družstevných roľníkov. Na tohoročnom zjazde už zrušili národné zväzy a vo Federálnom zväze družstevných roľníkov ČSSR sú už len dva výbory: český a slovenský. Je to dôsledné prenášanie sovietskeho vzoru aj do situácie ČSSR. Že Zväz družstevných roľníkov je len politickou pákou strany ukazuje už fakt, že ho zvoláva Ústredný výbor komunistickej strany a federálna vláda. Podobná je aj situácia s celoštátnou konferenciou učiteľov, ktorá zasadala v apríli v Prahe. Tu zasadnutie dokonca otváral a viedol predseda federálnej vlády L. Štrougal. Tieto fakty ukazujú, že v normalizácii, ktorú vytvoril pookupačný režim sa všetky samostatné zväzy opäť stávajú iba pákami straníckej politiky a nemajú nijakú vlastnú kompetenciu.

Najväčšie nebezpečenstvo aké hrozí dnes Slovensku, ale aj iným krajinám v sovietskom bloku, je vzrastajúca demoralizácia obyvateľstva v dôsledku bezperspektívnosti situácie. Ľudia za takéhoto stavu imigrujú do seba, obmedzujú sa iba na životné potreby a nestarajú sa ani o národné a morálne hodnoty. Tzv. reálny socializmus, ktorý vytvoril u nás normalizačnú prookupačnú politiku sa snaží cementovať súčasný stav tým, že človeku poskytuje pomerný dostatok materiálnych potrieb, aby mu za to bral všetky hodnoty duchovné, vrátane občianskej a národnej slobody. Prejavuje sa to na Slovensku už tým, že okrem pár disidentov, bývalých marxistov, odvážnych katolíckych kňazov a intelektuálov, je tu iba latentný odpor proti režimu, bez otvorených protestov. Tým sa Slovensko stáva zabudnutou krajinou.

Mnohí pozorovatelia slovenskej situácie kriticky priznávajú, že veľká časť ľudí tu rezignuje, stará sa, aby mala pokoj, prácu, aby deti mohli študovať, aby si rodina mohla postaviť chatu, kúpiť auto a pod. Je to prenos morálky západnej konzumnej spoločnosti, ktorá má však všetky práva a slobody, do neslobodného, uniformovaného sveta, kde život prebieha v situácii politickej nudy, ktorá podrýva a ničí všetko duchovné. Slovenský disident o tom hovorí: «Reálny socializmus nahradzuje dejinný vzruch horúčkovitým pseudovývojom. Vyvoláva zdanie kvalitatívneho vývoja neustálym vypočítavaním obrovských politických, kultúrnych, ekonomických úspechov: vyhrali sme voľby na 99.9%, zrenovovali sme renesančný kaštieľ, ktorý sme tridsať rokov pustošili ako skladište nepotrebných vecí».[15] Reálny socializmus to má byť skutočnosť, z ktorej ľudia nemôžu uniknúť a ktorej sa v súčasnom bezperspektívnom svete prispôsobujú už zotrvačnosťou. «Ten, kto nie je socialistickým človekom, tu teda môže byť iba rezíduom minulosti, agentom imperializmu, disidentom: v každom prípade je to cudzí živel. Pretože však takýto cudzí živel je už ex definitione mimo reálneho socializmu, máme v reálnom socializme iba socialistických ľudí. Čo na tom, že si ich musíme vymýšľať a že zdrvujúca väčšina národa je ešte stále cudzím živlom reálneho socializmu: podstatné je to, že socialistický človek je preň typický».[16]

Je to skoro orwellovský svet: «hasiči sa v ňom volajú požiarnici, tajná polícia štátnou bezpečnosťou, ktorá v najreálnejšom z reálnych socializmov každých pätnásť rokov mení svoj názov, havária atómovej elektrárne prevádzkovou poruchou a uchlastanie sa okresného tajomníka k smrti obetovaním života za vec socializmu».[17] Kultúrna sloboda v reálnom socializme vyzerá tak, že «Shakespearovho Macbetha treba zakázať pre zmienku o spojeneckých vojskách a Gogoľovho Revizora treba interpretovať výlučne ako obrázok z cárskeho Ruska... hudobníci, ktorí si hrajú svoju muziku a chlapci, ktorí si čítajú a opisujú texty nevydaných autorov, sú súdení a väznení za poburovanie či za šírenie protištátnych materiálov. Takýto postup vedie z hľadiska moci k presvedčeniu, že každý občan je potenciálnym nepriateľom, a z hľadiska občana k rezignácii, že na každého z nás si kedykoľvek môžu niečo nájsť: kto u nás nemyslí a nerozpráva tak, aby to nebolo možné kvalifikovať ako sústavné ohováranie a

znevažovanie verejných činiteľov vôbec a najvyšších predstaviteľov našich a spriatelených socialistických krajín zvlášť?»[18]

Reálny socializmus vytvára svet totálnej politizácie a ideologizácie života. Kde treba,opiera sa o marxizmus — čo je jeho Starý zákon, a kde treba, opiera sa o leninizmus — čo je jeho Nový zákon. Nie je to už tvrdý, brutálny stalinizmus, ktorý násilím a hrozbou nútil človeka k poslušnosti. Reálny socializmus sa pokúša človeka získať materiálnymi výhodami, nechávaním na pokoji, ak človek sám sa nestavia proti moci. To v človeku vyvoláva dojem, že socializmus sa etabluje ako nová realita, ktorá dostala už historický základ. Neuvedomuje si, že «nastolením reálneho socializmu sa ani trocha nezmiernil jestvujúci rozpor medzi teóriou a skutočnosťou, medzi ideálom a realitou: naopak, fakticky ešte viac vystúpil do popredia.»[19] V tom spočíva nielen demoralizácia spoločnosti, ale vytvára sa národný nihilizmus. Socializmus totiž usiluje o «všeľudový štát», ktorý má «vyjadrovať záujmy a vôľu všetkého ľudu».[20] Je to sovietsky vzor, ale prenáša sa najlepšie na všetky štáty, kde žije viac národov a národností.

Ako tu postupuje ideologicky reálny socializmus, o tom nám domáci disident podáva takéto svedectvo: «... nerobí si nárok na celého človeka, robí si nárok iba na jeho vedomie a osvedčenie a všetko ostatné z neho prenecháva reálnemu socializmu tvrdej reality. Aj pri jeho vedomí a svedomí už dávno rezignoval na ich získanie, na ich presvedčenie a zanietenie. Nežiada už, aby človek tejto ideológii veril: stačí mu, keď sa tvári *akoby* jej veril; nemusí sa s ňou vnútorne stotožniť: stačí, keď navonok vystupuje tak *akoby* sa s ňou stotožňoval. Ide tu teda iba o zvonkajšnené, prejavené vedomie človeka, o jeho umlčané svedomie, ide mu o čachrársky obchod s ich vyjadrením, manifestovaním. Bežný občan nemusí byť socialistickým človekom, pretože to od neho nikto nechce. Pokiaľ žije a chce prežiť v reálnom socializme tvrdej reality, ani ním nemôže byť: zvyšuje si životnú úroveň pomocou ušetreného materiálu a fuškami, podpláca, aby dostal syna na vysokú školu a aby zohnal úzkoprofilový materiál na chatu, nechá sa podplácať, aby urobil to, čo je v jeho pracovnej náplni, posiela ženu potajomky do kostola, aby si zachoval renomé u susedov. Čo sa od neho chce, je iba toľko, aby verejne súhlasil s ideologickým obrazom socialistického človeka, aby sa k nemu

manifestačne hlásil».[21]

Táto hra na zdanie, že som tým, čím nie som, demoralizuje národ, zoslabuje jeho silu odporu, lebo mu spod nôh odstraňuje všetky pevné morálne i národné hodnoty. Najmä, keď nemá vzory odporu, keď všade iba vidí ako sa všetko poddáva. Dnes nemusí byť táto situácia pre národ ešte zúfalou, ale aká bude o 10-20 rokov? Za stalinizmu a českého komunistického útlaku to bolo inak: vtedy sa bolo treba brániť všetkým. Tým sa vytvárala ilegálna solidarita národa. A dnes? Národ má federáciu: mnohí mladí komunisti, aj tí, ktorí zostali nacionalisti a ľudáci a majú iba stranícku legitimáciu, sa poddávajú pohodliu vlastnej moci. Zvykli si na ňu a vyhovuje im. Moc teda vytláča hodnoty, a aj keď bez nich vzniká v živote nuda, človek jej uniká tým, že sa stará o žalúdok a materiálne výhody, ktoré môže získať ak je ticho a poslúcha. Všetci sú v klietke: tí, ktorí sú pri moci i tí, ktorí sú proti moci, ale cítia sa v nej spokojne, lebo reálny socializmus im dáva na ruku to,čo potrebujú. Uspokojujú sa s tým ako s historickou realitou.

Národ nie je za Husáka, ale nie je ani proti nemu. Pod touto neutralitou voči moci rastie jeho nezáujem o hodnoty, aj o hodnotu slobody, samostatnosti, pravdy a ľudskosti. Žije podľa miery reálneho socializmu, ktorý mu nedáva veľa, ale to čo mu dáva, poskytuje mu možnosť bezstarostne žiť. Nenazýva už veci pravými menami, prijal socializmus ako svoj osud a učí sa žiť «kolegiálne» s mocou. Pre jednotlivca je to vysvetliteľné alibizmom, pre národ to však prináša nebezpečné riziko. Prax sovietica a sovietska civilizácia tu prešli do novej fázy, ktorá je najnebezpečnejšou, lebo chce uspať Západ a chce učičíkať aj zotročeného človeka. Pritom prevádza dvojaký druh imperializmu: ideologického vo vlastnom orbite a mocenského všade na svete, kde sa naskytne vhodná príležitosť.

Ako exulanti žijúci v slobode a zodpovední pred svedomím i dejinami, musíme dbať, aby sa národ nespreneveril svojmu mravnému poslaniu. Neidealizujme si národ, preto že je náš a že ho milujeme. Poznajme jeho meniacu sa tvár a odvážme sa poukazovať na jeho nebezpečenstvá. Slováci chcú dosiahnuť najviac: slobodu a štátnu samostatnosť. A pritom dávajú svetu málo. Kto o nás vie okrem nás samých? Bismarck síce hovoril, že malý národ sa musí zachraňovať aj zradou, ale myslím si, že nikdy

nie zradou vlastnej tradície. A tú mu reálny socializmus berie denne, pred jeho očami. Usiluje sa spraviť z neho iba «občana štátu». Že tento štát sa stáva «štátom všeľudovým»,[22] produktom reálneho socializmu, bez národného znamenia, to si často ani neuvedomuje. Stalinizmus riešil slovenskú otázku «obmedzením slovensko-štátno-politických organizácií, slovenských zákonodarných i vládnych orgánov»[23] a reálny socializmus ju rieši uspávankou «socialistického charakteru národov a národností», kde ideológia nacionalizmu, čiže vlastenectva, sa má nahradiť ideológiou internacionalizmu, po sovietskom vzore, ako všeľudového štátu. Dúfajme, že pod povrchom života ako pod ľadom driemu skryté sily človeka i národa, ktoré opatrujú jeho prirodzenú hodnotu a jeho historickú pravdu. Nič by nebolo horšie pre slovenský národ, než aby si zvykol, že «aj takýmto spôsobom sa dá žiť a prežiť — a tomu, kto sa v tom vyzná, a kto v tom vie chodiť, žiť a prežiť nie práve najhorším spôsobom».[24] Skúsenosti nám ukazujú, že spoločnosť sa vie najlepšie brániť proti moci náboženskou vierou a nacionálnou odolnosťou. A tieto sily, aj keď ich reálny socializmus nebezpečnými metódami utlmuje, nie sú porazené. V takejto situácii nám treba robiť všetko, čo je v našich silách, aby sa národ «nespreneveril svojmu svedomiu, zostal verný svojim zásadám napriek všetkým protivenstvám.»[25] To je základná úloha Slovákov tohto veku, ktorá nás musí spojiť ponad všetko, lebo jej cieľ je našim spoločným údelom.

1 jd: Die Slowakei mausert sich zu einer Musterregion (Handelsblatt, April 19, 1979).

2 Zborník Z vôle ľudu obnovená, Martin 1969.

3 Slováci v Maďarsku majú od r. 1949 «Zväz demokratických Slovákov» a od r. 1957 týždenník «Ľudové noviny», ale tieto orgány sú podajné vládnej politike a nestarajú sa o národné potreby slovenskej menšiny.

4 Po tomto zjazde vznikali «spoločné umelecké zväzy s českými a slovenskými «národnými» sekciami» a v 50. rokoch sa slovenské umelecké zväzy stali súčasťou celoštátnych umeleckých zväzov (Zbor. Slovenská kultúra 1945-1965, Bratislava 1965, s. 9).

5 Zborník Slovenská kultúra 1945-1965, s. 145-147.

6 Očividný rozkol, ktorý bol latentný od r. 1948, sa prejavil po IV. zjazde spisovateľov v Prahe r. 1967, kde českí spisovatelia vystúpili s ostrou kritikou Novotného politiky. Slováci šli na zjazd nepripravení a ich prejavy vyzneli v prospech vládnej politiky. To vyvolalo nedôveru medzi českými a slovenskými

spisovateľmi a rozpor vo Zväze slovenských spisovateľov medzi liberálnou a nacionálnou skupinou. Spor skončil r. 1968 vystúpením slovenskej nacionálnej skupiny z redakcie Kultúrneho života (L. Novomeský, M. Válek, V. Mihálik). (Viď Kul. život 1967, č. 27, s. 1-3, Kul. život 1968, č. 18, s. 3 a 10).
7 K. Zlobina: Čo vy na tom Slovensku (Listy č. 3-4, Rím 1978).
8 Sú to menovite diela V. Šikulu, M. Rúfusa a V. *Turčániho*. A v náukovej literatúre vlastivedné zborníky Slovensko, Vlastivedný slovník obcí na Slovensku, Encyklopédia Slovenska a rôzne monografie.
9 Údaje podľa Štatistickej ročenky ČSSR 1978, Praha 1978.
10 Údaje podľa Štatistickej ročenky ČSSR 1978.
11 H. Mayer v recenzii knihy A. Hlinka: 20+10 danach (Horizont '79, č. 4-5).
12 jd: tamtiež.
13 tamtiež.
14 M. Kusý: Charta a reálny socializmus (slovenský samizdat 1979, ilegálne prepašovaný na Západ).
15 M. Kusý: tamtiež, s. 6.
16 tamtiež, s. 7.
17 tamtiež, s. 7.
18 tamtiež, s. 8.
19 tamtiež, s. 11.
20 F. Červeňanský: K otázke spoločenstva socialistických národov a národností v ČSSR (Právny obzor č. 2, 1979, s. 97-107).
21 M. Kusý: tamtiež, s. 14.
22 F. Červeňanský: tamtiež.
23 Úloha KSČ v boji za víťazstvo socializmu. Ideol. odd. ÚV KSČ, január 1971 (Pravda, 6. januára 1971).
24 M. Kusý: tamtiež, s. 17.
25 tamtiež, s. 24.

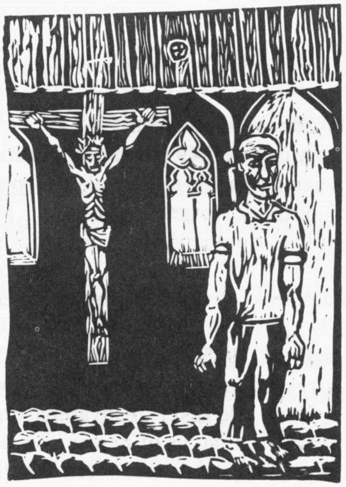

Peter Klas

KARIÉRA MILY PETRÁŠOVEJ.

Mila Petrášová, aké to len krásne meno. Mladý rechtor Ivo Kalina nevedel sa dosť vynačudovať, keď ho po prvý raz počul. Najmä keď už objavil, čo sa za tým menom skrýva. Potom sa aj poškrabal za uchom a jeho zrak sa zahľadel kamsi do budúcnosti.

Lebo to meno znelo tak utešene, tak po slovensky dokonale a s tým požehnaným hlasovým fondom za sebou tak lahodne melodicky, tak elegantne veľkopánsky, tak príjemne prijateľné pre každého. Ako by nádherne znelo v hlavnom meste, na stránkach denníkov a divadelných oznamov: «V hlavnej úlohe vystúpi Mila Petrášová, napríklad. Alebo: «Spieva neprekonateľná Mila Petrášová». A ľudia Bratislavy by sa hrnuli do Národného divadla počuť Milu Petrášovú, vychutnávať jej kráľovský soprán, potešiť sa jeho podmanivým zvukom a nadchnúť sa jeho božskou krásou.

A potešil by sa aj bratislavský hrad, tá hrdá hŕba romantickej minulosti, so všetkými svojimi štyrmi vežičkami okolo seba, ktoré jeho honosnú kostru tak hrdinsky držia pohromade ešte aj dnes. Samozrejme nie menej potešil by sa aj ten starý sivý Dunaj, čo sa tam prechádza pod hradom. Povrch svojich robustných vôd by vyglancoval ako povrch najdrahšieho benátskeho zrkadla, aby ani len jedna jediná drobná vlnka neopatrne nezačľapotala a nevyrušila hlas Milky Petrášovej.

Tak si to prehadzoval v hlave rechtor Kalina, keď objavil čo sa skrýva za menom Milky Petrášovej. Vedel on veľmi dobre, že cesta z malej hontianskej dedinky po Bratislavu je neuveriteľne dlhá a neschodná, najmä pre umelcov. Ale či sa ona už neprekonala toľkorazy predtým? Slovenská dedina zrodila talent a Bratislava ho odplekala i postavila na čelo národa. Nemôže sa to stať aj v prípade Mily Petrášovej?

Vysoko rúbeš, rechtor Kalina, šepkal mu opatrný rozum. Tá cesta zo slovenskej dediny do Bratislavy pre umelca je ťažšia, ako si to predstavuješ. Môžeš mať v Bratislave tetku, pomáhačov a príbuzných viac, ako Babincov na rebrináku, keď sa vyberú do Pliešoviec na jarmok, nič nevykonáš. K talentu treba ešte všeličo,

čo musí pomáhať, aby z talentu sa stalo umenie, ktoré uzná nielen bratislavská elita, svet a tá egyptská hromada kameňov nad mestom, ktorú voláme hradom. Tak veru, rechtor Kalina, a vieš prečo? Preto, lebo tá cesta je dláždená po celej dĺžke ostrými kameňmi vlastných slabostí a zdobená nečakanými zákrutami a záludnými, prekvapujúcimi prekážkami.

Tak veru, rechtor Kalina. Tá cesta je skoro taká, ako tá toho talianskeho dobrodruha-akože sa volal? Marco Polo? — alebo toho chýrečného Sven Hedina blahej pamäti. Tak veru! Talentu musí pomáhať aj tisíc bezsenných nocí, naplnených vôľou, energiou, záujmom a prácou, kým sa prebuduje na umenie, ktoré potom na vrchu zažiari ako kométa na nebi. Ale to sa každému nepodarí, lepšie rečeno, podarí sa iba málokomu.

Rechtor Kalina prestal sa škrabať za uchom i skočil na nohy.

— Neverím..! Uvidíme..! — šomral si celkom nahlas. — Bez odvahy ani len do plytkej vody neskočíš. I šiel po svojej robote.

Aby sme pravde dali naozaj za pravdu, história Milky Petrášovej sa začala tak, že vlastne Petrášovou sa ani nemenovala. Jej starý otec sa volal Petráš, ktorý v tom čase bol statným starým pánom, so snehobielymi vlasmi a ako bývalý obecný kováč žil, ako sa hovorí, na odpočinku. Pravda bez penzie. Z krvavo zaslúžených úspor a z časti ženinho vena kúpil si domec a štvrtinku poľa, na ktorom gazdoval jeho zať, odkedy sa jediná dcéra-Milkina mať-vydala. Pretože starý bol veľmi populárnym človekom v dedine, všetko, čo bolo okolo neho, živé, či mŕtve, dedina označila jeho menom: zaťa Janom Petrášovým a vnučku Milkou Petrášovou. Jeho nezdedené pole dedina pomenovala biblickým «Petrášovo pole». Starého pána dedina pomenovala «pánom majstrom» už dávno. Starý Petráš bol s týmto poriadkom veľmi spokojný. Zať a vnučka tiež.

Tak prišla na svet aj Mila Petrášová, s krásnym, umeleckým slovenským menom a s utešeným, požehnaným darom z nebies. Ale o tom nevedela ani Milka Petrášová, ani jej rodina, ani tá malá a milá hontianska dedina pod prívetivou pazuchou samého starého Sitna.

Vedel o tom rechtor Kalina jediný.

Keď sa kedysi medzi dvoma vojnami dotáral do dediny, slnko hľadelo do nej práve tak žičlivo, ako za kráľa Svätopluka. Mila Petrášová patrila ešte do školy, lebo nemala celých štrnásť rokov.

Rechtor hneď v prvý deň zbadal, že Mila je akási iná ako ostatné dievčence v škole a dedine. Bola to súmerne urastená, štíhla dievčina, mala veľmi pravidelnú hladkú tvár s očarujúcim ružovým nádychom na lícach a pod vysokým čelom dvojicu jasných zrakov, ktoré rechtor hneď pomenoval očami srny. Boli vážne, teplé, krotké, celé obalené do ligotavej vlahy, ktorá im dodala diamantového lesku. Nad tým vysokým čelom sedela koruna tmavohnedých vlasov, zapletených do hrubého venca s čarovným odleskom tmavého bronzu, aký Kalina v živote ešte nikdy nevidel. Nuž aj vtedy sa iba poškrabal za uchom.

Ale najväčšie prekvapenie schytilo rechtora za šticu až vtedy, keď začal skúšať hlasy svojich školákov. Vtedy z hrdla Mily Petrášovej vyšiel tón, tak krásny, tak neobyčajný, tak podmanivý, že rechtorovi, ktorý pochádzal z muzikantskej rodiny a sám bol hudobne vzdelaný, zastal dych.

Hľadiac na Milku ako na mátohu, položil si svoje husle opatrne na stôl a potom sa opýtal.

— Milka, počúvaj! Zvykneš ty spievať kedy-tedy aj doma? Myslím piesne.

Milka obrátila na neho svoje srnčie oči a usmiala sa máličko. Jej červené pery sa roztvorili a odkryli dva rady snehobielych zubov. Potom kývla hlavou.

—Pravdaže! — odpovedala jednoducho. — Najviac keď kravy pasiem. Rechtor siahol ľavou rukou za ucho.

— A inokedy nie! — pýtal sa unavenou zvedavosťou. Mila sa začudovala jeho naivnej otázke.

— Akoby nie! — usmiala sa veselo zase ako hrdlička. — V kostole s mamou, keď nemusím pásť.

Čo mohol rechtor robiť? Poškrabal sa zase za uchom. Takýto talent a spieva kravám ako za časov nebožtíka Homéra alebo praotca Abraháma. Ja tu musím voľačo spraviť. Takýto hlas patrí na javisko, národu, svetu a bude robiť slovenskému menu česť. Takýto hlas nemožno zakopať. Rechtor sa rozhodol, že Mile pomôže k úspechu.

Aby si bol istý, v nasledujúcich hodinách spevu začal hlas Mily Petrášovej skúmať, jeho kvalitu a objem objavovať a omakávať. Robil to opatrne, bez nútenia, aby Milka ani nezbadala, čo sa s ňou deje. O niekoľko týždňov svedomitého skúmania vyšlo najavo, že Milka pozná celé tucty ľudových piesní a to tie najkrajšie

a spieva skoro polovicu Kancionálu, texty aj melódie. A vyšlo na javo aj všeličo inšie.

Rechtor pri tom objavil, že Mila každú melódiu si hravo osvojila a texty nových piesní sa naučila v rekordnom čase. Pri recitáciách a spevoch jej hlas bol čistý, ako hlas strieborného nástroja. Pritom Mila zo srdca nenávidela počty a všetko, čo s číslami súviselo.

Kalina bol nadšený. Bolo to všetko dobré a sľubné, ako si predstavoval. Ale predsa len niečo nebolo na mieste. Rechtor mal oči ako jastrab a uši ako sova, už po čase musel objaviť, že Mila vo svojich umeleckých prejavoch nie je celkom voľná, ba radšej zdržanlivá, priskromná, akoby neochotná ukázať zo svojej umeleckosti všetko, čo má.

Rechtor zase po svojom starom zvyku sa zahľadel pred seba a potom sa udrel po čele. Milku bude treba počuť spievať niekde, kde nebude svedkov. Náhoda mu skoro pomohla.

Bola už hrubá jeseň s utešenými slnečnými dňami a ľahkými nočnými mrazíkmi. Na lúkach tráva bola ešte zelená, ale stromy v háji boli už holé, hľadiace zádumčivo na hromady zožltlých listov pod sebou. Kalina sa vracal z prechádzky po háji, ktorý vo voľnom čase veľmi rád navštevoval. Skoro pri samom kraji lesa začul spievať príjemný ženský hlas. Urobiac niekoľko krokov, skulinou medzi stromami zazrel lúčku a na nej Milu so svojimi dvoma kravkami, ktoré sa pokojne pásli neďaleko nej.

A Mila spievala. Švihajúc zľahka prútikom v ruke ako taktovkou a s tvárou obrátenou smerom k lesu ako k obecenstvu, Mila spievala. Tóny nikdy nepočutej dokonalosti splývali z jej úst, tu ako kryštálový vodopád, tam ako veselé motýľky leta, zamatové bozky letného vánku alebo lahodný žblnkot horského potôčka. Všetko v dokonalom výraze a v dokonalej intonácii, v najumeleckejšom predvedení. Mila teraz spievala bez svedkov a krajšieho spevu nebolo možno produkovať. Slovenská pieseň v Milinej interpretácii bola utkaná zo samotnej vône slovenskej zeme a zo zlatých lúčov slnka nad ňou.

Rechtor Kalina bol nadšený.

— Nemýlil som sa! — šomral si naradostene. — Mila je umelkyňa! — Idem hovoriť s jej rodičmi! — A utekal do Petrášov. — Milu musíme postaviť na javisko.

Kalinu u Petrášov pekne privítali a posadili za stôl. Keď sa aj jej

rodičia posadili neďaleko neho, rechtor začal hovoriť. Povedal im všetko o Mile, najmä o jej mimoriadnom talente, ktorý primerane kultivovaný môže Milu vyniesť na čelo slovenského umeleckého sveta. Vysvetlil im aj budúcu výchovu Milinu v školách pomocou svojej tety, bez finančného zaťaženia rodičov.

Rodičia počúvali Kalinu pozorne, ale čoskoro bolo vidno na oboch, že mu nerozumejú a s ním nesúhlasia. Nadšené reči Kalinove o Miliných schopnostiach ich nenadchli. Pokladali ich iba za mladistvé blúznenie, ktoré sa nikdy nemôže stať skutočnosťou. Kdeže? Ich Milka a fantastické reči o nejakom talente. A vôbec, čo je vlastne ten talent? Že Milka vie pekne spievať. Všetky dievčence vedia pekne spievať a ešte ako. Tak čo! Vari tento zjašený rechtor nechce ich všetky poslať do Bratislavy? To by bolo.

V ich jednoduchých mysliach spev bol spev, jeden ako druhý.

Kalina videl, že nepochodil. Ako by som im mal ešte povedať, že nie každý spev je rovnaký, hútal. Pokúsim sa ešte o jeden argument, hádam pochopia.

Pomrvil sa na lavici a potom vysypal zo seba, čo mal na mysli. Ale teraz sa už nepoškrabal za uchom. Bol veľmi ustarostený.

— Viete..., — pozrel vážne do tváre ohúrených rodičov, — dieťa ako vaša dcérka je požehnaním. Jej hlas je oveľa krajší ako hlas ostatných dievčat. To je umelecký hlas. Nemali by ste jej hrivnu zakopať, lebo je to zriedkavý dar, akým len málokto sa môže pochváliť. Viete, že slávik medzi všetkými vtákmi má najkrajší hlas. Nuž, Milka je ako slávik...

Tu Milkina matka sa nahlas rozosmiala. Šťastným, víťazným smiechom človeka, ktorý na svoj pálčivý problém našiel riešenie. Ktorý rozuzlil niečo, čo ho hrýzlo, trápilo a mučilo. Ktorý tohoto poplašeného rechtora...

Rozosmiala sa ešte raz, z chuti a z plných pľúc a potom uprela svoj zrak na rechtorovu prekvapenú tvár.

— Pravdaže, pán učiteľ, čo hovoríte je pravda. Milka spieva skutočne pekne, skoro ako slávik, ktorý predsa len spieva najkrajšie. A predsa, povedzte mi, kedy ktorý slávik sa dostal do národného divadla..? Ukážte mi čo len jedného...

Rozosmiala sa zase s roztešenou tvárou, že porazila rechtora, chutne a víťazne. Potom pokračovala.

— Taká speváčka je naša Milka, pán rechtor. Slávik, ktorý sa

do Národného divadla nikdy nedostane, viete...

Kalina skočil jej do reči celý rozčúlený.

— Ale veď som Vám povedal, — skoro sa rozkričal, — že moja teta v Bratislave sľúbila, že sa o ňu postará. Dá jej byt i stravu a bude ju hudobne vzdelávať. Pri tom bude chodiť do strednej školy. Potom ju predstaví odborníkom a tí sa postarajú o ďalšie. Všetko pôjde...

Milkina matka ale držala sa svojej myšlienky, ako záchrannej kotvy. Mykla rukou i potiahla si šatôčku trocha viac do čela. Potom vystrela pravicu rovno proti Kalinovi.

— Dajte jej pokoj, pán učiteľ!—zavznel jej rezolútny hlas.— Vy ste povedali, že Milka spieva ako slávik. Nuž, slávici patria do hája a nie na javisko. Bez nich les by bol prázdny a smutný. Taký by bol aj náš život bez Milky.

Kalina ani nevedel, ako sa dostal domov, tak bol zronený. Ťažko mu bolo uveriť, že jeho krásny plán stroskotal. Nebol z tých, čo ľahko kapitulujú pred prekážkami. Urobiť niečo proti vôli rodičov nemôže. Ale Milkin hlas predsa nemôže zahynúť ako v háji hlas slávikov. Bude treba najsť inú cestu, ale najprv musí sa poradiť s tetou. Predbežne najlepšie bude vyspať sa nato.

I pustil sa škrabať za uchom.

Doma ho čakalo druhé prekvapenie. Bol to úradný list od vojenského referenta okresného úradu, že ministerstvo národnej obrany prosbu o ďalší odklad prezenčnej služby odmietlo s tým, že ju Kalina musí nastúpiť hneď!

Rechtor celý zmeravel od prekvapenia.

— To sú tie neočakávané prekvapenia, ktorých som sa bál! — skríkol rozhorčene i vyhodil svoje ruky dohora. Teraz čo?

Jeho dlhé prsty nervózne hodili ten úradný papier na stôl. Poškrabal sa zase za uchom a potom zašomral.

— Tej noci veru nebudem spať. Novinku hneď treba oznámiť školdozornému úradu, cirkevnej vrchnosti, okresnému úradu, tetke do Bratislavy, príbuzným a priateľom. Bude to slušná hŕba listov, pohutoval si Kalina a keď budem hotový s písaním, môžem začať baliť, lebo vojenské úrady nepoznajú špásy. Môžem hneď začať.

Vyšiel do kuchyne a napil sa mlieka. Potom sa vrátil do izby a začal si rozkladať papiere po stole. Zrazu mu ruky zastali.

Bože môj! Čo s Milou? spomenul si na svoju mladú speváčku.

Tá so svojím slávičím sopránom bude musieť čakať celé dva roky. A potom vraj nemáme talentov. Figu borovú! Talentov máme habadej, to sme my, Slováci vždy mali. Chyba je len tá, že aj prekážok máme aspoň trirazy toľko.

Ivo Kalina pustil sa prstami do vlasov — tie prekážky ho iste dojali — a potom sa poškrabal zase za uchom, ako to už jeho zvykom bolo. Posadil sa k stolu i pustil sa do písania listov. Na druhý deň popoludní báťa Chrenko ho zaviezol na železničnú stanicu aj s kufríkom. A riešenie Milkinho talentu bolo takto odložené — zdalo sa — len na neurčitý čas.

Tie dva roky pomerne rýchle ubehli, nikto sa veľmi nečudoval a Kalina sa vrátil z vojny. A vrátil sa trocha zmenený. Teraz bol akýsi pevnejší, určitejší, s novou dôstojníckou hodnosťou za čiapkou, zrelší. Jeho zrak bol ešte bystrejší, ale jeho pohyby boli pokojnejšie, dokonale kontrolované a ovládané. Tešil sa, že konečne sa vrátil do svojej idylickej, hontianskej dedinky, medzi teplé chalupy slovenského života, medzi jasné nebo a voňavú zem, medzi zelené lúky a šumiace lesy, medzi slávikov a lastovičky, ktoré toľko talentov vychovali i keď máloktorý z nich sa dostal do sveta. Bol to ako návrat do raja a ten návrat urobil Kalinu šťastným človekom.

Po návrate a po vybavení úradných formalít, keď sa Kalina rozhliadol okolo seba, jeho myseľ sa vrátila k Mile. Záujem o Milu v ňom ožil, ako zákvas v teplom mlieku. Teraz už je staršia-pomyslel si Kalina, bude možno s ňou hovoriť vážnejšie. S tetkou v Bratislave, u ktorej strávil svoje krátke dovolenky, mal vypracovaný podrobný plán, ako Milu budú podporovať na štúdiách, ako jej pomôžu k primeranej speváckej kariére. Ozaj, ako sa drží teraz?

Po raňajkách poslal chlapca za Milou, aby prišla do školy.

O slabú polhodinu — rechtorovi sa to zdalo pridlho — Mila sa ukázala vo dverách. Vošla otvorenými dvermi do priestrannej kuchyne, vyššia, vyspelejšia, so svojou krásnou, trocha bledšou, pravidelnou tvárou a s dvojicou tmavých, krotkých srnčích zrakov pod tmavobronzovou korunou vlasov.

— Dobré ráno, pán učiteľ! — pozdravila sa skoro veselo. Jej úsmev odkryl zase dva rady bieloskvúcich zubov, ako pred dvoma rokmi. Slovom bola to tá istá Mila Petrášová, hodná každého javiska.

Kalina sa postavil i ukázal na stoličku proti sebe, na druhej strane stola.

—Vitaj, Milka! — odpovedal na pozdrav s úsmevom tiež, potešený Milkiným zjavom. Ako sa ti darí?

— Veľmi dobre, pán učiteľ, veľmi dobre! Dúfam, že aj vám. A pekne vás vítam doma.

Mila sa usmiala zase, ale rechtor nemohol nezbadať v jej úsmeve taký jasný záblesk šibalstva, ktorému nemohol dobre rozumieť.

— Vrátil som sa, Milka, živý a zdravý, — odpovedal Kalina trocha neisto, — a bol som zvedavý na teba a tvoj spev. Spievaš ešte? Teraz môžeme, myslím, o tvojej budúcnosti hovoriť.

Mila sa usmiala po tretí raz, ale toho šibalstva bolo v jej úsmeve teraz rozhodne viac. Priam sa perlil v ňom ako šampanské v pohári.

— Niečo vám najprv musím ukázať, pán učiteľ. Prepáčte!

Skočila k tým otvoreným dverám, naklonila sa dopredu i zavolala za stenu čerstvým, veselým hlasom.

— Miško poď sem..!

Kalina vyvalil oči a ostal stáť, ohúrený, aký bol dlhý a široký, lebo vo dverách sa ukázal dobre urastený mladý muž v bielej košeli, čižmách a klobúku, držiac na ľavom rameni akýsi drobný balík, zhotovený z bielej konopnej plachty, zdobenej farebnými výšivkami neznámeho obsahu. Voľnou rukou si odkryl hlavu i pozdravil ako sa patrilo.

— Pán Boh daj dobrý deň, pán učiteľ.

Rechtor vypúlil oči ešte viac a nevládal odpovedať.

Mila pristúpila k mužovi a odkryla ten balíčok na jeho ramene. V jej utešených, srnčích očiach bol jas, radosť, potešenie i hrdosť, všetko pokope.

Schytila chlapíka za rameno i potiahla ho bližšie k rechtorovi. Potom, hodiac zase šibalským pohľadom na neho, ukázala prstom na muža a hlasom, ktorý prekypoval veselosťou a šťastím, vysypala svoju kariéru pred Kalinu:

— Kým ste boli na vojne, ja som sa vydala. Toto je — pichala ukazováčkom smerom k mužovi — veľký Miško, môj muž! A toto — pichla prstom na balík na mužovom ramene — je malý Miško, môj syn!

I rozosmiala sa ako hrdlička.

Ján Okáľ

D D T

Na prvý pohľad sa nič nezmenilo. Štamgericht v jedálni hotelu Post nebol o nič lepší a dudravá kelnerka, čo nám ho s riedkym pivom nosila, ani o nič vľúdnejšia, ani o nič krajšia. A dohovoriť sa s ňou bol problém aj pre slovenských Nemcov Brossa a Petriasa. Ten chýrečný štam mal oveľa tuhší život ako Hitler a jeho tisícročná ríša. A tuhší život mala aj nemecká byrokracia a zmysel pre poriadok. Na prídelové lístky si mohol každý kúpiť za pár fenigov, čo mu na prídel patrilo, aj keď toho bolo málo a nikto nevedel, či do obchodov prídu v dohľadnom čase nové zásielky tovaru.

Do dvorca sa kedy-tedy zatúlal osamelý Amerikán, ale čoskoro zasa odišiel, lebo kto nerozumel nemecky, pre toho boli aj utečenci Nemci a s Nemcami mali predbežne zakázané stýkať sa. Niekedy nakukli aj do jedálne, ale ani tam sa dlho nezdržali, lebo štam ani za jedlo nepokladali a pivo sa so sebazaprením odvážili piť len utečenci. Jediné miesto, kde bolo možné pozorovať Amerikánov, bol kúsok pažite zbok brány, zaklinený medzi hotel Post a križovatku hlavnej cesty s vicinálkou, vedúcou do Titmoningu. Tam sme opretí o veľkú lipu buď postávali, alebo usadení ako v amfiteátri hľadeli na hlavnú cestu vedúcu od Mníchova do Traunsteinu a ďalej do Salzburgu, ktorou sa valili kolóny amerických nákladných áut, tankov, motorizovaných kanónov a medzi nimi ako blšky preplietali sa maličké osobné vozy, chýrečné džípy. Šinuli sa tak blízko, že za každým vozidlom nás ovial prúd povetria, a predsa v tú chvíľu nebolo ešte medzi nami spojiva. Ako keby vôbec zmyslu nemalo, že my tam vedľa cesty čupíme, ani to, že oni sa vezú okolo nás a sami nevedia kde.

Večermi sme sa zhŕkli v jedálni okolo rádia a počúvali, čo sa vo svete robí. Prekvapovalo, že čím viac sa zužovala slučka okolo Berlína, tým otvorenejšie a realistickejšie sa nemecké správy zaoberali celkovou situáciou. Hovorilo sa síce ešte stále o hrdinskom odpore, ale aj o tom, že spojenie s Berlínom bolo už možné iba malými lietadlami, ktoré viac nepristávali na letisku Tempelhoff, ale na širokej ulici Unter den Linden, ktorá sa už

nepodobala na hrdú avenue, lemovanú stožiarmi s vejúcimi zástavami a duniacu pod parádnym krokom Hitlerovho vojska. Ošarpané lipy, ktoré ju lemovali, vytŕčali do chladných dní neskorej jari bombami došklbané konáre a múry budov čpeli dymom a zápachom zaživa pochovaných obetí.

Netušili sme, že práve v čase nášho presunu z Badhallu do Steinu dohrával svoju rolu v Tretej Ríši za tragikomických okolností ríšsky maršál Hermann Goering, ktorý v Berlíne obkľúčenému Hilerovi telegrafoval, že podľa dekrétu z júna roku 1941 preberá v Nemecku všetku moc, pretože jeho Fuehrer nie je viac schopný svoj úrad zastávať. O tom, že Hitler už nemal ani prostriedky ani možnosť úrad zastávať nebolo pochyby, ale pochybnosti nebolo ani o tom, že sa vedel ešte veľmi nahnevať a okamžite potrestať tých, čo ho prestali slepo slúchať. Preto Goeringa zbavil všetkých hodností, funkcií a úradov a Martin Borman prikázal veliteľstvu SS v Salzburgu, aby Goeringa zavreli ako velezradcu. Počas príprav na odchod z Badhallu a presunu ušlo nám hodne vecí, ktoré sa práve vtedy odohrávali. Nevedeli sme, že americký prezident Roosevelt náhle zomrel a na jeho miesto nastúpil podprezident Harry S. Truman, nevedeli sme, že sa Hitler oženil s Evou Braun a potom spoločne spáchali samovraždu a prvá konkrétna správa, ktorú sme sa v jedálni hotela Post dozvedeli, nebola viac z Berlína, ale z hlavného stanu nového prezidenta Nemecka, veľkoadmirála Doenitza. Z tej sme sa dozvedeli, že Hitler pri obrane Berlína «hrdinsky» padol. O všetkých podrobnostiach dozvedali sme sa iba dodatočne. Niečo ešte pred koncom vojny, oveľa viac potom, keď po kapitulácii sa už v rádiu hovorilo celkom otvorene. Ale počúvanie večerných správ v hoteli Post ostalo na celé týždne pre našu kolóniu v Steine čímsi ako rodinné stretnutie po ukončení dňa.

Keď sme sa o niekoľko dní odvážili ponavštevovať slovenské rodiny, ktoré boli ubytované v okolitých dedinách a mestečkách, začali sme chápať aj to, prečo sa americkí vojaci ani nesnažia nadviazať bližši kontakt s obyvateľstvom. Všetkého mali toľko a v takej kvalite, že ich na prvý pohľad nič nemohlo vábiť vo vojnou ožobračenom Nemecku. Okrem toho boli ešte stále pod dojmom neustálych prednášok osvetových dôstojníkov, ktorí vtedy nerobili priveľa rozdielu medzi nacistom a Nemcom. Oboje znamenalo to isté, čo bolo konečne aj prirodzené pre každého

okrem Nemcov, lebo niet rozdielu medzi guľkou, ktorú vystrelí nacista a tou, čo vystrelí zaprisahaný nepriateľ nacistov. Aj výslovný zákaz fraternizácie s obyvateľstvom sa predbežne veľmi prísno dodržoval, aj keď bol účinný viac preto, že jednotky boli v neustálom pohybe a nikde sa nezohriali a rečová bariéra robila každý pokus o kontakt prizdĺhavým a preto aj nevhodným. Výnimkou boli iba deti a tie boli prvé, čo chodili po uliciach s ústami ufúľanými čokoládou a plnými žuvacej gumy.

Celkove obyvateľstvo nevedelo sprvu pochopiť spôsoby, ako sa americká armáda správala. Nič nerekvirovali, domáceho obyvateľstva si skoro nevšímali, budovy len vo výnimočných prípadoch obsadzovali, ale pritom prísne rešpektovali súkromné domy a školy, a preto keď bolo treba, vedeli za odpoludnie postaviť celé stanové mestá, ktoré boli také otvorené pre každého ako ktorákoľvek časť nemeckých obcí a miest. Vojenská polícia s bielymi kamašňami na nohách, bielymi opaskami a prilbami sa vozila na džípoch s vrieskajúcimi sirénami, takže ich už z tretej dediny bolo počuť a vojenských väzňov držali v lete na lúke vo väzeniach, ktoré nemali múry. Na štyroch kolíkoch napnutá biela šnúra označovala priestor, kde sa mohli pohybovať. Vojak, ktorý ich mal strážiť, postavil karabínu niekde k plotu, privliekol si aspoň pohodlnú stoličku keď už nie fotelu a stiahnuc si prilbu na oči, podriemoval si. Ľuďom, ktorí dovtedy vídali len železnú disciplínu nemeckej armády, zdalo sa, že Amerikáni neposlali do Európy ozajstných vojakov ale výletníkov. Keby nie dlhých kanónových rúr, čo trčali zo strelných vežičiek amerických tankov, nebolo by im nič pripomínalo, že sa dívajú na víťaznú armádu.

Na druhej strane bolo istotne veľa amerických vojakov, ktorí s údivom hľadeli na obyvateľstvo nemeckých dedín a miest. Všade poriadok, disciplína, pokoj. Obyvateľstvo, ktoré samo vychovalo armády vojakov, víťaziacich i porazených, hľadelo teraz na armádu šťastnejšieho národa. Armádu, ktorá práve svojou benevolentnou ľahostajnosťou zažíhala v nich po prvý raz aj keď veľmi nehlučný a ututlaný v zmätku iných citov, predsa len pocit viny. Lebo nemecká armáda pri všetkej svojej disciplinovanej korektnosti bola iná. Tvrdšia. K cudzím i vlastným.

Bavorskí sedliaci neveľmi mohli za to, čo zavinila politika Tretej Ríše, a jednako ako keby boli cítili svoju vinu a utečencov,

ktorí niekedy až zaplavovali ich mestá a dediny, ba prelievali sa aj do sedliackych dvorcov, prijali veľmi priateľsky a často im preukazovali aj láskavosti, ktoré od nich utečenci nečakali. Jedine bývalí robotníci, ktorých privliekli Nemci na nútené práce z Poľska, Srbska a iných krajín, sa po príchode Amerikánov usilovali manifestačne prejaviť, že sa im kridilo, že ich Nemci zbavili vlasti a vykorisťovali v práci pre vojnovú mašinériu Tretej Ríše. Možno vo väčších strediskách ich hlučný prejav radosti, že sa vojna skončila s demonštráciou nenávisti k otročiteľom rozrástol sa do väčších rozmerov, ale v južnom Bavorsku si sami ukrivdení uvedomili, že tu vlastne nemajú proti komu demonštrovať. Tých niekoľko robotou zohnutých a vekom vysušených bauerov bolo veľmi tažko robiť terčom nenávisti, nevraviac už o ženách a deťoch, z ktorých mnohé boli už sirotami. Krach Hitlerovho Nemecka bol taký úplný, že títo ukrivdení ľudia už ťažko našli niekoho, koho by ešte mohli nenávidieť a spraviť zodpovedným za utrpenie a príkoria, ktoré podstúpili. Netrvalo dlho a tí ľudia, ktorých Nemci násilne privliekali z Poľska, Ukrajiny, Srbska a iných východných krajín, len s použitím násilia mohli byť zavlečení do repatriačných táborov a zvolili si radšej trpký osud utečencov ako hrdých príslušníkov víťazných národov. Prijali radšej pohostinstvo svojich bývalých utláčateľov ako slávu utlačených, pre ktorých konečne svitne zora slobody. Vari ešte nikdy v histórii chuť víťazstva tak chytro nezhorkla v ústach tých, ktorí často roky čakali na jej príchod ako na spasenie.

Je vari tradíciou amerického vedenia vojny, že hneď za prvými sledmi armády prichodia rozličné dobročinné organizácie a v hľadaní úbožiakov, ktorým by mohli pomáhať, sa jedna s druhou pretekajú. Kto má štastie a odrazu sa mu podarí zaregistrovať s niekoľkými, ktoré jedna o druhej buď nevedia alebo nechcú vedieť, podarí sa mu z dobročinosti slušne vyžiť. Ale práve preto, že jedna ruka nevie čo robí druhá, dobrodenie jednej organizácie môže úbožiaka priniesť do nešťastia v inej, oveľa dôležitejšej ustanovizni. Bol v Steine srbský junák, ktorého Nemci odvliekli ako dorastajúceho chlapca. Celú vojnu pracoval kde mu prikázali pracovať a keď sa konečne vojna skončila, jedinú radosť mu robilo, keď mohol s vášnivým pátosom hrdého srbského mládenca rozprávať o krivdách, ktoré mu spravili nemeckí

otročitelia a z ktorých najväčšia bola, že nemohol bojovať proti okupantom svojej vlasti medzi partizánmi junáka Titu. Staručká dáma, ktorá viedla odbočku jednej z amerických dobročinných organizácií bola taká dojatá jeho prípadom, že namiesto toaletného papieru, ktorým obdarovala iných utečencov, darovala mu krásnu vlnenú košeľu, takú, ako nosili vojaci Spojených štátov. Jar bola chladná a košeľa teplá a na srbskom junákovi bola ako uliata. Na kilometer ho bolo možno rozoznať medzi utečeneckou bedačou. A to bolo jeho nešťastie, lebo akýsi horlivý poddôstojník americkej armády ho zočil a darmo sa Srb vyhováral, že mu košeľu dali Amerikáni. Kaprál mu nielen košeľu vzal, ale dal ho v Traunsteine zavrieť do mestskej šatlavy a za týždeň tam nielen sedel ale aj zametal a čistil ulice mestečka.

Neskôr sme prišli na to, že to bol veľmi účinný trik Amerikánov. Keď bolo treba niečo spraviť a nebolo kde zohnať chlapcov, lebo Nemci okrem starcov, nedorastkov a kripľov sa už povaľovali v zajateckých táboroch, urobila sa poľovačka na utečencov a figu záležalo, či boli tu z donútenia alebo ušli do Nemecka dobrovoľne (ak dobrovoľným možno volať útek pred ruskou armádou). Zámienkou na zadržanie obyčajne bolo, že mali na sebe alebo pri sebe nejakú americkú vec. Mohol to byť kus odevu, vojenská konzerva, ale aj taká maličkosť ako oharok cigarety, alebo knižočka zápaliek. Strata slobody sa postihnutému nahradila tým, že sa možno po prvý raz do sýtosti mohol najesť dobrých vecí, takže po príchode z «väzenia» ešte viac nenávidel štam ako predtým. Napriek dobrej mináži, nikto sa dobrovoľne nehlásil ani do väzenia, ani do zametania ulíc sa nikomu nechcelo. Pri spomienke na tieto pomery človek začne priveľa mudrovať, ale vtedy, keď nám bolo treba veci prežívať, akosi aj bez rozmýšľania sme sa stránili všetkého, čo by nás bolo ponižovalo. Trochu hrdosti sme si predsa len uchránili a opatrovali si ju aj vtedy, keď sa už všetko iné rozplývalo ako dym.

Nikto nepochyboval, že sa koniec vojny veľmi chytro približuje, ale keď sme sa z rádia dozvedeli o podpísaní prímeria, zdalo sa nám, že táto dôležitá udalosť prešla bez výrazných vojenských prejavov. Čakali sme, že americkí vojaci sa pominú od radosti, keď už nemusia krvou platiť každý kilometer zeme, do ktorej prenikajú. Ale radosti bolo veľmi málo, naopak začala sa šíriť správa o tom, že celé útvary sa začnú okamžite z Nemecka

transportovať cez Panamský prieplav na Ďaleký východ, kde ich nasadia proti Japonsku, ktoré kládlo ešte veľmi silný odpor. Amerikáni s veľkými stratami sa prebojúvali z ostrova na ostrov a podľa názoru vojakov oddiely boli veľmi preriedené stratami v boji a tropickými nemocami. Ale dni plynuli, a žiadnu väčšiu jednotku z Nemecka neodtransportovali ani na japonský front, ani ich nerepatriovali. Iba čo sa vojská akosi pevnejšie utáborili a vojaci konečne aj napriek zákazu začali si hľadať priateľov medzi obyvateľstvom i medzi utečenci. Najmä medzi utečenci, lebo na tých sa zákaz fraternalizácie nevzťahoval —veliteľstvo armády ich pokladalo za prirodzených priateľov a spojencov.

V tom čase bola ešte v amerických branných silách prísna segregácia a pluky mali černošské alebo portorikánske kompánie. Príslušníci týchto jednotiek boli prví, čo sa začali častejšie a treba povedať, že aj oveľa srdečnejšie stýkať s utečenci. A boli štedrí. S nekonečnou trpezlivosťou nás učili americkú výslovnosť podľa nemecko-anglického slovníčka, ktorý vydala armáda. Nikdy neprišli medzi nás s prázdnymi rukami. Keď nie iné, tak niekoľko cigariet, kúsok čokolády, balíček žuvacej gumy, ale neraz aj potrebnejšie veci ako mydlo, žiletky na holenie, ba aj vojenské vydania amerických klasikov. Niekoľkí jazzoví muzikanti z Harlemu prichodili medzi nás večermi do jedálne a na klavíri učili Ďurka Hronského jazzovú harmonizáciu, improvizáciu a hlavne rytmus. Iná skupina si so záľubou s nami zahrala volley-ball a nevedeli pochopiť, že takí drobnejší chrústi ich, chlapov ako hora, poľahky zakaždým porazili. Pre nás takéto víťazstvo znamenalo veľa, lebo napriek biede a veľmi neistému postaveniu vedeli sme niečo lepšie ako oni. Aspoň v niečom sme si získali rešpekt.

Niekedy aj na našu svinskú povalu zablúdili americkí vojaci a napriek rečovým ťažkostiam sme sa s nimi «pozhovárali». To, že nám pri rozhovoroch ustali ruky, netreba ani zdôrazňovať. Ale pomaly sa na nás lepili slovíčka a o niekoľko týždňov vedeli sme už aj vetu dve povedať tak, že nám to niektorí vojaci aj rozumeli. Túto biednu výslovnosť bolo ľahko vysvetliť. Mali sme priveľa učiteľov a každý z nich mal iný prízvuk. Darmo sa nevraví, že priveľa kuchárok presolí polievku. Alebo ju neosolí. Texaský ranger nám raz celým svojim zjavom vysvetľoval, čo je to ranger a hlavná jeho vlastnosť je, že vie strieľať rovno do srdca. Keď vravel

o srdci, odtiahol si od tela košeľu za ľavé vrecko. Na otázky, z ktorých mu nakoniec bolo zrejmé, že si pletieme košelu so srdcom, začal nám vysvetlovať, že jedno je heart a to druhé shirt. Po dlhých pokusoch vysloviť to sa mi zdalo, že je spokojný s výslovnosťou, čo sa najviac podobala slovu «čert». Ale za svet som mu už nevedel povedať svoju mienku, že ak je košeľa čert, tak gate musia byť diabol a na nás už ani čert ani diabol pomaly nebude bez diery aj bez jeho strieľania. Rangerovi sme sa však páčili a prišiel zasa na dlhý rozhovor.

Keď dnes o tom premýšľam, tak sa mi zdá, že naše ťažkosti dorozumieť sa s Amerikánmi mali aj svoje výhody. Americká armáda, ako všetky moderné armády sveta, musela byť neustále pod istým psychologickým tlakom a dojmom, že jej boj je nielen vznešený, ale aj nutný, aby svet nepodľahol nacizmu. Celkom logicky z toho vyplývalo, že keď je nacizmus a fašizmus zlý, každý štát a každá ideológia, čo proti fašizmu bojuje, je dobrá. Preto je dobrý aj Sovietsky zväz a komunizmus, ktorý táto veľmoc reprezentuje, tiež nemôže byť zlý. Presnejšie povedané, nemôže byť zlý pre Rusov a nimi kontrolované oblasti sveta. Amerikáni sami by ho možno neprijali, ale ako lojálni spojenci by nikdy nedovolili, aby sa v priestore, ktorý v krvavých bojoch armády Sovietskeho zväzu dobyli, niekto sa začal stavať proti komunizmu a tým aj proti Sovietskemu zväzu.

Obyčajným vojakom málokedy zablúdil záujem do politických otázok. Mali len dve veci na ume — aby ich neposlali na japonský front a nahromadili si čím prv potrebný počet bodov, ktorý vojakom zaručoval návrat do Spojených štátov. Ale čím vyššia bola šarža, tým zaťatejší bol jej nositeľ v názore, že Sovietsky zväz je nielen veľký vojenský spojenec, ale aj krajina slobody, ktorá práve tak ako Spojené štáty musela siahnuť po zbrani, aby zažehnala nebezpečenstvo fašizmu a nacizmu. Argumentácia s nimi bola zbytočná, lebo naučené generalizácie boli v nich tak mocno zasadené, že ich nič nemohlo vyvrátiť; najmenej argumentácia bedárov, na ktorých sa prinajlepšom bolo možné pozerať so súcitom, ale nikdy nie s rešpektom.

Po márnych pokusoch sme sa už viac ani nesnažili vysvetliť našu situáciu Amerikánom. Nakoniec začali sme im vravieť to, čo od nás chceli počuť; že nás Nemci odvliekli a po ničom netúžime viac ako po návrate do rodnej krajiny. Je zaujímavé, ako si človek

v takejto situácii pospletá svoju rozprávku, ktorá je v podstate veľmi pravdivá, ale je v nej veľa zámlk a podmienok. Veď či nebolo pravda, že sme túžili po návrate na Slovensko? Iba sme nepovedali, že nie na Slovensko pod dvojakou okupáciou, českou a sovietskou. Hrdí sme na tieto polovičné pravdy neboli, ale ani Amerikáni nie sú dnes hrdí na neuveriteľnú naivitu, s akou viedli svoju európsku «krížovú výpravu». Jediný generál, ktorý viac inštinktom ako úvahami vytušil skutočnú situáciu a jej neodvratné následky, bol G. Patton, ale toho Eisenhower veľmi chytro zazubadlil a zbavil veliteľského miesta. My sme však vtedy o tomto malebnom vojakovi nevedeli skoro nič a o Eisenhowerovi máločo viac, aj keď rádio skloňovalo teraz jeho meno vo všetkých pádoch a časovalo vo všetkých spôsoboch.

Boli sme veľmi prekvapení, keď jedno ráno prišiel na svinskú povalu správca majetku osobne. Doteraz sa o nás nezaujímal a nám na ňom tiež nezáležalo, takže sme ho viacerí ani nepoznali. Preto jeho návšteva musela byť vec veľmi dôležitá. V rozličnom stave našej rannej toalety sme ostali ako zakliati do kameňa, keď nám oznámil, že podľa rozkazu, ktorý dostal od Amerikánov, všetci obyvatelia dvora musia nastúpiť neďaleko hlavnej brány. Nič viac a nič menej. Potom zmizol v šachte, ktorou sa okolo komína krútili schody.

Keď sme sa trochu prebrali z prekvapenia, boli sme skoro presvedčení, že tento rozkaz sa vzťahuje len na utečencov a pretože si nás doteraz Amerikáni úradne nevšímali, takýto záujem o nás nemohol veštiť nič dobrého. Jední sa prikláňali k názoru, že nas Amerikáni naložia do transportu a odvezú do táborov. O tom, či nás budú násilne repatriovať alebo nás budú trpieť v Nemecku, názory sa rozchádzali. Boli aj také mienky, že budú verbovať chlapov, aby sa prihlásili do armády na nasadenie proti Japoncom. Ale po predebatovaní všetkých možností i nemožností ostala nám iba neistota a neistota je niekedy horšia ako veľmi nepríjemná istota.

Kým sme sa trochu ogabali, aj o tom aspoň niektorí začali uvažovať, či by nebolo lepšie jednoducho z majera zmiznúť a hľadať si načas útulok niekde inde. Protinázor bol, že ak nás chcú polapať a niečo zlého s nami robiť, aj tak je už celý majer obkolesený strážami a nevytratí sa z neho ani myš. Pretože na povale sme nemali vodovod, museli sme si vodu nosiť z kohútika

vodovodu, ktorý bol medzi dvermi na povalu a dvermi do maštalí. Takto už prvý, čo si šiel pre vodu na umývanie, vrátil sa takým behom, že všetko porozlieval po schodoch, kým sa objavila jeho hlava, čo bola v tej chvíli samé ústa:

«Celá dedina je už na dvore.»

Ani táto dôležitá správa nedala nám uspokojivú odpoveď. Vedeli sme z nej iba to, že keď dali nastúpiť celej dedine, o lágroch a repatriácii nemôže byť reči. Najskôr pôjde o nejaké roboty, na ktoré si takýmto činom zháňajú ľudí. Aj keď sa nám ani táto možnosť veľmi nepozdávala, jednako nebola taká odstrašujúca ako možnosť repatriácie a predbežne sme sa prestali zapodievať myšlienkou na útek z majera. Na dvor sme sa veľmi nenáhlili a keď sme sa konečne s veľkým otáľaním vycúdili zo dverí, obyvateľstvo dediny a niektorých okolitých majerov bolo už zradené v dlhých zástupoch, ktoré sa v niekoľkých radoch vinuli okolo dvora. Niekoľko amerických vojakov síce ležérnymi gestami ukazovalo novoprišlým ako a kde sa zoradiť, ale o ozbrojených strážach, čo by boli mali obkolesený majer nebolo ani chýru ani vidu. Tučný poddôstojník sa motal okolo veľkej cisterny, čo bola na nerozoznanie od olejových alebo benzínových cisterní, aké vezú pohonné látky pre motorové vozidlá armády. Neďaleko cisterny vrčal benzínový motor veľkého kompresoru a na boku cisterny viselo niekoľko hadíc s kovovými nákončiami. «Čože sme,» reku, «prišli olej fasovať?» pomyslel som si.

Všetko vyzeralo také nenásilné a nikde ani najbystrejšie oko nevedelo zbadať nebezpečenstvo a predsa tu panovala istá nervozita, napätie. Lebo darmo je, toľko ľudí nahnať na neveľký dvor a nikto z nich nevie prečo, je vec ktorá vzbudzuje nedôveru a obavy. Veď cisterna nie je nebezpečná, ale čo ak niekde vonku na ceste stoja dva tucty nákladných automobilov, ktorým tu naplnia nielen nádrže pohonnými hmotami, ale aj všetky priestory týmto živým nákladom a pánbohvie, kde to všetko odvezú. Keď Nemci vedeli prevážať ľudí na milióny, prečo by to nevedeli Amerikáni?

Nestačili sme si však rozvinúť všetky možnosti našich osudov, keď sa pološlávnostná a poloustrašená nálada zmenila na najdivšiu komédiu. Tučný poddôstojník a niekoľko jeho pomocníkov vzali hadice a z nastúpených radov začali si predvolávať ľudí jedného za druhým. Chlapov, ženy, deti,

všetkých bez rozdielu a železné nákončia hadíc začali fučať bielym prachom, ktorým jedného za druhým všetkých zhromaždených ofúkali. Naprv do vlasov, potom dolu prsami a dolu chrbtom, vykúrili ním podpazušia a potom chlapom poza opasky a ženám popod sukne začali ofukovať rozkrok a dolu nohami až po päty. Ťažko opísať ten rehot chlapov a výskanie žien. V celej procedúre, jej neceremoniálnej aplikácii bolo na jednej strane čosi veľmi ponižujúceho a na druhej niečo akoby slávnostného. Aspoň Amerikáni sa tvárili tak, ako keby to bola iniciácia neofitov do akejsi novej kasty či triedy. Vedeli sme už totiž, že ide o dezinfekciu, ale aj tí, čo prešli veľmi prísnymi dezinfekciami v rozličných karanténach, nevedeli čo môže dezinfikovať ten biely prach, čo nevoňal, nesmrdel, neštípal a nesvrbel, keď sa usadil na tele, najmä vo vlasoch a záhyboch kože. A naša angličtina nestačila na to, aby sme boli o tom nadviazali rozhovor s Amerikánmi, čo procedúru previedli. Postávali sme teda na dvore, aj keď sme sa už mohli rozísť a pozorovali, ako a čo Amerikáni robia. Ale aj pre tých sa už jedna povinnosť skončila. Zastavili motor kompresoru, zapli prístroj za nákladným autom, vytiahli zpod brány cisternu s bielym prachom a keď už celá malá kolóna bola na hradskej, obrátená smerom k Traunsteinu, tučný poddôstojník podišiel k bráne a veľkými literami kriedou na ňu napísal: «DDT May, 1945».

«Ten by bol za rechtora, po kolede chodiť a písať na dvere Kašpar, Melicher a Baltazár,» poznamenal Jozef Varínsky, ktorý býval vždy prvý, čo našiel aj smiešnu stránku každej veci alebo udalosti.

Frico Motoška tuhšie stisol pipasár fajky vo svojej ľavačke a zafilozofoval:

«Mne vám to vyzerá tak, ako keď v Egypte natierali dvere krvou baránka, aby anjel vedel, v ktorom dome nemá zabiť novorodeného.»

Neviem, prečo ma pri týchto slovách zamrazilo. Motoška vedel vždy udalosti komentovať originálnym spôsobom, ale keď šlo o citovanie biblie, na to bol oveľa pohotovejší Tido Gašpar. Motoška mal radšej lapidárne ľudové porekadlo, ktoré padlo na tému ako lopár na muchu a zakrylo ju desaťnásobne. Prečo mu prišla na um biblická udalosť, ktorú len s veľkým darom fantázie bolo možné prirovnať k nášmu poprašku, to sa už nedozvieme,

ale isté je, že aj keď sa veci tak nevyvinuli ako boli plánované, Amerikáni chceli práškom DDT vyhubiť všetok hmyz, roznášajúci choroby. Za roky po tejto udalosti, keď aj mňa posypali svojím zázračným práškom, vídal som nielen v Rakúsku a Bavorsku, ale najmä v Taliansku stá a tisíce nápisov DDT na skromných chalupách i na prepychových palácoch, na vlakoch i autobusoch, vo verejných záchodkoch i v chýrečných múzeách.

O tom, že príde čas, keď DDT bude takou veľkou kliatbou, akým dobrodením sa zdal vtedy, keď ním posýpali všetko a každého, vtedy sa ani snívať nikomu nemohlo. Anjel pomsty, ktorého Motoška spomínal v deň prvého nášho stretnutia s týmto práškom, obrátil svoj meč proti tým, čo ním boli poznačení. Takýmto činom DDT je druhým najväčším omylom americkej povojnovej politiky. Tým prvým bola nekonečná dôvera, ktorú vkladali do svojho veľkého spojenca, komunistického Ruska. DDT i komunistický Sovietsky zväz sa proti nim obrátili tak strašne, že sa z tohoto prekvapenia doteraz nespamätali.

Friedrich von Spee

NA PRAHU LETA: ĽÚBOSTNÁ PIESEŇ JEŽIŠOVEJ SNÚBENICE

Lúči sa zima trúchlivá,
šík žeriavov sa vracia,
hniezd pribúda, spev ožíva
a všade brnká vtáča.
Zas zlatistý
lesk na lístí,
zas kvet sa hlási k bozkom
a usmiaty
sa kľukatí
potôčik v chládku horskom.

Tu pramienok, tam opodiaľ
jarček sa blýska šťastím:
striebristo biele deti skál,
potomstvo dutých jaskýň.
Hrnie sa to
vpred uvzato,
tu strieľa šípy jasné,
tam z nezbedy
sa pajedí,
tu s kamienkom sa maznie.

Diana, hrdá lovkyňa,
s vílami vôd a lesa,
v dúbrave výska, vyčíňa
a raduje a skvie sa.
Jej korunka
je zo slnka,
šíp vbodla do tuľajky:
kôň bez sedla
s ňou cvála, hľa,
do mramorovej diaľky.

Vlažné, už letné vetríky,
sú ako chlapci svižkí,
nasadli na obláčiky
a zemi kývu z výšky.

Pri prameni
strom zelený
vrhá tieň kolísavý
na chladnú stráň,
kde plachá laň
píja v čas horúčavy.

Vtač štrngá, brnká veselá,
veď sú to cymbalisti,
a kontru hrá im kapela
šumu a šustu v lístí.
Čo vetievka,
to taktovka
v orchestre jarých vtáčat
a pod horou
čuť s barborou.
a harfou husle kráčať.

Kamkoľvek pozriem, celý svet
chce slasť a potešenie,
všetko by chcelo nadletieť
a za šťastím sa ženie.
Jedine mne
je súdené
žiť v mukách každodenných,
odkedy si,
ó Ježiši,
mne ty môj drahý ženích.

Iba mne, Pane, iba mne
zovreli srdce tiesne
a plače, kvíli skľúčené,
že pri tebe žiť nesmie.
Čo tu už sĺz,
čo triašky pŕs,
a stále sme nie spolu!
Koľko už zím
ťa nevidím
a klesám na dno bôľu!

Mne nechutí svet lákavý,

Ježiš je moja láska,
a kým sa Ježiš nezjaví,
svet je mi bôľ a triaška.
Volám ho: Príď
ma potešiť,
prosím už dlhé roky,
a neprišiel
môj tešiteľ,
nepočuť jeho kroky.

Čo mi dá, čo ten pekný čas,
čo blysk a trblet slnka?
čo stromy vynovené zas?
čo studňa žblnkajúca?
čo v zefýre
hra na lýre?
čo haditý beh riavy?
čo vtač a máj
a krásny kraj?
čo šelesť sviežej trávy?

Načo je radosť, smiech a hra
usužovanej duši?
Bez neho strasť ju premáha
a ťažké bremä kruší
a cíti len
blen, smrť a blen,
keď jeho nenachádza,
a smutný vzdych
z pier ustatých
sa dolu vetrom stráca!

Lúčim sa s tebou, jarný čas,
svet lesov, lúk a polí,
byľka a lístie, kvet a klas
a sladká rosa v poli.
Zem, nebo, šum
a blyskot vĺn
i slnka šípy zlaté,
vy zovšadiaľ

len bôľ a žiaľ
do srdca prinášate!

Ježišu, Kriste Ježišu,
prestaň ma tak až mučiť!
Znášam už tvŕdzu najtvrdšiu,
ach, prejav mi svoj súcit!
Pošli ten čas,
čo spojí nás,
chvíľu, čo strasti zmarí,
a radostný
zrak zakotví
na tvojej krásnej tvári!

Preložil Karol Strmeň

*Friedrich von Spee S.J. (1591-1635) je slávikom nemeckého baroka. V jeho posmrtne vydanej básnickej z bierke (1649) zaznievajú tóny karmelitánskej lyriky, v podstate prísne, i keď žeravé, spolu s ľahkými tónmi «jezuitskej» hravosti. Von Spee bol obetavý, príkladný kňaz. Umrel v Trèves (Trier) na choleru, ktorú dostal pri ošetrovaní ranených vojakov.

Kazimír Mrázik

SMIECH KRÁĽOVSKÝ

Aký je kráľovský smiech,
čo ozýva sa v záhrade!
A či vôbec je to smiech kráľovský
a či počuť ho ozaj?

Zdroj čistej objavenej myšlienky
pre ľudí, ktorí zastierajú deň
a lúče slnka nazvali nocou
a samo slnko čierňavou.

Na tvári výzor ako pri súde;
prisúdiť súdené a zvýšiť hlas
alebo rovno s ním na pranier?

Bol raz smiech celkom kráľovský
v záhrade, kde nik nechodil,
a potom rozkvitli ruže,
okolo blázon tancoval
a plakal kráľ.

Andrej Kuric
HEJ!

Fantáziami chudobu si sladím
a opojený v jej náručí snívam
tvár bledá
posiata vráskami
cez oblok kmitá mrúca už zornica
úbohé srdce si preťaté napoly
tichý sen zlietol mi do unavených očí
smrť šumí z každého vzdychu.

Jožo Mních
ŽOBRÁKOV SLNOVRAT

Hral žobrák na St. Francois
smutnú nôtu
pošliapanej ruži mojej prsti
i nevšímavcom
čaroval v súmračnej duši.

Žobrácka opera

Pomilujte som slepec žijem z lásky
s krásou si štrngám
raz
svetlica
dva
stálica
tri.
* * *
Dokvílil slák
dobrnkal husliar
dohral svoj koncert
a husle zakorenili
v hrobe
kríž zakvitol
tŕňami dobra.

Hral žobrák na St. Francois

MOST ZAZNAMENÁVAME

K sedemdesiatke Dr. Jozefa G. Cincíka

«Man for all seasons» je výraz, ktorý sa vzpiera prekladu. Angličania ním označujú človeka, ktorý nielenže splnil na mieste, ktoré mu Prozreteľnosť určila, svoje poslanie, ale prerástol ho priestorove i časove, takže sa stal žiarivým vzorom dokonalosti pre celé ľudstvo na všetky časy. Učenosť takého muža dozrieva na múdrosť a čnosti na ucelený charakter, ktorý nosí na sebe ako pancier, čo ho robí nezraniteľným.

Nevravíme, že takíto ľudia su jedineční. Vyskytujú sa v každom národe a v každom pokolení. Ale vyskytujú sa tak zriedka, že hutnosť ich vlastností a schopností ich v každom prostredí premení nie vari tak na stred pozornosti, ako skôr na inšpiračné žriedlo.

Kto sa raz zahrúži do štúdia diela, ktoré zanechá po sebe Prof. Dr. Jozef Cincík, užasne nad jeho rôznorodosťou a rozsiahlosťou. Už jeho publikačná činnosť by mu zaisťovala čestné miesto v dejinách slovenskej kultúry. Desiatky a desiatky esejí, štúdií, recenzií, kritických a polemických statí, nevraviac už o rozsiahlych knižných dielach, stavajú ho na čelo slovenských umeleckých historikov. K tomu sa pridružuje priam nesčitateľné množstvo výtvarných diel, počínajúc monumentálnymi maľbami, mozaikami, sochami, architektonickými návrhmi, až po drobné drevorezby, a v záplave jeho kresieb karikatúry. A jednako v tomto akosťou i kvantitou jedinečného diela, Cincíka celého nenájdeme, lebo Cincík bol a je oveľa viac, ako stačil napísať, namaľovať,

vytesať, či v kove vytepať. Aj keď je to tvrdenie priodvážne a niet spôsobu dokázať ho, jednako sa nebojíme povedať, že analytik celého slovesného i výtvarného diela nenájde práve to, čo Cincíka robilo už od včasného veku takým jedinečným a od odchodu zo Slovenska nielen pre slovenskú kultúru, ale pre sumu slovenského života priam nenahraditeľným. Lebo pravda je skoro tragická v tom, že Cincík dorástol v šírom svete na vynikajúceho výtvarníka, ale národ doma stratil geniálneho vteľovača svojej tisícročnej dejstvoty do prítomnosti. Stratil záhradníka, ktorý do vekmi otužilých koreňov a pňa plánky vedel zaštepiť ratolesti dejotvornej veľkosti a hrdého ovocia svojskosti na celej šírke národného dejstvovania, teda nielen v umeniach, ale aj vo filozofii, politike a v konečnom dôsledku aj v hospodárskom živote národa. Čo robil Hollý vyše sto rokov pred ním ako geniálny básnik, to Cincík robil pre naše pokolenia ako geniálny učenec a umelec súčasne. Čo Hollý objal básnickou imagináciou, to Cincík v konkrétnych formách vecí podával národu a spínal poldruhatisícročnú jeho minulosť s prítomnosťou.

Zo svojich sedemdesiatych rokov polovičku prežil Cincík mimo Slovenska, ale ani hodinu nežil bez Slovenska. Nie so sebou, ale v sebe ho nosí a umocňuje ním každý deň svojho života na udalosť.

Šťastný národ, ktorý takýchto synov rodí, ale veľmi, veľmi nešťastný ten, ktorý ich vyháňa do sveta.

A Cincíkova láska k Slovensku je aj v tom, že i vo vyhnanstve hlása veľkosť a slávu svojho národa. Nech mu Pán Boh dopraje návrat do slobodnej vlasti.

Ján Okáľ

JOZEF FELIX (1913-1977)

V apríli 1977 zomrel literárny kritik a jeden z najvýznamnejších romanistov novodobého Slovenska, Jozef Felix. Zomrel po ťažkých srdcových infarktoch v Podunajských Biskupiciach, bol však pochovaný cirkevne v Slávičom údolí v Bratislave, ako referujú zahraničné časopisy Hlasy z Ríma[1] a Horizont 77.[2]

Správne poznamenáva R.Chmeľ[3], že dielo literárneho vedca sa zväčša akosi samo prehodnocuje a dohodnocuje až vtedy, keď jeho tvorca odchádza z radov živých. Mohlo by to znamenať, že nie vždy a nie dostatočne si vážime ľudí, ktorí pre slovenskú kultúru veľa urobili nie tak slovami, ale činmi.

Priblížme sa však trocha bližšie k mnohorakej osobnosti J. Felixa. Na jeho dlhoročnej ceste k «Veľkým» preložil okolo 50 diel najvynikajúcejších autorov francúzskej, talianskej, španielskej a provensálskej

literatúry. Treba spomenúť aspoň preklady Danteho, Boccaccia, Villona, Mollièra, Corneilla, Huga, Flauberta, Cervantesa a z mladších Vercorsa, Gida, Ramuza, Unamuna. Aké predpoklady mal však J. Felix a slovenská kultúra na dôstojné udomácnenie «Veľkých» európskej a vôbec svetovej literatúry u nás?

Zachyťme najprv pár čŕt z jeho života. J. Felix[4] zmaturoval v Ružomberku r. 1931; v rokoch 1931-1935 študoval slovakistiku a romanistiku na FFUK v Bratislave a súčasne v Prahe a v akademickom roku 1933-1934 aj na parížskej Sorbone. Elán a Slovenské Pohľady už v tých rokoch uverejňovali jeho kritické príspevky. Po skončení štúdií učil na gymnáziu v Kláštore pod Znievom (1935-38) a v Bratislave (1938-1944). Doktorát filozofie získal na FFUK r. 1942. Po vojne sa oddal so živelným elánom literárno-kultúrnej aktivite: bol dramaturgom Slovenského národného divadla v Bratislave, pracovníkom Literárnovedného ústavu SAVU, redaktorom vydavateľstva Tatran, literárnym kritikom a prekladateľom z románskych literatúr a k tomu ešte docentom francúzskej literatúry na Komenského Univerzite v Bratislave.

J. Števček, portretujúc jeho osobnosť, poznamenáva, že Felix patril k tej kritickej generácii, ktorá sa svojho času, v rokoch tridsiatych vymkla spod priameho vplyvu slovenských kultúrnych tradícií a pokúsila sa zmerať hodnoty slovenskej literatúry kritériami literatúr vyspelejších.[5] Išlo mu teda o odvrátenie slovenskej literatúry od provinčnej samoty a o jej začlenenie do európskeho i svetového kontextu. Felix bol presvedčený, že nemožno hovoriť o národnej kultúre v plnom slova zmysle, ak nie sú v nej udomácnené a adaptované vrcholné zjavy svetovej literatúry.[6] Keď sa v rokoch tridsiatych Felix chytal pera, prekladová literatúra, pokiaľ existovala, orientovala sa zväčša na ruských klasikov. O tradícii v prekladaní, špeciálne z oblasti románskych literatúr, sa dalo len ťažko hovoriť. Tam vtedy bolo málo odborníkov. S tým súvisel podľa Felixa aj jeden z vážnych problémov prekladania do slovenčiny. Už v tých rokoch slovenčina bola totiž schopná veľmi výrazne a adekvátne tlmočiť ruské originály, ale na štýlovo diferencovanú francúzsku literatúru, najmä modernú, akosi ešte nestačila. Felix-prekladateľ si bol vedomý, že nemožno len pasívne odrážať daný stav jazyka, ale naopak, musí hľadať a skúmať nové slová, ak treba, oživovať staré, čiže musí sa aj aktívne zúčastňovať na utváraní jazykovej normy, na jej obohacovaní. Felix vedel, že keď je bohatý slovník v pôvodine, musí byť bohatý aj v preklade. Po tridsaťročnej prekladateľskej aktivite Felix mohol s hrdosťou vyhlásiť, že slovenčina sa tak rozvinula, že možno do nej preložiť každé dielo svetovej literatúry. A jeho preklady, ako poznamenáva M. Pišút[7], boli skutočne

rovnako dielom umenia, ako aj vedy. Práve preto tvoria v slovenskej prekladateľskej tradícii významnú a osobitnú kapitolu. Ide teda o veľmi vzácny typ prekladov. J. Felix spájal prácu na preklade so široko založeným štúdiom odbornej literatúry o prekladanom autorovi a jeho diele, o čom svedčia rozsiahle kritické komentáre, pripojované k prekladom. O ne sa opierali aj jeho literárno-vedné eseje a analytické štúdie, ktoré v tlači predstavujú iba fragmenty z omnoho rozsiahlejších osobných manuskriptov.

Felix dokonale poznal francúzsku, taliansku a španielsku literatúru, ale bol odborníkom aj v slovenskej literatúre. V r.1968 v pohovore s J. Vanovičom[8] vyhlásil, že má rád aj svojich «malých» slovenských autorov, ba možno ešte radšej, lebo mnohí z nich vôbec nie sú «malí». Bol presvedčený, že vrcholky slovenskej poézie sa celkom vyrovnajú vrcholkom poézie svetovej. Vyhlásil, že sú jeho každodenným domácim chlebom rovnako Janko Kráľ, ako aj Ján Hollý, rovnako Lukáčov Moloch, ako aj Beniakov Igric, rovnako Novomeský ako Fabry. Z druhej strany potvrdil svoj živý záujem o rozšírenie horizontov slovenskej kultúry a literatúry. Znalosť svetových klasikov mu umožňovala rozoznávať skutočné hodnoty v slovenskej literatúre. Ako literárny kritik vytvoril si popri Matuškovi[9] a Chorvátovi vlastnú cestu, vlastný kritický post, z ktorého mohol obhliadnuť obe stránky skúmanej skutočnosti, slovenský i cudzí literárny kontext.

Na Felixa nepochybne vplývali osobnosti ako Saint-Beuve, Thibaudet, Sonday, Croce a najmä Šalda, jeho profesor na pražskej univerzite a reprezentant esteticky rafinovanej literárnej kultúry a pevnej mravnej osobnosti. Sledujúc ich príklad, Felix sa opieral vo svojej literárno-kritickej praxi o všetky výsledky literárnej vedy a sám prispieval k jej pokroku svojimi štúdiami. Vyzbrojený románskou, najmä francúzskou kultúrou a literatúrou, Felix pristupoval k slovenskej literatúre, aplikujúc prísne kritické metódy vyspelejších literatúr. Pochopiteľne «nespustil chválospev», ako píše A. Matuška, lebo «nepokladal kritiku za lyrický balast slov, ale za súd, hodnotenie, založené na rozbore a argumentoch».[10] Jeho naširoko rozvetvené vedomosti zo svetovej literatúry neviedli ho však k podceňovaniu domácej literárnej tvorby; naopak, ako poznamenáva Števček,[11] posilňovali v ňom túžbu, aby sa slovenská literatúra vyrovnala svetovej, a aby k svetovosti nešla cestou najľahšieho odporu, len imitáciou. Účinne zasiahol do vývinu slovenskej literatúry, keď poukázal na jednu smutnú konštantu v slovenských kultúrnych dejinách: Felix[12] pozoroval totiž u spisovateľov iných literatúr (najmä v literatúre francúzskej) vzostupnú líniu ich vývinu, pokiaľ ide o kvalitu ich diel, kým na Slovensku bolo tomu — okrem výnimiek — presne naopak. Najlepšie diela napísali mladí

slovenskí autori a potom badať u nich tendenciu k zostupnej vývinovej línii. Felix sleduje teda pozorne prínos mladých autorov, je však prísne kritický a odmieta napodobňovanie a nepôvodnosť. V r. 1938 podrobil kritike prózy Dobroslava Chrobáka[13] *Kamarát Jašek,* pozitívne prijaté súčasnou kritikou. Urobil tak v stati «Závislosť Chrobákovych literárnych prác od cudzích vzorov» (Slovenské pohľady, 1938).

Chrobák bol predstaviteľom novátorských tendencií, spájaných s kritikou tzv. popisného realizmu. V súvislosti s Chrobákovými prózami Felix ostro napadol aj nepripravenosť a pohodlnosť literárnej kritiky, ktorá kládla podľa neho za vzor to, čo «nie je umelecký fakt, ale len artefakt, vykumštovaný figliarsky zo svetovej literatúry», že je to «dielo nepôvodné a odvodené, zlepené z mnohých a mnohých rekvizít svetových spisovateľov.» Toto tvrdenie dokázal analýzou faktu, že Chrobákova novela *Kamarát Jašek* je závislá od románu francúzskeho spisovateľa Jeana Giona *Un de Baumugues,* ktorý vyšiel r. 1934 v českom preklade. Okrem závislosti na Gionovi, Felix upozornil pri inej Chrobákovej novele na závislosti od Leonarda Franka a Knuta Hamsuna. I keď dnešná literárna kritika tieto Felixove súdy pokladá za príliš ostré, predsa ostávajú v podstate pravdivé.

J. Števček [14] tu správne hovorí o tvorivo—deštruktívnej zložke Felixovej kritiky. Vedľa nej sa však v literárno-kritickej činnosti J. Felixa prejavovala s rovnakou závažnosťou aj zložka konštruktívna. V nej spočíva jadro literárnej kritiky J. Felixa, ktoré malo uňho svoju špecifickú váhu v umeleckej osobnosti tvorcu. Felix chápal umeleckú osobnosť ako syntézu prijatého a vytvoreného, ba aj ako syntézu viacerých literárnych tendencií. Básnikova osobnosť zaručuje, že k prijatému podnetu pridá básnik čosi zo seba, stanúc sa tak znakom pôvodnosti a zárukou, že dlhý proces vývinu literatúry nájde v ňom tvorcu individuálnej syntézy. Felix ako kritik si ocenil omnoho viac zjavy syntetizujúce a menej zjavy vývinovo iniciatívne. Až paradoxne boli mu veľkými len tí spisovatelia, ktorí stáli na konci vývinového radu literárnej tendencie. Považoval tak za veľkého L. Novomeského, syntetika dvoch závažných tendencií vo vývine modernej lyriky, sociálnej a avangardnej, najmä pokiaľ šlo o zbierku «*Otvorené okná*», a J. Kostru, syntetika svojej vlastnej tvorby.

«*Bludárom*» mohli Felixa apostrofovať v dávnejšej minulosti iba tí, čo stotožňovali národnú vzdelanosť s grúňami a píšťalôčkou, napísal A. Matuška vo svojich «*Profiloch*»[15]. Za «formalistu» ho zasa vyhlásili ešte nedávno tí, čo aj v zmenených podmienkach pridŕžali sa samospokojného provincializmu. Felix neprestával opakovať, odvolávajúc sa na Baudelaira, že umenie a poézia je konštrukcia a kompozícia, tvar, ktorý si žiada tvorivú disciplínu, stavebnosť, hierarchiu,

proporcionalitu zložiek. Umelec musí súdiť, triediť a hodnotiť, a to je práca rozumu, intelektu, vôle. Poézia nie je iba hra, ani len hudba, ani len imaginácia; mladému Žárymu Felix vyčíta, že mu chýba «duchovné jadro», kým u zrelého Novomeského pozoruje, že «nad celou tou asociatívnou rozvlnenosťou a slohovými prostriedkami vládne duch». Básnická tvorba je teda podľa Felixa konštrukcia duchovná.

Matuška a J. Števček [16] zhodne podčiarkujú všadeprítomnosť klasickeho ducha Felixovej analýzy literárneho diela. Z tejto jeho klasicistickej estetiky vyplýva aj požiadavka, aby umelec a básnik vedel presvietiť jasom aj zmätok a chaos, aby zvládol racionalizovať aj iracionálne. Felix bol skôr za «*beau désordre*» Boileauov ako za «*désordre sacré de ma raison*» Rimbaudov. S jeho klasicizujúcou estetikou súvisí, že nemal kladnejší vzťah ani k Bretonovi, ani k slovenským surrealistom. Podľa neho chýbala u nich vedúca úloha intelektu, videl tu prevahu improvizácie a kult podvedomia. Nadrealistický básnik nebol pre Felixa tvorca, lež «*médium polohypnotických stavov*»; surrealistická báseň mu bola len «*dobrodružstvom predstavivosti*» bez estetického a mravného zaujatia, bola hedonistická a senzualistická, nestarala sa o osud človeka a obce. Matuška [17] poznamenáva, že v tomto ohľade Felix nepochybne nadrealizmu krivdil, lebo sa mu zdalo, že je odpútaný od doby, ktorú predstavovali «*vojenské cintoríny, echá kanonád, zvuky ničenia a zmaru*». Po vojne Felix analyzoval Fabryho zbierku *Ja je niekto iný* v článku «Surrealizmus vyvádzaný zo surrealizmu» (Elán, 1946), kde presvedčivo poukázal na Fabryho umelecké prekonanie prvotných cieľov na vytvorenie poézie, obrátenej k osudom človeka a sveta. Videl v nej plán, kompozíciu, intelekt, kontrolu rozumu, zmysel pre tvar a hlavne «obraz človeka a jeho osudu vo veľkých kozmických perspektívach.»

K dôležitým otázkam prózy sa vrátil v článku «Sila a slabosť slova» (Elán, 1942). Odmietol v ňom verbalizmus «krásnej» prózy, samoúčelnosť, autonomnosť slova, rétorickú záplavnosť, ktorá vedie iba k obsahovej bezmyšlienkovitosti. Felix nachádza príčinu tohto javu v rozbití tvorcovej osobnosti, v ústupe od zodpovednosti za slovo, za postoje, vyjadrené v tvorbe. Podľa Felixa nie slovo a slová, ich náhodné stretania, ale myšlienka má dominovať v literárnom diele. V tejto kritike pokračoval po druhej svetovej vojne článkom «O nové cesty prózy alebo 'problém anjelských zemí' v našej literatúre» (Elán, 1946). Podrobil v ňom ostrej kritike úsilie prozaikov po «poetickom efekte,» po nefunkčnom metaforizovaní, po nesprávnom prekonávaní realizmu. Vyčíta spisovateľom ich uchyľovanie sa do «anjelských zemí», do vysnívaných, vzdialených a neskutočných krajín. Žiada od autora, aby sa vrátil do skutočnosti, aby si nadobudol «hlbší pohľad do života», žiada

od neho «zamyslenie sa nad životom, nad týmto našim, konkrétnym životom» a «úctou k slovu.»

Výber z jeho najdôležitejších kritických prác vyšiel knižne až r. 1965 pod názvom *Harlekýn sklonený nad vodou».*[18] Sú to práce napísané na križovatke ciest v druhej polovici štyridsiatych rokov. Už vtedy naznačovali cestu do budúcnosti. J. Vanovič[19] správne poznamenáva, že mnohé z jeho kritík sú dnes cítené ako súčasné a mnohé z problémov, ktoré Felix predkladal širokej verejnosti v rokoch štyridsiatych, sú dnes vyslovené a rozvité napr. M. Hamadom a inými z mladšej generácie literárnych kritikov. Sú to aktuálne a palčivé problémy reality v umení, spisovateľskej záväznosti z hľadiska spoločenského i z hľadiska samého tvorcu, problém znehodnocovania slova atď. Sú to problémy nadčasové a Felix tu podáva ruku ponad čas a cez čas mladšej generácii literárnych kritikov.

Aj keď Felix od začiatkov 50-tych rokov obrátil svoju pozornosť k otázkam románskych literatúr, neprestal sa zaujímať o slovenskú literatúru. Písal drobné články a črty o jednotlivých autoroch i recenzie o nových dielach v dennej tlači. Ony svedčia o citlivom zmysle pre spoločenskú potrebu, o úsilí nevyhýbať sa práci «každodennej» vo svojej «malej záhradke» ako poznamenáva A. Vantuch. [20]

Štyri knihy štúdií, ktoré doteraz vyšli, zachycujú zhruba polovicu Felixovej publikačnej činnosti, no stačia, aby sme si urobili predstavu o šírke jeho záujmov, glosy, recenzie, divadelné bulletiny, vyše dvadsať poznámok a štúdií o slovenskej poézii a próze, takmer rovnaký počet štúdií o literatúre francúzskej. Nechýbajú ani mená ako Mácha, Björnson, Shakespeare, Puškin, O. Wilde. Ak «*Harlekýn sklonený nad vodou*» venuje hlavnú pozornosť najmä staršej slovenskej tvorbe, «*Modernita súčasnosti*»*(Slovenský Spisovateľ 1970) je venovaná kratším črtám o literatúre francúzskej a* «*Cesty k Veľkým*» (SVKL 1957) prinášajú najdôležitejšie štúdie literárno—vedného charakteru. Napokon jubilejná knižka «*Dve románske fresky*» (Tatran 1973) je odrazom niekoľkoročnej spolupráce s pražským Odeonom, ktorý publikoval celý rad Felixových prác.

Svojím kultúrnym uvedomením a úrovňou prerastá Felix hranice národnej kultúry [21] chcejúc v nej zostať a pretvoriť všetko, čo sa dá obsiahnuť jedným životom. A tak je Felix, prenášajúci do slovenskej kultúry plody kultúry európskej, hlboko vkorenený do sféry slovenského národného ducha. Je formovateľom, učiteľom uvádzajúcim klasické hodnoty, ale i klasické cnosti do slovenskej kultúry. Štyridsať rokov v službách slovenského umenia znamenajú hlbokú brázdu, ktorá je zárukou bohatej žatvy.

Augustín Visco

Albánci nie sú Česi

(Na margo jednej knihy.)

Francúzsky diplomat Etienne M. Manac'h bol od 1946 do 1951 generálnym konzulom Francúzskej republiky v Bratislave. Vtedy mal čulé styky aj so slovenskými komunistami Gustávom Husákom, Ladislavom Novomeským, Lacom Holdošom, Ivanom Horváthom, atď. Keď potom nastal pohon proti slovenským komunistom pod zámienkou «buržoázneho nacionalizmu», Gottwaldov režim vypovedal Manac'ha s tým, že je *persona non grata.* Dúfajme, že raz napíše zaujímavé podrobnosti o svojom pôsobení v Bratislave.

V ostatných rokoch Manac'h bol francúzskym veľvyslancom v Pekingu. Keďže je teraz na odpočinku, začal vydávať svoje pamäti (*Mémoires ď Extréme Asie,* Paris, Fayard, 1977, 598 strán). Kniha, ktorá vyšla pred dvomi rokmi, dotýka sa jeho činnosti vo vzťahu k Číne a východnej Ázii. No jednako sú v tej knihe úsudky o osobách, ktoré autor poznal inde. Z jeho rozhovoru s veľvyslancom Albánie v Pekingu, Xhorxhi Robom-, hodno reprodukovať stať o pomere satelitov a Sovietskeho zväzu (Záznam na str. 531 zo dňa 6. novembra 1969):

Manac'h: «Ak dôjde k najhoršiemu, aké to bude mať dôsledky pre Východnú Európu?»

Robo: «Nech si Sovietsky zväz nemyslí, že s Albániou bude môcť naložiť ako urobil s Československom. To rozhodne vyvolá boj. Tak isto zareagujú Juhoslovania, ktorí sú výborní vojaci v horskom teréne. Dubček — sentimentálny revizionista — nemohol sa postaviť na odpor. Čo sa týka Husáka, to je Quizling. Albánia sa však postaví na odpor a jej príklad budú nasledovať iní.»

Tu treba podotknúť, že česká politická literatúra, či už z Čiech alebo slobodného sveta chce zvaliť vinu za sovietske obsadenie Česko-Slovenska výlučne na Dubčeka. Vraj nebol dosť rozhodný. Aj pre Albánca Roba Dubček bol «sentimentálny revizionista». Nuž v tomto ohľade treba vari na Dubčekovu obranu uviesť toto:

V kritických dňoch po stretnutí Dubčekovej delegácie s prezídiom komunistickej etrany Sovietskeho zväzu najprv v Čiernej nad Tisou a potom v Bratislave (31. júla — 4. augusta 1968), 28 českých komunistov s Ukrajincom Biľakom a jediným Slovákom Šalgovičom obrátilo sa na Brežneva s úctivou žiadosťou, aby ten vývin v Česko-Slovensku, ktorý ohrozoval ich kariéry, rozhodne prekazil. O tomto — tak sa zdá — veľvyslanec Robo nič nevedel. Tak isto musel mu byť neznámy dokument českých spisovateľov, známy ako *Manifest 2.000 slov,* v ktorom títo žiadali obnovenie politických strán a iné liberálne vymoženosti. Keďže pre Moskvu je oveľa dôležitejšie vedieť, čo chce v

hociktorom štáte jej verná menšina než čo chce vrtošivá väčšina komunistov, Brežnev, znepokojený premrštenými českými požiadavkami, s radosťou vyslyšal tých 30 žiadateľov a veľkodušne obsadil Česko-Slovensko.

Takto trhlina v českých komunistických radoch oveľa lepšie vysvetľuje sovietsku intervenciu v r. 1968 než Dubčekov revizionizmus.

— *K* —

PRILIEHAVÉ ZAKONČENIE KUKUČÍNOVHO ROKA

Svetový Kongres Slovákov na svojom generálnom zhromaždení vo Washingtone v máji 1978 vyhlásil nasledujúcich 12 mesiacov za «Rok Martina Kukučína». Toto vyhlásenie bolo urobené na základe, že v r. 1978 bolo 50 rokov od smrti tohto veľkého slovenského spisovateľa-emigranta.

Slávnostné uzavretie Kukučínovho roku sa konalo v nedeľu 10. júna 1979 u Slovenských jezuitov v Cambridge, Ontario, kde je socha Martina Kukučína.

Hoci ráno 10. júna sa prehnala ponad Cambridge dosť silná búrka, predsa sa na oslavu zišlo niekoľko stoviek Slovákov z južného Ontaria. Po búrke bolo prekrásne slnečné počasie.

Dopoludnia sa konala vonku neďaleko sochy slovenská sv. omša, počas ktorej spieval ľud vedený torontským slovenským spevokolom. Tento spevokol zaspieval na obetovanie Mozartovo: Laudate Dominum a na prijímanie Jubilate Deo od J.E. Ronana. Sv. omšu koncelebrovali O. Vincent Dančo, S.J., predstavený Misijného domu slovenských jezuitov a O. F.J. Litva, S.J., predseda kultúrnej komisie SKS, ktorý kázal na tému celého dňa.

Po spoločnom obede všetkých prítomných, o ktorý sa postarali Slovenskí jezuiti, nasledovala ekumenická pobožnosť, vedená Rev. D. Tóthom,evanjelickým duchovným zToronta a generálnym tajomníkom SKS. S ním spoluslúžili O. V. Dančo, S.J. a O. F.J. Litva.

Slávnostný program otvoril privítaním O. V. Dančo, S.J., ktorý potom odovzdal vedenie slávnosti Ing. J. Suchému, oblastnému tajomníkovi SKS pre Kanadu. Ing. Suchý vysvetlil význam tohto slávnostného aktu. Poukázal na skutočnosť, ako M. Kukučín, slovenský rodoľub a emigrant, je nám príkladom, že aj v emigrácii sa dá pracovať pre dobro národa, z ktorého sme vyšli. Príklad Kukučína je pre nás záväzkom, ktorý si chceme obnoviť práve touto slávnosťou.

Torontský spevokol pod vedením pi. M. Oláhovej predviedol potom niekoľko národných a ľudových piesní.

Slávnostný prejav o M. Kukučínovi povedal básnik Ján Okáľ, terajší redaktor bulletínu SKS. Venoval pozornosť predovšetkým ľudskej stránke Kukučína. Vyzdvihol jeho ľudomilnú činnosť medzi emigrantmi v Južnej Amerike a jeho nezištnosť. Poukázal tiež na neporozumenie jeho bývalých kolegov z Prahy a určité sklamanie, ktoré ho sprevádzalo až do skončenia jeho zemskej púte.

Kukučínov duch nevymrel ani dnes. Dôkazom toho je spisovateľ emigrant Ľ. Kandra, ktorý píše pod menom Peter Klas. Vedenie kultúrnej komisie SKS preto pokladalo výročie Kukučínovej smrti za dobrú príležitosť oceniť prácu tohto slovenského spisovateľa odovzdaním Kukučínovej medaily, osobitne vytvorenej pre túto príležitosť Ľ. Kandrovi.

Slovenský literárny kritik J. Mešťančík zo Sarnie predniesol laudáciu na spisovateľa Petra Klasa, v ktorej poukázal na podobnosť oboch spisovateľov. P. Klas ako Kukučín v emigrácii siaha naspäť do rodnej vlasti a vytvára romány, ktoré vyjadrujú záujem o jeho zápolenie tak na poli denných starostí ako aj na poli národných záujmov.

Medajlu M. Kukučína odovzdala Ľ. Kandrovi manželka hlavného predsedu SKS Štefana Romana, pani B. Romanová.

Spisovateľ Ľ. Kandra v poďakovaní za toto vyznamenanie poukázal na ťažkosti, ktoré musí premáhať spisovateľ emigrant a vyslovil radosť nad príkladnou spoluprácou slovenských katolíkov a evanjelikov v Kanade na kultúrnom slovenskom poli. Prítomní spontánne zanôtili hymnickú pieseň «Kto za pravdu horí», aby aj takýmto spôsobom ocenili námahy a práce spisovateľa Kandru.

Slávnostný program zakončil torontský spevokol, ktorý predviedol niekoľko slovenských ľudových piesní a na záver s prítomnými zaspieval slovenskú hymnu «Hej Slováci».

Prítomní na slávnosti mali možnosť zakúpiť si diela Martina Kukučína, o ktoré bol veľký záujem.

V.D

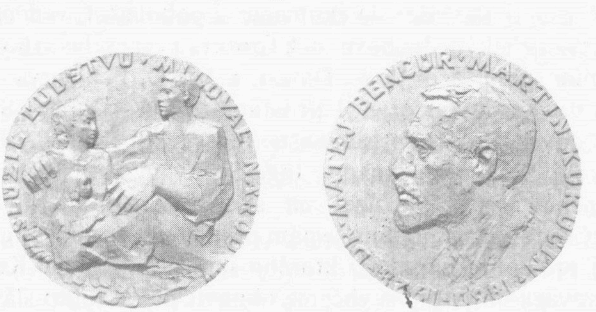

MIKUŠ JOZEF A., *Pamäti slovenského diplomata*. Middletown, PA. Prvá Katolícka Slovenská Jednota. 1978, str. 449, príl., fotog., index mien. Cena $10.95.

Interesovaní historici ako aj súčasníci života autora sa iste so zvedavosťou «vrhnú» do čítania Mikušových Pamätí v nádeji, že nájdu tam politické rozbory a opis diplomatických krokov a postojov, aké zaujali Slováci v kritických rokoch ČSR a za Slovenskej Republiky k svetovému dianiu.

Autor v úvode čitateľa varuje, že nič takého nech v Pamätiach neočakáva, lebo ako hovorí: ... «Dal som sa do opisovania viac-menej osobných zážitkov... preto táto knižka nie je pokusom zachytiť slovenské dejinné udalosti dopodrobna. Tu ide skôr o objasnenie atmosféry, v ktorej žila medzi dvoma svetovými vojnami a potom generácia, vychovaná v národnej tradícii na Slovensku...» Teda, to nie sú pamäti, vzťahujúce sa na diplomatické akcie slovenskej diplomacie, ale sú to skôr výstihy generačných zápasov, pozorovania, črty, cestopisy a čiastočný životopis autora, počas jeho činnosti v diplomatických službách.

Dnes, keď sa sprístupňujú archívy zahraničných ministerstiev Anglicka, Francúzska, USA, Belgicka, Švajčiarska, Juhoslávie, Rumunska, atď., za roky 1919-1939, Slováci iste nájdu dosť diplomatických dokladov na zdôvodnenie svojich vnútorne-politických krokov. Táto práca ešte len slovenských historikov čaká. V týchto archívoch, slovenskí historici tiež nájdu dôkazy služobníckej oddanosti tých Slovákov v diplomatickej službe, ktorí slúžili idei československého národa bez vzťahu k životnému osudu ich rodného Slovenska (J. Slávik, I. Krno, V. Hurban, J. Papánek, V. Palic, G. Krno, J. Ország,Straka, Hlaváček, Szathmáry, J. Bujnák...) Títo diplomati nezanechali Slovákom jediný písaný dokument o ich prajnosti slovenskej národnej veci, leda cez ideológiu československého národa. Keďže táto ideológia, mocou životnosti slovenského národa bola opustená nakoniec aj samými Čechmi, mená týchto Slovákov budú v slovenských dejinách figurovať ako saldo ideologických zápasov.

Pokiaľ ide o Slovákov v politickom a v diplomatickom živote ČSR a Slovenskej republiky, ktorí pracovali v životnom záujme slovenského národa, treba konštatovať, že ešte dosiaľ verejne nezložili účty zo svojej činnosti. Jedni — tí doma — nemôžu; z tých, v slobodnom svete tak urobil len Sidor (Šesť rokov pri Vatikáne), Msgr. J. Kapala (Od

Roháčov po Vatikán), ďalej čiastočne Dr. Š. Osuský (Pravda víťazí, atď.) a Dr. Ďurčanský (Biela kniha). Veľká časť politického materiálu je buď zničená, alebo neprístupná; na druhej strane, diplomatická korešpondencia zastupiteľských úradov Slovenskej republiky je zväčša prístupná aspoň z Madridu, Bernu, Ríma, Stockholmu, a možno aj zo Záhrebu, Sofie, Bukurešti a Budapešti. Prísnejšie skrutínium týchto materiálov by už mohlo priniesť bezrizikové zverejnenie a to vo forme svedeckých pamätí žijúcich diplomatov.

Aj keď memoárová literatúra je zväčša považovaná za sekundárny historický prameň, faktá osobných svedectiev — kde niet formálnych dokladov — dostávajú hodnotu prvotného prameňa. Podobnú silu dokladov majú dnes vydávané korešpondencie našich národných vodcov. Z korešpondencie a spomienok Štúra, J. Hurbana, M. Hodžu, J. Záborského, Zechentera, Vajanského, Hviezdoslava, Škultétyho, Krčméryho, atď. získavame historické doloženie takých faktov, ktoré sme doteraz len šípili. Pamäti sú teda periskopom svojej doby, naznačujú farby, okolnosti a umožňujú nahliadnuť do stavby kritérií, ktorými autor robil mravné, rozumové alebo kultúrno-politické uzávery. Takto Pamäti majú podávať kontext vnútorných prúdov, a zápasov, nielen jeden aspekt. Čitateľ pamätí má takto poruke škálu problematiky, náčrt zauzlení doby spolu so súdom autora. Memoárová literatúra dovysvetľúva vnútorné príčiny, prečo sa staršia slovenská generácia dala zatvárať, prečo demonštrovala za vlastnú reč, prečo bola vyhadzovaná zo škôl, prečo sa bila za Maticu Slovenskú, atď. Dejinný popis konštatuje; Pamäti dokresľujú riziká, osobné obete, prenasledovania a metódy boja.

A teraz k Mikušovým Pamätiam. Autor ich podelil do 4 základných kapitol: I. Lesk diplomatických salónov (1935-1945) s podkapitolami: A) Masarykovo a Benešovo Česko-Slovensko (1935-1939); B) Slovenská republika. Bratislava, Rím. (1939-1940); C) Slovenská republika. Madrid (1940-1944); D) Ostatný rok Slovenskej republiky. Bratislava (1944-1945). II. Tma väzníc. Obnovené Česko-Slovensko. III. Jas slobody. IV. Prítmie života. Záver: Súmrak Západu?

Tým, že Pamäti vychádzali v novinárskom pokračovaní v Jednote, autor v počiatočných kapitolách bol nesporne v strehu urobiť zadosť aj novinárskemu čitateľstvu a záujmu. Neskôr, keď sa vari dojednal, že Pamäti vyjdú knižne, už sa necítil brzdený ani predmetom ani štýlom a tak druhá časť Pamätí je ideove plnšia, rozvitejšia, brúsenejšia v dikcii a v literárnej forme.

Časove Mikušove spomienky kryjú roky 1935-1978; zachycujú osudy ČSR a Slovenskej republiky ako aj 30 rokov skúseností autora ako väzňa a emigranta. Už z prvých kapitol môže čitateľ vycítiť ideový a

politický «trend» pamätí. Proti českým a československým etatickým snahám autor mobilizuje ideový, mravný a kultúrno-politický potenciál slovenského nacionalizmu. Cez prizmu tohoto antagonizmu Mikuš vidí Čechov, či v ich chovaní, alebo dejinnom vystúpení, či v ich liberalizme náboženskom a kultúrnom alebo aj v povahe a metóde českých politických vodcov ako protinožcov slovenským národným vlastnostiam. Česi sú Mikušovi neprajníkmi slovenskej veci a nech je to Masaryk, Beneš, Malypter, Beran, Msgr. Šrámek, alebo Bušek, sú dôsledne ostracizovaní. Slováci, podľa autora, sú mravne pevnejší, i keď politicky romantickejší, majú viac bojovnosti za zásady a majú zmysel pre mieru. Z týchto protikladných postojov autor napokon robí generalizáciu, že odsúdi všetko české a svojej generácii pripíše význam celonárodný. Toto je dejinný postcript, fakt je, že v kritických dobách ČSR, polovica Slovenska stála mimo generačných snáh. Mikuš ich však do národných dejín nezapočitáva, lebo oni neboli tou «národne cítiacou generáciou». Slovensko, pravdaže, nebolo vákuom ideí, alebo hľadísk a rozdielnych názorov. Aj tých, čo sa báli Maďarov, Nemcov, atď., nech to bolo odôvodnené alebo nie, nemôžeme odpísať z národa, tým menej im uprieť historickú funkciu. V kontexte našich dejín sú započítané aj zápasy s Maďarónmi alebo s Čechoslovákmi. Slovenská životná problematika nebola tak jednoznačne doriešená zriadením Česko-Slovenska. Preto, právo pochybnosti bolo tiež politickou realitou.

Zápas o život a pretrvanie slovenského národa, raz v zápase s Maďarmi, inokedy s Čechmi, vháňal nás často do negativistických pozícií, prejavov, či už ide o postoj k tým národom alebo k ich kultúre. Nahromadené resentimenty voči našim neprajníkom uberali nám často na objektívnosti súdov, na kultúrnej rozšafnosti a na priateľských vzťahoch práve s tými národmi, s ktorými nám treba žiť v susedstve. V mnohých prípadoch politika sa nám stala surrogátom kultúry a touto totalitou sme milovali svoju vlastnú politickú skupinu a vylučovali z národa s nami nesúhlasiacich. Dedičstvo týchto trpkostí možno zacítiť aj v Mikušových pamätiach. Slovenský predikát národne-politických záujmov stavia ostro do protikladu so všetkým českým. Možno si autor ani neuvedomuje, že viac pozornosti venuje protičeským detailom, než vnútornému procesu uplatňovania sa slovenskej národnej vôle.

Mikušove Pamäti som použil k tejto exkurzii, lebo si to ich význam zaslúži. Sú priame, majú spovedný charakter, sú dokumentom Mikušovej integrity charakteru. Takto Mikuš myslel a konal; toto je jeho duchovný a mravný profil ako aj vyznanie slovenskej národnej viery.

Štýlová hodnota Pamätí je vysoká; skvelá je aj Mikušova dikcia.

Opisy Španielska, žalárov, úteku a pozorovania slobodného sveta sú literárnym skvostom. Nezabudnuteľné sú jeho výstihy v Requiem za neznámu, alebo jeho opis Lžidetektora. Psychologické rozbory, stavba dejovej peripetie ako aj farebná kresba okolností pripomínajú Mikušove novely v Krážoch dediny; sú nedostižné.

Autor zažil silné otrasy v živote. Do zápasu za pravdu a spravodlivosť svojho národa šiel až po žertvu slobody a to cestou tak priamou, ako je rovný jeho charakter. Vždy optimista, či ide o osobný osud, alebo o osud národa, verí v princíp Boha vierou bezpodmienečnou. Verí, že národ je mravnou osobnosťou, a preto aj nároky na jeho slobodu a samostatnosť chápe prirodzenoprávne. Táto požiadavka zdravého národa je bytostnou zárukou a Božím princípom svetového poriadku.

V záverečnej kapitole, nazvanej: Súmrak Západu, autor vyslovuje svoje filozofické krédo a varuje Západ pred demoralizáciou a devalváciou hodnôt, na ktorých stojí jeho život.

Pamäti sú pomníkom Slovákovi-gentlemanovi, mužovi rýdzeho charakteru a statočnému bojovníkovi za slobodu a samostatnosť Slovenska.

Jozef Staško

NOŠA LÁSKY

ĽUDO BEŠEŇOVSKÝ, *Batôžtek a slza,* knižka veršov, ktorú napísal a pre svojich priateľov v 25 exemplároch rozmnožil autor. Winnipeg, Kanada, 1978. Strán 86. Cena: Obetovaný život.

Keď človek dostane takúto knižku, až sa v ňom rujú rozličné myšlienky a city. Okrem ľudskej radosti, že medzi tými dvoma tucty vyznačených bol som aj ja, až po nesmiernu hanbu, že sme sa dožili dňa, keď veľký básnik vydáva svoje dielo vo vlastnými rukami rozmnoženom vydaní v náklade, ktorý sa dá ľahko uniesť v aktovke, kým grafomani produkujú na státisíce ležiakov a okrem honorárov ovešaní sú metálmi ako kedysi kyjačik betlehemca plieškami.

Ale hanbiť sa prichodí nielen tým doma. Ani my v diaspore nie sme bez viny, že tento svojský básnik slovenskej emigrácie je veľmi málo známy skoro všetkým, okrem masy národa. Lebo kým kritici, recenzenti, redaktori, ba často aj dávni priatelia ak neobišli Bešeňovského, tak ho skoro zabudli, národ v tej nevysvetliteľnej jasnovidnosti si ho v presnej rezonancii svojich citov odmenil väčším pokladom ako je titul národného umelca, keď v chrámoch spontánne začal spievať jeho parafrázu na Trnavského hymnickú pieseň «Bože čos' ráčil». Čo aký zabudnutý by sa cítil, čo ako by ho bolela viac zdanlivá ako skutočná nevšímavosť literátov, musí mu v prsiach srdce puchnúť nesmiernou vďakou, že národ jeho ústami sa modlí, keď chrámom

zaznie: Bože, ráč zhliadnuť / na slovenský ľud svoj / pod bičom krivdy / ako zasa hynie / doma i v svete / otcovsky pri ňom stoj...

Aj keď je toto len druhá zbierka veršov, ktoré vydal po svojom úteku zo Slovenska v r. 1945, jednako Bešeňovský nie je ani mladý, ani nový básnik. Už začiatkom tridsiatych rokov zvíťazil svojou zbierkou veršov v súťaži *Slovenskej pravdy* a jeho divadelné hry mali veľký úspech na javisku ružomberského Kultúrneho domu. Jeho literárna kariéra bola však zatisnutá do pozadia vždy, keď si myslel, že národ potreboval mužov činov viac ako mužov slova. Preto ho vidíme vždy medzi tými najexponovanejšími z exponovaných, keď šlo o slovenskú štátnosť, keď šlo o slovenské hranice, keď sa platilo najprv krvou a len potom slovom. Verš mu bol iba komentárom, iba hĺbaním vo chvíli, keď ostal sám a už nebolo ničoho na tomto svete, čo by národu ešte obetovať mohol okrem slova. Slova, vykúpeného, i obťažkaného bolesťou, zúfalstvom, hnevom a nadovšetko láskou k rodnej zemi.

Jeho zbierka *Batôžtek a slza* je poetickým denníkom strašného roku 1945 a nevieme o čistejšom svedectve tých dní ako je táto zbierka. Bešeňovský je jeden z našich veľkých básnikov diaspóry a nenahraditeľná škoda sa stala, že celé jeho dielo nevsiaklo oveľa prv do vedomia národa v emigrácii.

Ján Okáľ

ČO PREBOLELO

PAVOL HRTUS JURINA, *Jazva,* zbierka noviel. Vyšlo nákladom autora v Melbourne, Austrália. Strán 108, cena $3.00.

V slovenskej emigrácii žije a tvorí niekoľko vynikajúcich básnikov, ale po smrti J. C. Hronského zdalo sa, že ostal nám iba Peter Klas, realistický spisovateľ a o pokolenie mladší Pavol Hrtus Jurina, ktorého možno označiť za prozaika, aj keď sa občas zjavia beletristické príspevky od starších autorov a najnovšie sa začínajú objavovať talenty vyrastajúce z najnovšej vlny našej emigrácie.

Pavol Hrtus Jurina začal tvoriť už na Slovensku, ale prv ako sa jeho talent mohol rozvinúť, vojnové a povojnové pomery jeho literárnu prácu veľmi priškrtili, aj keď ju nikdy celkom nezahrdúsili. Zakiaľ však literáti, ktorí žili v Taliansku, skoro hneď po vojne mali možnosť predstaviť sa v niekoľkých zborníkoch a neskôr aj v samostatných knihách a skoro automaticky ich práce vplynuli do publikácií vydávaných v Spojených štátoch a neskôr v Kanade, spisovatelia a básnici, ktorí žili v rozličných lágroch Nemecka a v Rakúsku, tvorili zvláštnu skupinu, ktorej publikačné možnosti boli minimálne.

Pavla Hrtusa zavial život do Austrálie, kde bol nielen zemepisne ale aj možnosťami uverejňovať svoje práce ešte osamotenejší. A keď začal vychodiť časopis *Štít,* zapĺňať ho bolo viac povinnosťou ako tvorivým rozletom, lebo rozsah prác musel sa prispôsobovať rozsahu časopisu. Napriek tomu v posledných rokoch sa mu podarilo vydať už tretiu knihu. Kým v prvej zbierke krátkych próz sa skoro odputnal od deja a vnútorný svet, umocnený básnickou vidinou, mení sa na prelínajúce sa kaleidoskopické vidiny, v druhej svojej knihe, ktorá vychodila na pokračovanie v *Slováku v Amerike,* vrátil sa z ríše fantázie na rodné Kysuce a v próze, ktorú ťažko zatriediť, v precíznej kresbe podáva obrazy kraja, ľudí, udalostí, folklóru a roboty na pozadí latentne živého a z útrob času večne do činov a osudov ľudí sa predierajúceho zákona tohto kusu zeme, ktorý sa trepe kdesi medzi mystikou a poverou. Len autor, ktorý je sám íverom živého dreva, čo odletel veľmi ďaleko od nátoňa, vie takto chápať svoj kraj a svojich ľudí. Len odlúčenosť a s ňou spojená túžba vie vydestilovať zo spomienky podstatu a zaostriť jej detaily ako pod mikroskopom.

Tretiu Hrtusovu knihu máme pred sebou. Nazval ju *Jazva* podľa jednej z najkratších novielok, ale je to titul, ktorý sa kryje s každou z týchto próz, lebo každá bola v živote ranou, po ktorej ostáva jazva, čo sa nestratí. Väčšina novielok je vlastne jatrenie rán, ktorými lágrový život utečencov poznačil ich životy. Bol to život, do ktorého človek nedozrel, nedorástol, nevytúžil a nevyplánoval si ho. V šialenej hre povojnová Európa hodila do najprimitívnejších životných podmienok ľudí, ktorí často nemali nič spoločného a predsa museli tak blízko seba žiť, že od biologických potrieb až po ich intelektuálny a emocionálny život sa v tomto kotli miešal, narážal na seba a zbavoval ich ľudskosti, ktorá zahynie bez intimity. Lebo len súkromie dáva človeku silu byť nežným a jemným. Pranier, na ktorom každý vidí všetko, núti ľudí zakryť si dušu najhrubšou vrecovinou. A Hrtus v týchto novielkach akoby sa ešte raz chcel zadívať na všetko, čo bolo pekné a vznešené, kým nezmizlo pod tvrdou chrastou. Knihu si možno objednať na adrese: P. Hrtus Jurina, 55 Kemp Ave., Mt. Waverley, Vic. 3149, Australia.

Ján Okáľ

Žalmy. Preložil Dr. Anton Botek. Rím: Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda, 1979.

O všetkých prekladoch biblických žalmov platí zásada, že nie sú prvé (ak len nemyslíme na Septuagintu), ani posledné. Ale každý nový preklad, ak na ňom pracuje zodpovedný človek, prináša vždy niečo «nového», prináša do preloženého textu celú osobnosť prekladateľa. Tu

ide totiž o viac ako «literárny» preklad; *Žalmy,* hoci sú skvostmi literatúry, presahujú hranice literatúry. Je to veľká poézia, nesmrteľná poézia, ale je to, ako my kresťania veríme, aj hlas Ducha Svätého, hlas večnej pravdy.

Prekladateľa nového prekladu *Žalmov* vyznačuje chvályhodné úsilie sprístupniť dielo modernému čitateľovi; jeho slovník je presný, čistý a hladký. Vyhýba sa zbytočným hebraizmom spôsobom jedine možným: poslovenčuje nápadné i nenápadné hebraizmy. Ide mu — opakujeme — o jasnosť, o zrozumiteľnosť. Niektorí mu budú azda zazlievať, že zašiel priďaleko, iní zas, že nezašiel dosť ďaleko. To však možno vyčítať každému prekladu diela, ktoré vzniklo v minulosti, a teda v spoločenskej situácii, o ktorej vedia dnes len odborníci.

Preklad Dr. Boteka je veľkým prínosom, skutočným kladom v prekladaní Starého zákona do živej slovenčiny. Znie naozaj ako elegantná slovenská próza. Žiaľ, len ako próza. Ale po tejto stránke predstihuje mnohé francúzske a anglické preklady. Jeho neoceniteľnou zásluhou je, že aj slovenskému čitateľovi naozaj umožňuje žalmy nielen čítať, ale sa ich zo srdca modliť.

Mňa osobne, aj pri patričnej úcte, ktorou som povinný usilovnosti a bystrosti prekladateľa, predsa len znepokojuje, a to aj ako kňaza a básnika, otázka, či aj dnes náš slovenský básnický štýl ešte vždy nepresiahol hranice uhladenej prózy, alebo či, ako verím, je schopný aj presnosti, aká sa vyžaduje pri prekladaní Božieho slova.

Mikuláš Šprinc

MLYNÁR, Janko. *Zažal som sviecu.* Rím: Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda, 1979.

V prvej zbierke každého talentovaného básnika sa trbliece jar, prvý deň po stvorení. Poézia je (ako každé umenie) hra, hazardná hra, v ktorej ide o všetko, mečový tanec so slovami. Ak u mladého básnika necítime, že sa hrá so slovami, obrazmi, rytmom, rýmami, ba aj s myšlienkami, veľkým básnikom sa pravdepodobne nestane.

Janko Mlynár, ktorého predkovia pochádzajú od Nových Zámkov, ale sa narodil a vyrástol na Dolnej zemi v Selenči a pôsobí ako salezián v Ríme, patrí do vzácnej skupiny rodených básnikov, ktorí sa vedia hrať so slovami na život a na smrť. Po formálnej stránke jeho prvá zbierka pôsobí dojmom, že ju napísal bez námahy, ale «ars» je «celare artem».

Vidí výšky: «Pozerám sa hore, ako kvitnú zore.» Vidí do seba: «Komu tie moje oči patria?» Vidí svet: «Okolo z drôtu plot a krivé stromy, aj chodníček sa skrúca ako had, hroby a hroby...» Niekedy reaguje prudko; «To srdce by mi nožom tetovali.» Má dar zmocniť sa predmetu tým najťažším spôsobom (aspoň pre básnika najťažším) — adjektívom:» a *večný* cvrček húdol...» «Už prišli vtáky sťahovavé / zďaleka, z *tretieho* priam sveta.» Pozoruhodné sú aj jeho antinomické slovesá: «A leto *lipne* k zemi... *plazí sa* a *blúdi.*» Toto všetko patrí do skupiny zložiek, ktoré môžeme smelo nazvať hrou, totiž vysokou, živelnou hrou, bez akej je umenie nemožné.

Mlynárova tématická paleta je široká a pestrá (spomienky na rodný kraj, vnútorný zápas o spiritualitu, príroda videná realisticky aj ako symbolická entita, rozklad modernej spoločnosti). Azda práve preto, že ide o poéziu silne prežitej zbožnosti, nemôžu nás v nej neupútať verše zdravého realistického podfarbenia. Odcitujme aspoň tri prvé verše zo sonetu «Noc, krásna noc: «Tej noci na brehu som sedel pri močiari / a počúval som, ako orchestrujú žaby, / ohradou do košiara vtierali sa šváby.» A na protiváhu, na ilustráciu štylistickej ohybnosti Janka Mlynára odcitujme prvú strofu básne «Anjel Pána»: «Milosť zazrela zem a si povedala: / — Musím ju zaplaviť. / Spása videla hriech a si povedala: / — Ja ťa tu nestrpím. / Poníženosť vzišla, pýchu stihla rana / ako toho, kto sa Bohu vzprieči. / — Ajhľa, ja som služobnica Pána, / nech sa so mnou stane podľa tvojej reči!» To sú riadky, ktoré by slúžili na česť aj najväčším barokovým básnikom.

V Jankovi Mlynárovi nám nastupuje veľký svieži talent.

K. Strmeň

John Andrew BERTA: *Slovaks of New York City*. Kandidátska téza na Majstra slob. um. na Floridskej Univerzite. 1977, str. VI 149, mapa, tabuľky, bibliog.

Práca je súhrnom informácií z mnohých písomných a ústnych prameňov. Písomné pramene sú zväčša všeobecné, zatiaľ čo ústne autor nedokumentuje a bibliograficky nezachycuje. Pôvodnou a hodnotnou časťou práce je vyhodnotenie dotazníka, ktorý autor rozoslal do 230 slovenských rodín v New Yorku. Pokiaľ ide o použitie zápisníc slov. organizácií a farských osád, p. Berta ich v bibliografii a ani v poznámkach neuvádza. Myslím, že by prospelo práci pripomenutie, že autor je synom slovenských rodičov, narodený už v USA a hovorí východoslovenským dialektom. Takto sa zdôvodní tiež inkvizitívna možnosť autora u slovenských činiteľov organizácií a farností.

V ôsmych kapitolách p. Berta sa najprv zaoberá národným charakterom Slovákov v 19. stor., potom ich sociálnym a hospodárskym položením. Takýchto sleduje potom pri ich ceste do New Yorku. Jadrom práce je opis rodinného, spoločenského, politického, výchovného a náboženského života Slovákov v New Yorku. Svoje výskumy uzatvára úvahou o amerikanizácii ako organickom jave. Prácu ukončuje uzáverom a dotazník spolu s bibliografiou.

V práci možno nájsť niekoľko historicky mylných konštatovaní. Na pr. na str. 13/14 uvádza:.. «Až v r. 1918 Slováci sa mohli stať účastnými politického procesu. Pravda, slovenskí nacionalisti ako Hlinka, Hurban a Skyčák neboli zvyknutí na novú slobodu a museli sa spoľahnúť na českú pomoc...» Po prvé, Svetozár Hurban umrel už r. 1916, jeho syn Vladimír sa hlásil k československej orientácii a českú pomoc len vítal. Hurban tu teda nepatrí...Na str. 15 p. Berta komentuje vývoj udalostí r. 1939 a ich reflex na Amerických Slovákov takto: «Americkí Slováci prestali obhajovať Slovenský štát, keď fašisti postupne preberali jeho kontrolu a zasvätili štát národne-socialistickej kauze... Postupne začali podporovať obnovenie spojenia Slovenska s Čechmi, lebo sa stalo zrejmým, že 2-miliónový národ by sa neudržal uprostred mocnejších národov..» To je tá problematika našich detí. Oni posudzujú osudy Slovenska v rokoch vojny dľa cudzích prameňov a dostávajú sa do obojetnej zákonnosti: chcú byť aj americkí, aj slovenskí. Zatiaľ čo slovenské pramene bývajú v Amerike považované za jednostranné, americké zas sú podľa nás Slovákov nesprávne, neinformované a veľmocenské. Treba tiež povedať, že nás bolo viac ako 2 milióny, aspoň 3.5. Prečo sa krčiť.? Podobný slogan pamfletického charakteru užíva autor aj na str. 27, keď tvrdí:...» Druhou fázou (emigrácie) bol komunistický nástup moci vo feb. 1948. Tento raz osoby nútené emigrovať boli vlastne tie isté, čo pomáhali komunistom vyhodiť slovenských fašistov..» Touto nomenklatúrou operujú neseriózne a nevedecké žurnály. Slovákov fašistov bolo tak málo, že ich útek zo Slovenska nemal ani štatistický ani politický význam, tým menej pre USA. Väčšina z nich sa rozišla po svete, alebo sa vrátila na Slovensko, kde prevzala komunistické ulohy; tí teda nemôžu tvoriť jednu z fáz emigrácie Slovákov do USA. Takto by sme každého, čo prišiel zo Slovenska r. 1945, mohli považovať za fašistu. Takto argumentujú nepriatelia slovenskej národnej samobytnosti.

Inou chybou krásy tejto práce je užívanie slovenských slov. Tu treba autora pokarhať. Mal dosť možností si to dať overiť. Na pr. na str. 41 hovorí, že «Ties with «kraju». styky s «kraju», to je v každom smere, či literárnom, či gramatickom, nesprávne. Na str. 53 autor užíva krstné meno Matúša Bela, namiesto Mateja Bela a na str. 60 cituje nápis na

plakete zákl. kameňa kostola sv. Alžbety v N. Yorku, vraj v literárnej slovenčine, takto: «Rímska Katolícka Kostol sv. Alžbety Vystavaný R. 1892». Treba kritickejšie písať a tvrdiť. Taký lapsus predsa nemohli naši otcovia spraviť. Na str. 78 udáva meno spolku ako Slovak Cultural Center; jeho meno je: Slovak-American Cultural Center in New York City. To sa potom opakuje nižšie v tabulke. Tamtiež v tabuľke možno najsť mená spolkov, ktoré buď neexistujú alebo majú celkom skrútené meno, na pr.: Pan-Slav Union a Slovak Society sú nie vo svojej činnosti medzi Slovákmi známe. Ďalej napr. Berta uvádza meno spolku «Samostatný»; takého spolku buď niet, alebo sú všetky ostatné tiež samostatné. Ide pravdepodobne o Samostatný slovenský vzdelávajúci krúžok «Národ».

Napriek týmto nedostatkom autorova práca si zaslúži kladného hodnotenia. Myslím tu na dejiny slovenských kostolov v N. Yorku ako aj na štatistiky, týkajúce sa sociálneho a hospodárskeho života Slovákov v New Yorku.

Jozef Staško

KALVODA, PROF. DR. JOSEF, *Czechoslovakia's Role in Soviet Strategy,* Washington, D.C., University Press of America, 1978, IX-382 strán.

Svojím dielom profesor Kalvoda sa smelo hlási ku revizionistickému smeru v interpretácii najnovších českých dejín. Ide o smer, ktorý skoncoval s legendami a mýtmi a nastúpil cestu reálneho hodnotenia udalostí a osobností. Prvý český historik, ktorý razil tento trend, je prof. Bohdan Chudoba knihou *Jindy a nyní: Dějiny českého národa,* Praha, 1947 a Frankfurt-Mníchov, 1975. (Viď recenziu v *Moste,* č. 1-2, 1977). Chudoba i Kalvoda su katolíci. Toto vari najlepšie vysvetľuje, že svojou interpretáciou dejín ČSR sú blízki slovenskému stanovisku. Do tejto kategorie možno tiež zaradiť knihu Miloslava J. Broučka, *Československá tragedie: Jak byla bolševisována ČSR* (Nemecko, 1956).

Kalvodova publikácia je kritickým prehľadom česko-slovenskej politiky voči Sovietskemu zväzu od začiatku do obsadenia ČSR sovietskou armádou r. 1968. V začiatočných kapitolách autor poukazuje na to, ako T.G. Masaryk a pod jeho egidou E. Beneš, obidvaja socialisti, sa usilovali uviesť Sovietsky zväz do európskej a svetovej politiky. Ich záporné stanovisko ku weimarskej Nemeckej republike, Rakúsku, Maďarsku a Poľsku ako aj ich fedrovanie ZSSR najprv zmluvou o priateľstve z r. 1935 a potom Benešova snaha po Mníchove a za druhej Svetovej vojny postaviť bezpečnosť ČSR na úzkej spolupráci so Sovietmi najlepšie vysvetľujú rozbitie ČSR r. 1939, jeho

ovládnutie komunistami medzi r. 1945 a 1948 a jeho vojenské obsadenie Sovietskym zväzom r. 1968.

Benešovou ambíciou za vojny bolo utvoriť z ČSR most medzi východom a západom. Preto sústavne propagoval túto myšlienku v Anglicku i v Amerike. Nemajúc pochopu o ruskej mentalite, miesto toho aby varoval západ pred spoluprácou so ZSSR, on sa u Churchilla a Roosevelta zasadzoval za spoluprácu s ním. Treba sa naozaj čudovať, ako bolo možné, že významní štátnici západu počúvali na takéto rady. Nesúhlas Milana Hodžu a Štefana Osuského s politickými cieľami Beneša vyznel u západných vlád bez ozveny. R. 1943 počas návštevy v Moskve, Beneš nielen si zaistil pomoc ZSSR ku zničeniu Slovenskej republiky, ale on výslovne žiadal Molotovova, aby po skončení vojny Sovietska vláda vyvinula nátlak na jeho (t.j. Benešovu) budúcu vládu, aby «slovenskí vojnoví zločinci», ktorých on vopred určil boli odsúdení na smrť. Ako vieme, Beneš bol v tom vyslyšaný. No to neviedlo ani k utuženiu pomeru medzi Čechmi a Slovákmi, ani ku zveľadeniu českých záujmov v Strednej Európe. Iba komunizmus z toho ťažil.

Kalvoda rozoberá do podrobností, ako strategiou tzv. Národného frontu komunisti mohli 25.februára 1948 nastoliť svoju výlučnú vládu v ČSR. Keďže podľa predchádzajúcej dohody, uzavretej ku koncu vojny medzi Benešom a Gottwaldom, bývalé občianske strany v Česku a na Slovensku boli zrušené, a keďže v Národnom fronte žiadna nekomunistická strana nemala odvahy postaviť sa proti politike komunistov, títo nakoniec bez ťažkosti ovládli situáciu. Dosiahli to postupne organizovaním národných výborov (sovietov) po dedinách, mestách, okresoch a krajoch, znárodnením výrobných prostriedkov, zoštátnením škôl a výchovy, zavedením kolektívnych družstiev a ovládnutím policajného aparátu v celom štáte. Toto nekomunistické strany priam umožnili tým, že od začiatku ponechali kľúčové ministerstvá v rukách komunistov. Takto «ľudová demokracia» bola len klamnou nálepkou režimu, kým komunisti aj formálne neskonsolidovali svoje pozície 25. februára 1948. Keď toho dňa ozbrojená robotnícka milícia, pozostávajúca zo 6,000 členov, vrhla do pražských ulíc, Beneš ako veliteľ armády mal ešte možnosť vymeniť generála Svobodu a vyzvať vojsko, aby rozprášilo milíciu. No on to neurobil.

Benešova úloha ako dlhodobého agenta komunizmu je dôkladne doložená. Kalvodova kniha je dosiaľ najlepšie dokumentovanou prácou o Benešovej intelektuálnej arogancii a mravnej duplicite, ktorá išla mať tak katastrofálne následky nielen pre Slovákov, ale aj pre český národ. On a jeho spolupracovníci zapísali sa takto do dejín Európy ako fatálne nástroje Sovietskeho zväzu, dôsledky čoho môžu trvať desiatky rokov.

— *A* —

ŠPRINC, MIKULÁŠ, *Z odviatych dní.* Priatelia Dobrej knihy, Cambridge, Ontario, Kanada 1979. Str. 108. Cena $3.00.

V pekne upravenej knižočke s obálkou od majstra Tibora Kovalika autor nám podáva priehrštie spomienok z mladých i dospelých rokov v tak pútavej forme, že sa pri ich čítaní srdce rozveselí. Sú to hlavne veselé príhody z mladosti, keď na krompašských stráňach na Spiši prežíval nabité dni svojho detstva pri práci, akú dieťa vládze robiť, a v škole, ktorá mu bola potešením i ťarchou. Skoro bez prechodu vynárajú sa mu spomienky z rokov emigrácie na potulkách za morom.

Ide tu o spomienky milé a príjemné aj pre čitateľa, vyjadrené humoristicky akoby si chcel v nich autor oživiť príjemné príhody a udalosti, ktoré zavial čas starosťami každodenného života a všednými prácami, ktoré prináša deň.

Charakteristické sú posledné kapitoly. V nich sa autor ukazuje, ako odhaľovateľ nových súvislostí, keď porovnáva a dáva do hlbších súvisov vnútorné pohnutia mysle a citov so zjavmi, ktoré ho obklopujú v prírode alebo ktoré sa mu vynárajú akoby náhodou v spoločnosti priateľov.

V tomto Šprincovom diele ide síce o malý zväzoček spomienok naoko prostých a nenáročných, ale je to zväzoček, ktorý odkrýva jeho vnútro čitateľovi bez okľúk interpretácie a zjavuje mu ho takého, akým je v živote.

J. G. C.

KIRSCHBAUM, J. M. (Ed.), *Slovak Culture Through the Centuries.* Published by the Slovak World Congress, Toronto, Ontario, 1978. Str. 532, bibliografia, index. Cena $18.50.

Vedeckí pracovníci na Západe a odborníci v otázkach strednej Európy dostávajú v tejto knihe prvý súhrnný pohľad na vývoj slovenskej kultúry od čias Veľkej Moravy až dodnes v anglickej reči. Kniha pozostáva z prednášok, ktoré odzneli na kultúrnej konferencii o Slovensku v Ríme 1975 počas generálneho zhromaždenia SKS. Prispievateľmi sú známi slovenskí kultúrni pracovníci v slobodnom svete, ako aj profesori Jaroslav Pelikán a Michael Novak a prezident univerzity «Pro Deo» v Ríme, A. F. Morlion. Zostavovateľ napísal ku knihe príslušný úvod, spracoval obšírnu bibliografiu a zostavil index.
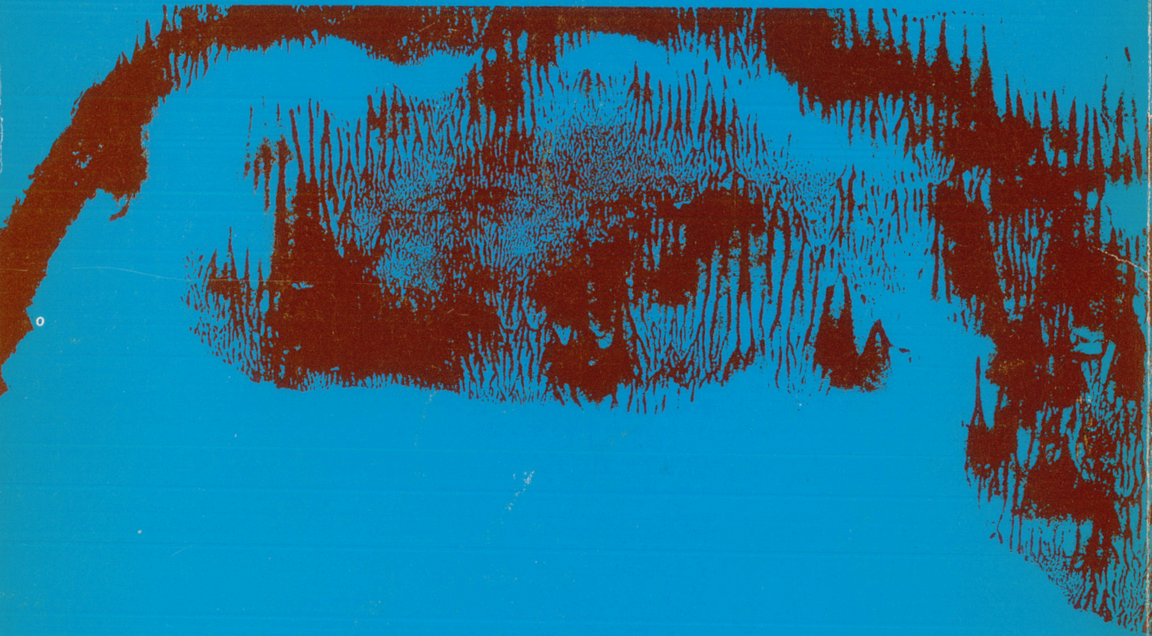
Konferencia, ktorú zorganizoval zostavovateľ, pre nedostatok času nekryla všetky úseky kultúrneho života na Slovensku a jedna prednáška nebola dodaná pre tlač. Napriek tomu treba dúfať, že kniha splní svoje poslanie a zoznámi západný svet s kultúrou Slovenska a poskytne odborníkom základné znalosti nielen v prednáškach, ale aj v bohatom poznámkovom aparáte a rozsiahlej bibliografiii. Kniha vyšla zásluhou SKS a možno ju objednať v sekretariáte SKS.